

ATEİZM VE ELEŞTİRİSİ

ATEİZM VE ELEŞTİRİSİ

Tanrı'nın varlığına inanma ya da inanmama konusu insanlık tarihinin en eski ve en tartışmalı problemlerinden birisidir. Hemen hemen herkes bir şekilde bu konuyla ilgilenmiş ve kendince bir kanaate ulaşmıştır. Günümüzde de bu konu bütün çekiciliği ve hareketliliği ile karşımızda durmaktadır.

Dr. Aydın Topaloğlu

Üsküdar 1998

Email: aydin.topaloglu@isam.org.tr

T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı

(http://www.diyamet.gov.tr/turkish/web_kitap.asp?id=493&yid=6)

İçindekiler

▶ Ö N S Ö Z
▶ 1. Ateizmin Tanımı
▶ 2. Ateizmin Çeşitleri
▶ 3. Ateizm Teriminin Yanlış Kullanımı
▶ 4. Ateizmin Tarihçesi
▶ Tanrı Kavramının Yaygınlığı
▶ 1. Ateizmin İddiaları
▶ 2. Bilimsellik ve Tanrı İnancı
▶ 3. Rasyonellik ve Tanrı İnancı
▶ 4. Mantıksallık ve Tanrı İnancı
▶ 5. Ahlâkî Özgürlük ve Tanrı İnancı
▶ 1. Kanıt Problemi
▶ 2. Tanrı'nın Varlığının Delilleri
▶ 1. Modern Ön Yargılar
▶ 1. Comte'un Pozitivizmi
▶ 2. Feuerbach'ın Antropolojik Ateizmi
▶ 3. Karl Marx'ın Sosyopolitik Ateizmi
▶ 4. Freud'ün Psikanalitik Ateizmi
▶ 5. Nietzsche ve Sartre'in Varoluşçu Ateizmi
▶ 1. Bilimsel (Materyalist) Ateizm Dayatması
▶ 2. Bilimsel Ateizm Çarpıtması ve İslâmın Evrenselliği
▶ G) ATEİZM VE İSLÂM GERÇEĞİ
▶ 2. Ateizmin İslâm'a Yaklaşımı
▶ 3. Ateizm Karşısında İslâm
▶ SONSÖZ
▶ KAYNAKÇA
▶ DİPNOTLAR

ÖNSÖZ

Tanrı'nın varlığına inanma ya da inanmama konusu insanlık tarihinin en eski ve en tartışmalı problemlerinden birisidir. Hemen hemen herkes bir şekilde bu konuyla ilgilenmiş ve kendince bir kanaate ulaşmıştır. Günümüzde de bu konu bütün çekiciliği ve hareketliliği ile karşımızda durmaktadır.

Düşünce tarihinde konuyla ilgili olarak birbirine karşıt iki gelenek oluşmuştur. Bunlardan birincisi ve en yaygın olanı teizmdir. Diğeri ise birincisine oranla pek fazla kabul görmeyen ancak bazı çevrelerde etkili olan ateizmdir. Teizm Tanrı'nın var olduğunu savunan ve bu Tanrı'nın da aşkınlık, yaratıcılık, kişilik, iyilik, ezelîlik, ebedîlik v.b. gibi sıfatları olduğunu iddia eden felsefî ekolün adıdır. Bu ekol, kaynak itibarıyla ilâhî olan ve evrenin Tanrı tarafından yaratıldığına inanan üç büyük dinin, yani Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmîyet'in Tanrı kavramını da felsefî bir üslûpla dile getiren ve savunan bir anlayıştır. Ateizm ise başta ilâhî olmak üzere bütün Tanrı kavramlarını reddeden bunun yanında evrenin de yaratılmadığına inanan felsefî ekoldür.

Söz konusu ekoller arasında çok ciddi tartışmalar olmuş, bu amaçla ciltler dolusu kitaplar yazılmıştır. Gerek teistler ve gerekse ateistler birbirlerini eleştirmek ve iddialarını çürütmek için çaba sarfetmişlerdir. Yapılan bu tartışmaların da genelde teorik ve pratik olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Teorik tartışmaların özünde felsefî konular bulunmaktadır. Pratik tartışmalarda ise daha ziyade ideolojik amaçların ön plana çıktığı görülmektedir.

Tanrı'nın varlığına inananlarla inanmayanlar arasındaki tartışmaların özünde insanların niçin inandığı ya da inanmadığı gibi konular yer almamaktadır. Zaten bu ve benzeri konularda kimsenin kimseyi sorgulamaya ya da yargılamaya hakkı yoktur. Çünkü herkes olumlu ya da olumsuz olsun kendi inancıyla başbaşadır. Bu durum her iki taraf için de söz konusudur. Dolayısıyla gündeme gelen ve tartışılan şey belirli bir inancın kabulü olmayıp söz konusu inancın arkasında yatan gerekçeler ve fikrî alt yapılarıdır.

Tanrı'ya inanan insanlar başta kendi hayatları olmak üzere topyekün evrenin varlığıyla ilgili olarak sistemli açıklamalar ortaya koymuşlardır. İnançlarıyla ilgili olarak da teorik açıdan mantıklı, tutarlı, rasyonel ve ahlâkî gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Ateistler ise her ne kadar ortaya sistemli bir düşünce koyamamış ve insan varlığı ile ilgili kapsamlı bir bakış açısı getirememişler de Tanrı'yla alâkalı birtakım tezler ileri sürmüşler ve dinî inançlar hakkında bazı iddialarda bulunmuşlardır. Bunlar içerisinde dikkate alınabilecek felsefî eleştiriler bulunduğu gibi, bünyesinde pek çok tutarsızlığı içeren ideolojik varsayımlarda yer almaktadır.

Ateistler ortaya tutarlı fikirler koyup insanları ikna etmeye çalışmak yerine, genelde tepkisel davranmış ve sadece karşı tarafın iddialarını eleştirme yoluna gitmişlerdir. Özellikle yüzyılımızda bu tepkiler pratikte yıkıcı tavra dönüşmüş ve hiçbir kural tanımamıştır. Eleştirilerin çoğunda da karşıdan istenen ölçütler alabildiğince ihlâl edilmiş, akıl dışı ve ön yargılı tavırlar sergilenmiştir.

"Ateizm ve Eleştirisi" başlığını taşıyan bu eserde ateizm çeşitli yönleriyle ele alınarak tartışılmıştır. Çalışmanın başında problem takdim edildikten sonra, konunun çeşitli boyutlarına değinilmiş ve ateizmin iddialarının yanlışlığına işaret edilmiştir. Problemin

politik boyutu ele alınmış, ideolojik saplantılarla dîni inançlar arasındaki karşıtlıklar üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada çoğu ateist olmak üzere pek çok düşünürün eserinden istifade edilmiştir. Ayrıca "Çağdaş İngiliz Felsefesinde Ateizm Problemi" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden de yararlanılmıştır.

Bu eserin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen başta Prof. Dr. Mehmet S. Aydın olmak üzere değerli hocalarıma ve arkadaşlarıma, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi yöneticilerine ve yayımlanmasını sağlayan TC Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yayınlar Daire Başkanlığına teşekkür eder, çalışmanın konuyla ilgilenen herkese yararlı olmasını ümit ederim.

Dr. Aydın Topaloğlu

Üsküdar 1998

Email: aydin.topaloglu@isam.org.tr

1. Ateizmin Tanımı

Ateizm terimi öncelikle felsefî bir kavram olup Tanrı inancı karşısında tepkisel bir düşünceyi dile getiren dünya görüşünün ismidir. Tarihte çok yaygın olmasa da eski dönemlerden itibaren günümüze kadar var olan ve bazı filozoflarca da dile getirilen önemli bir problemdir. Yüzyılımızın ilk yarısında da tarihte hiçbir zaman olmadığı kadar yaygınlaşan ve kendine taraftar bulan bir düşünce akımıdır. Günümüzde ise eski gücünden uzaklaşan ve fikrî dayanaklarını da tek tek yitiren ideolojik bir tavidir.

Ateizm kelimesi Yunanca da "Tanrı" anlamına gelen "Theos"tan türemiştir. Bu kelimedenden de "Tanrı inancına sahip olmak" ya da "Tanrı'ya inanmak" anlamına gelen theism anlayışı ortaya çıkmıştır. Ateizm kelimesi de İngilizce "theism" kelimesinin başına "a" ön takısının eklenmiş hali olup Türkçe'de "tanrıtanımazlık" anlamına gelmektedir.(1) Bu eserde konu işlenirken tanrıtanımazlık ya da inançsızlık terimleri kullanılmakla birlikte dilimizde yaygınlık kazandığı için ateizm kelimesinin aynen kullanılması tercih edilmiştir.

Ateizm kavramı felsefî bir bakış açısını ifade etmenin yanında günlük dilde de belli bir yaşam tarzını ve davranış biçimini dile getirmektedir. Nitekim günlük dilde de benzeri bir düşünüşü dile getiren ya da ima eden kelimeler bulunmaktadır. Meselâ kültürümüzdeki "inançsız" veya "inkârcı" gibi kelimeler de bu terimin karşılığında kullanılmaktadır. Ayrıca bu kelime dinî literatürümüzdeki "kâfir, müşrik, zındık" ve özellikle "mülhid" gibi sözcüklerle de ifade edilebilmektedir.(2)Bu da problemin pratik boyutunun olduğunu ve sıradan insanların dahi böyle bir düşünüş ve inanış biçimine karşı yabancı olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Felsefî bir problem olarak ateizmin tanımlanması bu terimin anlaşılması kadar kolay değildir. Bunun çeşitli gerekçeleri bulunmaktadır. Bunların arasında da ortada pek çok Tanrı kavramının, din anlayışının ve Tanrı inancıyla ilgili felsefî yaklaşımın bulunmasıdır.

Buna karşın birbirinden farklı olan ateistik akımlar da mevcuttur. Dolayısıyla ortada net bir ateizm tanımından veya teizm biçiminden söz etmek mümkün olmayacaktır.

Ateizmin bir kavram olarak tanımlanması ve anlaşılması öncelikle ilâhî dinlerin Tanrı inancının ne olduğunun bilinmesiyle mümkün olacaktır. Çünkü ilâhî olmayan herhangi bir inancı (putperestliği, totemizmi, paganizmi vb.) ya da dinî (Budizmi, Şintoizmi, Afrika'daki kabile inançlarını vb.) reddetmek mutlaka ateizm anlamına gelmeyecektir. Yine ateizmin tanımlanması için ilâhî dinlerde Tanrı inancıyla ilgili olarak peygamberlik ve âhiret inanışlarının da göz önünde bulundurulması gerekecektir. Bunun sebebi de ateizmin gerek kavram ve gerekse bir düşünce olarak söz konusu inançlara olan bağımlılığıdır. Çünkü böyle bir inanç olmasaydı zaten ateizm de olmayacaktı.

Bilindiği gibi dünya üzerinde birden fazla Tanrı anlayışı bulunmaktadır. Hatta ilâhî dinlerin yanında, aynı mezhebin veya ekolün dahi kendi içerisinde farklı yorumlara sahip olduğu görülmektedir. Bu noktadan bakıldığında her türlü Tanrı inancının veya dinin tam olarak ilâhî dinleri yansıtmadığı (bir anlamda teizm olmadığı) anlaşılmaktadır. Bu durumda dünya üzerinde tek tip bir dinî inançtan bahsetmek mümkün değildir.

Aynı şekilde ateizmi de geniş anlamda inançsızlık olarak ele alırsak yine dünyada tek çeşit bir inançsızlığın olmadığını görürüz. En azından şekil, yöntem, gerekçe ve amaç itibarıyla bazı inançsızlıkların birbirinden farklı olduğunu tesbit edeceğiz. Dolayısıyla inançsızlık denilince hemen akla ateizm gelmemelidir. Meselâ insanların çoğu inanç sahibi ve bir dine mensup olmasına rağmen öteki dinleri reddetmektedirler. Diğerleri de aynı şekilde davranmakta, sadece kendi anlayışlarını savunarak karşısındaki inanışları yanlışlamaya çalışmaktadırlar. Bu duruma en bâriz bir şekilde Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet arasında karşılaşılmaktadır.

Hıristiyanlar İslâmiyet'i (İslâm'ın ortaya koyduğu Allah kavramını) ve Hz. Muhammed'i reddederken, müslümanlar da hıristiyanların teslîs, enkarnasyon ve aslî suç gibi inanışlarını reddetmekte ve Hz. İsa'nın sadece bir peygamber ve bir insan olduğunu belirtmektedirler. Buna karşın yahudiler Tanrı'nın İsrâiloğulları'nı mümtaz kıldığını ve dolayısıyla kendi Tanrıları olduğunu söylerken, müslümanlar Tanrı'nın bütün insanları eşit yarattığını, rengi, dili ve kültürü ne olursa olsun herkesi kucakladığını yani O'nun evrensel olduğunu ifade etmişlerdir. Görüldüğü gibi kaynak itibarıyla aynı Tanrı'ya inandıkları halde dahi söz konusu dinlerin mensupları kendi aralarında ayrılmakta ve birbirlerinin Tanrı yorumunu kabul etmemektedirler.

Felsefe tarihinde dindar olmadığı halde Tanrı inancına sahip olan düşünürler de bulunmaktadır. Buna karşın günümüzde çok sık rastlandığı gibi özellikle Batı dünyasında görünüşte dindar olduğu halde gerçekte Tanrı'ya inanmayan pek çok kişi vardır. Bu durum gerek teizmin ve gerekse ateizmin tanımlanmasında birtakım güçlüklerin bulunduğunu göstermektedir.

Dünyanın bazı bölgelerinde ateizmin ideolojik hale getirilmesi de tanım konusunda ayrı bir sıkıntı doğurmuştur. Meselâ özünde materyalist ve sosyalist olan politik yapılanmalarda ateizm insanlara kabul edilmesi gereken bir yaşam biçimi olarak

sunulmuştur. Burada da ateizmin ideolojilerden bağımsız olarak kendi başına anlaşılma zorluğu bulunmaktadır.

Ateizm temelde Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi üç büyük ilâhî dinin Tanrı anlayışını kendine hedef olarak seçmektedir. Yorum farkları bir tarafa bırakılırsa, bu dinlere göre Tanrı, özünde ezelf ve ebedî olan, irade ve kişilik sahibi, aşkın bir varlıktır. Varlığı için hiçbir sebebe gereksinim duymayan bu varlık, maddî değildir ve görünen âlemin de ötesindedir. Nesnelere yoktan varılmaya muktedir olan bu varlığın gücü de Tanrı olmak bakımından her şeyi yapmaya muktedirdir. Ayrıca yaratmış olduğu evreni ve içerisindeki varlıkları da şekillendirmekte, düzenlemekte ve işleyiş yasalarını belirlemektedir. Bir anlamda bu yasalar sayesinde onların varlıklarını devam ettirmelerine imkân tanımak-tadır.(3) Bu tanım çerçevesinde, Tanrı'nın varlığına inanan ve bu inancını da ifade eden kişiye mümin denmektedir. Böyle bir Tanrı kavramına inanmayan kişiye ise ateist denmektedir. Yani bir anlamda ateist, ilâhî dinlerin ifade ettiği biçimde, varlığının öncesi veya sonrası bulunmayan, aşkın olan, evreni yaratan ve yasalarını belirleyen, irade ve kişilik sahibi olan, her şeyi yapma, bilme ve görme kudretinde bulunan, insanların hayrını dileyen ve onlara hayatı bahşeden bir varlığa inanmayan kişidir. Diğer bir deyişle ateist hem düşünce seviyesinde hem de günlük yaşantısında söz konusu Tanrı'nın varlığını reddeden bununla birlikte peygamberi ve âhîret inançlarını da kabul etmeyen kişidir.

Dinler tarafından Tanrı'ya atfedilen nitelikler bazan çevreden çevreye değişebilmektedir. Özellikle yahudi ve hıristiyan düşünürlerin bir kısmı bu temel niteliklere sadık kalmakla birlikte, bazan kendi dışındakilerinin (müslümanlar) kabul edemeyeceği bir biçimde O'nu yorumlamaktadırlar. Meselâ yahudilerin Tanrı'yı sadece İsrâiloğulları'na ait millî bir Tanrı biçiminde görmelerine, hıristiyanların da Tanrı'yı bir yandan Baba (Father) olarak tasvir etmelerine diğer yandan onu oğul İsa biçiminde dünya'ya gelmiş olarak yorumlamalarına müslümanlar karşı çıkmışlardır.

Müslümanların söz konusu anlayışlara karşı çıkma gerekçeleri arasında her iki geleneğin özünden koştuğu, aslını değıştirdiğı, akıl ve mantık dışına çıkıldığı gibi hususlar bulunmaktadır. Bir ateist her şeye rağmen bu dinlere ve Tanrı anlayışlarına açıkça karşı çıkmakta genelde de farklılıklarını düşünmeden her üçünü birden inkâr etmektedir.

Batı dünyasında ortaya çıkan felsefî ateizmin her ne kadar aşkın bir varlığa ya da yaratıcıya karşı tepki olarak ortaya çıktığı düşünülse de insanların inançsızlığa doğru sürüklenmesinde hıristiyanlığın kendine özgü yorumlarının ve kilise öğretilerinin de büyük rolü olmuştur. Nitekim İslâmiyet'in hıristiyanlıkla ilgili karşı çıktığı pek çok unsurun içerisinde bunlar bulunmaktadır. Ateistler açısından eleştiri konusu olan ve belki de dinden kopma sebebi olan bu inançların büyük bir kısmı müslümanlar tarafından da reddedilmiştir.(4)

2. Ateizmin Çeşitleri

Tanrı inancını kabul etmeyen ateistler de dindarlar gibi kendi aralarında farklı gruplara ayrılmışlar ya da en azından aynı sonuca varsalar da ateizmi farklı yorumlamışlardır. Dolayısıyla bir tek ateizm tanımından

söz etmek de doğru olmayacaktır. Ana hatlarıyla da olsa ateistlerin kendi görüşlerinden hareket ederek onları şöylece gruplandırabiliriz.

a. Mutlak Ateizm

Bazı ateistlere göre "ateizm" Tanrı'yı reddetmekten öte, zihinde Tanrı fikrine sahip olmamak demektir. Bu anlayışa göre İnsan doğuştan Tanrı kavramına sahip olmadığı için reddedecek bir şeyi de bulunmamaktadır. Bu tür bir ateizm mutlak ateizm olarak tanımlanmış ve taraftarlarına da mutlak ateist denmiştir.(5) Bu anlayışı savunanların arasında Baron D'Holbach (1723-1789) ve Charles Bradlaugh gibi düşünürler bulunmaktadır.

Mutlak ateizm ile ilgili pek çok tartışma yapılmıştır. İnsanların doğuştan inançsız oldukları iddiası yalanlanmış ve bazıları inkâr etse dahi hemen hemen bütün insanların zihin ve gönlünde bir yaratıcı fikrinin bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca mutlu ve sağlıklı günlerinde Tanrı'yı inkâr eden ateistin sıkıntılı zamanlarında ona sığınması mutlak ateizmin imkânsızlığına dair bir örnek olarak ileri sürülmüştür. Bu tartışmalarla ilgili detaylı bilgi çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde verilecektir.

b. Teorik Ateizm

Ateizm birinci yaklaşımdan biraz farklı olarak "Tanrı'nın varlığını reddetmek" şeklinde de tanımlanmıştır. Aslında ateizm denilince akla bu tanım gelmektedir. Felsefede önemli olan ve Tanrı inancına ağır eleştiriler yönelten ateizm biçimi de budur. Yani düşünerek tartışarak zihnî bir çabayla Tanrı'nın varlığını reddetmek ve ilgili iddiaları çürütmeye çalışmaktır. Teorik ateizm de denen bu anlayış doğrultusunda dindarların iddiaları ve Tanrı'nın varlığı lehinde getirdikleri kanıtlar eleştiri konusu olmuş, bu süreçte Tanrı'nın varlığını çürütmeye yönelik karşı tezler ileri sürülmüştür.

Teorik ateizmde Tanrı'nın varlığı inkâr edilmekle kalmamış, bu kavramla ilgili olarak gündeme gelen mûcize, vahiy, peygamberlik, kutsal kitap, ölümsüzlük ve âhîret hayatı gibi inançlar da eleştirilmiş ve reddedilmiştir. Ayrıca bu tür bir ateizmde sadece teistik Tanrı kavramı hedef alınmamış, bunun yanı sıra mistik, mitolojik, transandantal (aşkın) veya antropomorfik anlayışlarla, panteizm ve deizm gibi, bir şekilde Tanrı inancına yer veren diğer ekoller de reddedilmiştir.

Ateizmin "Tanrı'nın varlığının reddedilmesi" şeklinde tanımlanması daha ziyade dindarlar tarafından yapılmıştır. Çünkü onlar açısından ateizm dine karşı bir tepkidir.(6) Dindarlara göre Tanrı zaten vardır. O'nun varlığı şüphesiz bir şekilde kabul edilmiştir. Yokluğunu düşünmek mümkün değildir. Durum böyle olunca varlığında kuşku bulunmayan Tanrı'yı ateistler bilinçli olarak reddetmişlerdir.

Tanrı'nın varlığına inanan ve ateizmi yukarıdaki şekilde tanımlayanlara göre ateist niçin inanmadığını açıklamak ve temellendirmek durumundadır. Aksi takdirde o dogmatik bir tavırla, gerekçesiz yere Tanrı'nın varlığını inkâr etmiş olacaktır. Kaldı ki ateizm lehine ileri sürülen gerekçelerin pek çoğu da inanan insanlara göre bir reaksiyonun ürünü olup içerisinde birtakım çelişkiler ve tutarsızlıkları barındırmak-tadır.

Her şeye rağmen ateistler de Tanrı'yı reddetmekle kalmamış elbetteki birtakım gerekçeler ileri sürmüştür. Bunların yanında da inanan insanların Tanrı'nın varlığı lehinde dile getirdiği kanıtları eleştirmeye çalışmışlardır. Böylece düşünce tarihinde çok ciddi ve renkli tartışmalar ortaya konmuştur. Bu gerekçelerin önemli bir kısmını da çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele almaya çalışacağız.

Ancak görünen o ki bu tartışmalarda ateistler sadece savunma ve karşı tarafın tezlerini yalanlama durumunda kalmıştır. Yani tartışmalarda kendilerine özgü güçlü tezler ileri sürememişlerdir. Teistlerin ellerinde ise inanmalarını gerektiren pek çok kanıt bulunmaktadır. Bunun yanında bir insanın çevresinde bulunan ve tecrübe ettiği günlük yaşantıya ait bilgiler de Tanrı inancına götürmektedir. Dolayısıyla eldeki kanıtlara bakıldığında ve ön yargısız olduğunda Tanrı'nın varlığını reddetmenin iyice zorlaştığı hatta imkânsız hale geldiği görülmektedir.

Elbetteki Tanrı'nın varlığıyla ilgili söz konusu kanıtlara bazı eleştiriler getirmek mümkün olmuştur. Ancak kanıtların eleştirilmesi ya da onların zayıf noktalarına işaret edilmesiyle o kanıtların ana fikrinin çürütülebilmesi arasında büyük farklar bulunmaktadır.

c. Pratik Ateizm

Ateizm yukarıdaki tanımlardan biraz farklı olarak bazan da "sanki Tanrı yokmuş gibi yaşamak" veya "Tanrı'yı günlük yaşama sokmamak" biçiminde tanımlanmıştır. Buna da pratik ateizm adı verilmiştir. Bu tür bir ateizmde kişi daha ziyade günlük yaşamındaki tavır ve davranışlarıyla, hayat tarzı, ilke ve alışkanlıklarıyla, Tanrı'sız bir dünya ve Tanrı'sız bir yaşam kurmayı istemektedir. Bunun yanında Tanrı'yla alâkalı olarak en ufak bir şey düşünmemekte, kendini dinden, ibadetlerden ve bunlarla ilgili törenlerden de uzak tutmaya çalışmaktadır. Pratik ateizm anlayışında Tanrı'nın teorik tartışmalarla reddedilmesi ikinci planda kalmaktadır.(7)

Pratik ateistler aktif ve pasif olmak üzere kendi aralarında ikiye ayrılmışlardır. Pasif olanlar Tanrı'nın varlığını reddetmekle birlikte, dinî inançlarla veya dindarlarla bir problemi bulunmayan, buna karşın kendi dünyalarında yaşayan ve içlerine kapanan kişilerdir.

Aktif olanlar ise gerek zihinlerinde ve gerekse günlük yaşantılarında Tanrı inancını reddeden bunun yanında çevresinde Tanrı'yı hatırlatan her türlü fikir, sembol ve davranışa karşı savaş açan kişilerdir. Bu tür ateistler dindarlarla da her zaman mücadele etmeyi ve insanları dinsizleştirmeyi kendilerine amaç edinmişlerdir. Bu yüzden bu kişilere bazan militan ya da eylemci ateistler de denmektedir. Felsefede ki temsilcileri arasında L. A. Feuerbach (1804-1872), F. Nietzsche (1844-1900), S. Freud (1856-1940) ve K. Marx (1818-1883) gibi ünlü düşünürler de bulunmaktadır.(8) Söz konusu filozoflar teorik açıdan Tanrı inancını çürütmeye çalışmakla kalmamış ayrıca pratik olarak inançsız bir toplumun hayalini de kurmuşlardır.

Pratik olarak bir insanın inançsız olması ya da dinsiz yaşamaya çalışması oldukça zordur. Ancak yüzyılımızda ateizm bir inanç problemi olmaktan çıkarılmış, yıkıcı ve ahlâk dışı ideolojilerin aleti haline getirilmiştir. Yani bir anlamda insanlar kendilerini ya da bir başkasını, içi boş birtakım ilkeler uğruna dinsiz yaşamaya ya da moral değerleri

terketmeye zorlamıştır. Böylelikle pratik ateizmin yaşama geçirilmesine imkân ve zemin hazırlanmıştır. Dolayısıyla pratik ateizm bir zorlamanın ve bir ideolojinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Gerçi bu zorlamanın arkasında kilisenin ve insan sevgisinden uzak olan bazı din anlayışlarının insanlar üzerindeki akıl almaz dayatmaları bulunsa da sonuç itibariyle kendileri daha büyük bir yanılsa düşmüş ve insan doğasına aykırı gelen davranışlar sergilemişlerdir.

Bu tür bir ateizme kapılan insanların büyük çoğunluğu yalnız kaldıklarında ya da bir şekilde yıkıcı ideolojilerin etkisinden kurtulduklarında daha sakin ve mantıklı düşünmeye başlamışlardır. Vicdanlarından gelen sese kulak vererek bazı anlamsız saplantılara ve kaçışlara son vermişlerdir. Hayata farklı bir şekilde bakmaya başlamış, evreni, yaşamı, doğayı ve canlılar dünyasını bir başka gözle seyretmeye koyulmuşlardır.

d. İlgisizlerin Ateizmi

Bir kısım düşünürler Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu tartışma konusu yapmadan bu konulara uzak durmayı tercih etmiştir. Her iki hususun da eşit derecede anlamsız bir iş olduğunu öne sürerek konuya ilgisiz kalmayı yeğlemişlerdir. Bu tür ateistlere göre insan, sadece var olanla yetinmeli görünen âlemin ötesine ilgi duymamalıdır. Dolayısıyla dünyanın ötesindeki herhangi bir varlık hakkında olumlu ya da olumsuz bir yargıda bulunmaya ya da konuşmaya çalışmak anlamsız bir iş yapmak olacaktır. Tanrı'nın varlığını iddia edenler de yokluğunu kanıtlamaya çalışanlar da yanılıya düşmüşlerdir. Çünkü her ikisi de fizikî âlemin dışına ait tartışmalara girmiş ve boş şeyler konuşmuşlardır. Bu düşüncede olanlar kendilerini klasik anlamda ateist olarak adlandırmaktan da kaçınmışlardır. Ancak kendilerini ateist olarak görmemelerine rağmen bu kişilerin teist olduğunu söylemek de zordur. Dolayısıyla Tanrı'nın varlığına ilgisiz kalmaları bir anlamda onu reddetmek gibi olacaktır. Çünkü onu kabul edilecek ya da inanılacak bir varlık olarak görmemektedirler. Yüzyılımızın ilk yarısında özellikle Avrupa'da çok etkili olan mantıkçı pozitivism ekolü bu tür bir anlayışın güçlenmesinde büyük rol oynamıştır.(9)

Ancak bu anlayışın sığılı ve yetersizliği hemen göze çarpmaktadır. İnsanın doğasında düşünme ve akletme gücü vardır. Bu güçler de kendini sadece fizikî âlemlle sınırlı görmemekte, daha da ileriye giderek varlığın öncesini, mevcut halini ve sonrasını düşünmektedir. Yine bu güçler sayesinde İnsan varlık âleminin sadece maddî olmadığına, yaşamın da o kadar basit ve anlamsız görünmediğine kanaat getirmektedir. İnsanların pek çoğu birtakım derin düşüncelere dalmakta ve kendi varlığıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır.

İmdi bütün bunları göz ardı etmek ve neredeyse insanları en hayatî konulara karşı ilgisiz kalmaya çağırarak gülünç olacaktır. Zaten bunun gerek teoride ve gerekse pratikte imkânsız olacağı da muhakkaktır. Bir kısım insanların günlük yaşamın uğraşlarına dalarak ömrünü tüketmesi ve bazı değerlere karşı uzak kalarak dinî inançlara karşı ilgisizleşmesi, kayıtsız bir şekilde yaşaması, onların şanssızlığı olacaktır. Ancak bu durum başkalarını da aynı şekilde hareket etmeye sevkedemeyeceği gibi kimseyi de varlık üzerinde düşünmekten alıkoyamayacaktır.

e. İdeolojik (Materyalist) Ateizm

Özünde felsefî bir problem olan ateizm bazan da ideolojik bir ilke olarak savunulmuş ve politik bir kabul haline gelmiştir. Özellikle Karl Marx, F. Engels (1820-1895) ve V. I. Lenin'in (1870-1924) görüşlerinden hareketle kurulan sosyalist yönetimlerde ateizm komünist partilerin propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Eski Sovyetler Birliği'nde ve hâlâ bazı ülkelerde ateizm Marxist ve Leninist dünya görüşünün ayrılmaz bir parçası olarak görülmüş ve "ilmi ateizm" adıyla takdim edilmiştir.

Materyalizmin mutlak doğru olarak kabul edildiği komünizmle yönetilen ülkelerde ateizmin bilimsel (materyalist) temellere dayandığı söylenmiş, dinin de toplumsal (içtimaî) bir hadise olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Bu yönüyle de ilmî ateizm kendini Batı'daki (felsefî) ateizmden ayrı görmüş, onları (yani Marxist ve materyalist olmayanları) burjuva ateizmi diye nitelemiş, kavramlarını ve üslûbunu eleştirmiştir. Bu çerçevede toplumdaki bütün dinî inançlar, kurumlar, ibadetler, törenler, alışkanlıklar, âdet ve gelenekler şiddetle reddedilmiş ve yasaklanmıştır.(10)

Tahmin edilebileceği gibi ilmî ateizm, dini içeriden değil de dışarıdan yıkmaya çalışmış ve bunu yaparken de onu birtakım kalıplara sokarak indirgemeci yaklaşımlarla izaha kalkmış ve ideolojik bir tavır içerisinde karalamıştır. Dolayısıyla bilim ve felsefe adına ideolojik ve politik amaçlar hedeflenmiştir. Ancak sonuç itibariyle ilmî ateizm de her türlü ideolojik desteğe rağmen insanın sorgulamasından kurtulamamış ve ciddi biçimde tenkide uğramıştır. Nitekim bu eleştiri yapanlar da bu tür bir ateizmi yıllarca yaşayan ve kendilerine propaganda edilenler olmuştur. Çalışmanın sonlarına doğru ilmî ateizmle ilgili geniş bilgi verilerek olumsuzlukları sergilenmeye çalışılacaktır.

Buraya kadar ana hatlarıyla özetlediğimiz gibi ateizm çeşitli biçimlerde anlaşılmış ve tanımlanmıştır. Kısaca inançsızlık ya da tanrıtanımazlık olarak ifade edilen ateizm, bazan zihinde Tanrı fikrinin bulunmaması (mutlak ateizm), bazan Tanrı'nın varlığının bilinçli bir biçimde reddedilmesi (teorik ateizm), bazan Tanrı yokmuş gibi yaşam sürülmesi (pratik ateizm), bazan Tanrı'nın varlığı tartışmalarına ilgisiz kalınması (ilgisizlerin ateizmi), bazan da ideolojik (materyalist) bir kabul biçiminde (ilmî ateizm) ortaya çıkmıştır.

Bu tanımların her birine inananlar tarafından çok ciddi eleştiriler getirilmiştir. Özellikle felsefî boyutta ateistlerin düşünceleri sorgulanmış ve fikirleri çürütülmüştür. Söz gelişi bir insanın tamamen inançsız olamayacağı ileri sürülmüş, Tanrı'nın varlığını reddetmenin o kadar kolay olmadığı belirtilmiştir. Dini reddeden kişilere ortaya ne koydukları ve bir insanın nereye kadar Tanrı'ya ilgisiz kalabileceği sorusu yöneltilmiştir. Bir insanın kendini ateist olarak görmesi mümkün olabilecektir. Ancak aynı derecede o kişinin ateizmini temellendirmesi ve herkesin kabul edebileceği ikna edici açıklamalar getirmesi kolay olmayacaktır.

Elbetteki bütün bu tartışmalar Tanrı'nın varlığına inansın ya da inanmasın onu bir inanç problemi olarak gören kişiler için anlamlı olmuştur. Aksi takdirde, daha önce ifade edildiği gibi, ateizmi kendine bir ideoloji ya da inkârcı bir akım olarak seçen kişiler için bu tartışmaların hiçbir önemi bulunmayacaktır. Çünkü böyle bir kişi kendi kanaati dışındaki her şeyi daha işin başında reddedecek ve karşı tarafla fikir alışverişini düşünmeyecektir.

Ancak dünya kurulduğu günden beri din karşıtı pek çok ideolojinin gelip geçtiği görülürken dinin (tevhid inancı) var olduğu ve sonsuza kadar da böyle gideceği muhakkaktır.

3. Ateizm Teriminin Yanlış Kullanımı

Ateizm terimi çeşitli nedenlerden dolayı farklı kavramlarla karıştırılmış ya da yanlış kullanılmıştır. Bunun en büyük nedeni de ekollerin veya kişilerin kendilerini net bir biçimde ortaya koymamaları ya da bazı kişilerin bunlar hakkındaki bilgisizliğidir. Ateizmin bir ekol olarak kendisiyle sık sık karıştırıldığı anlayışlar arasında deizm, panteizm veya agnostisizm gibi felsefi akımlar olduğu gibi bazı dinî anlayışlar da bulunmaktadır.

Bir insanın ateist olup olmadığı öylesine karar verilecek bir durum değildir. Önce ateizmin ne olduğunun bilinmesi gereklidir. Daha sonra bir insanın kendini ateist olarak görüp görmediği araştırılmalıdır. Ayrıca o kişinin ya da benimsediği fikrin ateizmle olan ilişkisi de iyice irdelenmelidir. Bütün bunlardan sonra terimin kullanımıyla ilgili sağlıklı bir sonuca varmak mümkün olacaktır.

Ateizm teriminin yanlış kullanılmasındaki en büyük etmen zaman içerisinde bu terimin bir başkasını itham biçiminde kullanılmış olmasıdır. Bazı kişilerin ateist olmadığı halde çeşitli gerekçelerle inançsız olarak suçlanmaları söz konusu olmuştur. Böyle bir probleme özellikle Ortaçağ Avrupası'nda sıkça rastlanmıştır. O dönemde pek çok kişi kilise tarafından dışlanmış ve inkârcılıkla suçlanarak cezalandırılmıştır. Bunlar arasında da pek çok bilim adamı yer almaktadır. Ancak bu durum her din için de söz konusu olmamıştır. Buna karşın bazı kişiler de inanç kavramının sınırlarını geniş tutarak, dışarıda kimseyi bırakmamış, ateist olduğunu iddia eden kişileri dahi inançlı görmeye ve göstermeye çalışmıştır.

Ateist ithamının bazı teorik ve pratik gerekçeleri bulunabilmektedir. Bunların arasında Tanrı hakkında farklı yorumlara sahip olmak, geleneksel anlayıştan kopmak, mevcut yerel inançlara aykırı şeyleri dile getirmek, ya da toplumun mevcut değer ve ilkelerine ters düşmek gibi etmenler bulunabilmektedir. Bu konuda tarihte Sokrat ve eski Mısır krallarından Akhenatan gibi iki önemli örnek bulunmaktadır. Bu kişiler, içerisinde yaşadıkları toplumun dünyevî Tanrılarını (paganlar), mevcut dinî sembollerini ve ilgili figürlerini benimsemediği için ateist olmakla itham edilmiş ve yargılanarak öldürülmüşlerdir.(11)

İlk hıristiyanlar ve yine ilk müslümanlar da mevcut toplumun kutsal varlıklarını (put) reddetmelerinden dolayı ateist olarak suçlanmışlardır. Bu kişiler atalarının dininden ayrılmakla ve inançsız olmakla itham edilmişler ve şiddetli bir şekilde toplumun sahip olduğu eski alışkanlıkları kabullenmeye zorlanmışlardır. Bu suçlamalardan sonra onlar da kendilerini bağlı buldukları toplumun tapınaklarından, kabile törenlerinden ve put diye adlandırdıkları heykellerden uzak tutmuş, bir süre sosyal hayattan çekilmek zorunda kalmışlardır.(12) Bu suçlamalara karşın onlar putları inkâr etmekle birlikte her şeyin ötesinde olan yaratıcı, gerçek Tanrı'ya inandıklarını belirtmişlerdir.

İlk müslümanlar da Kâbe’de bulunan putların kutsallığını reddetmiş, onları tapılmaya lâyık varlıklar olarak görmemişlerdir. Ayrıca toplumda yaygın olan sihir, büyü ve falcılık gibi bâtil inançları da kabul etmemişlerdir. Bu durum karşısında kendi yaptıkları putlara tapan ve onlara kurban kesen Mekkeli müşrikler, müslüman olan kişileri gelenekten ayrılmakla suçlamış ve rahat bırakmamışlardır. Putperestler uzun bir süre tek Tanrı inancını benimsemekte zorlanmış, Tanrı’ya ortak koşma (Tanrı’dan başka kutsal varlıkların bulunduğunu kabullenme) alışkanlıklarından vazgeçmemişler-dir.

Görüldüğü gibi bir kişinin ateist olarak itham edilmesi çevreden çevreye değişmiş, bazan inananlar bazan da inanmayanlar bu ithamla karşılaşmış ve sıkıntı çekmişlerdir. Yüzyılımızda özellikle inançsızlığın ideoloji olarak yaygınlaştığı ve hâkim olduğu yerlerde yukarıdaki durumun tam tersi söz konusu olmuştur. Geçmişte olanların tersine inançlı olmak sorun olmuş ve pek çok insan Tanrı’ya inandığı ya da öyle gösterildiği için zor durumda kalmıştır.

XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanan bir dönemde ateizm bazı ideolojiler tarafından fikrî bir problem olmaktan çıkarılıp politik bir mesele haline getirilmiştir. Bu durumda gerçekten ateist olmadığı halde bazı insanlar sadece mensup oldukları ideolojiye bakılarak ateist olarak tanımlanmış ya da propaganda amacıyla bilinçli bir biçimde öyle gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle Marxizm’in hâkim olduğu yerlerde binlerce insan bu durumla karşı karşıya kalmıştır.

Kapitalizme karşı mücadele eden sosyalistler ateizmi ve dinsizliği, mücadelelerinin bir parçası olarak görmüşler, devrim gerçekleştirdikleri yerlerde de kitleleri dinsizliğe yöneltmişlerdir. Dolayısıyla bu hareketlerin içerisinde yer alan, ancak herhangi bir dine inanan (yahudi, hıristiyan veya müslüman) binlerce insan yapay istatistiklerle ateist olarak gösterilmiştir. Bu kişilere gerçekte ne oldukları, ne düşündükleri ve neye inandıkları sorulmamıştır. Yine bunların yalnız başlarına kaldıklarında, ideolojilerden bağımsız bir şekilde verecekleri kararları de dikkate alınmamıştır.

Sonuçta, fikrî bir çabayla Tanrı inancını reddetmeyen kişilerin ateist oldukları iddiası ciddi bir tartışma konusudur. Çünkü Tanrı inancının kabulü veya reddi özgür bir ortamda yapılacak kişisel bir tercihle alâkalı şeydir.

Ateizm terimi bazan yanlış kullanılırken bazan da diğer ekollerle de karıştırılmıştır. Meselâ ateizmin sınırlarının geniş tutulması sonucu panteist düşünürlerin yanında, bazan agnostik (bilinemezci) ve deist (Tanrı’ya inanan ancak vahyi reddeden) düşünürler de inançsız olarak değerlendirilmiştir. Halbuki bunlar birbirlerinden oldukça farklıdır. Yanlış anlamalara meydan vermemek için söz konusu ekollerle ilgili kısaca bilgi vermeyi ve ateizmle olan ilişkilerini açıklamayı yararlı görmekteyim:

Ateizmle bazan karıştırılan deizm, varlığı akılla bilinen bir Tanrı anlayışı olarak tanımlanmıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllardan itibaren de Avrupada “evrenin ötesinde var olan bir Tanrı’yı kabul etmek, ancak bunun yanında vahye ve peygamberliğe karşı çıkmak” olarak bilinmeye başlanmıştır. Bizim kültürümüzde de bu ve benzeri düşünceler bir şekilde savunulmuş ve taraftar bulmuştur.

Latince Tanrı anlamına gelen "deus" kökünden geldiği için, başlangıçta ateizmin karşıtı olarak kullanılan bu isim daha sonraları, Hıristiyanlığa bir tepki olarak kendini göstermiş, Tanrı inancını korumakla birlikte, kilisenin tutumuna duyulan şiddetli tepki yüzünden vahiy, peygamberlik ve mûcize gibi dinî değerlere karşı çıkmanın sembolü olmuştur.(13) Evrenin ötesinde bulunan, bununla birlikte yaşama ve dünyaya müdahale etmeyen Tanrı anlayışı ile deizm, geleneksel dine (kilise ve ruhbanlığa) ters düşmesine rağmen ateizm olarak değerlendirilmemiştir. Çünkü kendileri şöyle ya da böyle bir Tanrı inancına sahip olmuş ve ateizmi kabullenmemişlerdir.

Panteizm ise Tanrı-evren özdeşliğini ileri sürmüş Tanrı'nın evrenden ayrı olarak zâtî varlığını reddetmiştir.(14) Panteizme göre Tanrı evrenin aşkın nedeni değildir. Zaten Tanrı'yla evren arasında teizmde olduğu gibi yaratıcı ve evren ilişkisi de söz konusu değildir. Bu görüşleriyle panteistler gerek Batı'da ve gerekse Doğu'da olsun bazı kişiler tarafından ateizmle itham edilmişlerdir.

İslâm tasavvufunda da bazı mistik düşünürler için panteist terimi kullanılmıştır. Panteistleri ateist görme eğilimi bazan bu kişiler için de söz konusu olmuş ve bunların inançlarına kuşkuyla bakılmıştır. Ancak her şeye rağmen Tanrı inancını reddetmedikleri için panteistleri ateist olarak görmek doğru olmayacaktır.(15) Çünkü onlar Tanrı'nın varlığını inkâr etmemekte sadece mahiyetini farklı yorumlamaktadırlar.

Bazı düşünürler ise ne Tanrı inancını ne de inançsızlığı kabul etmişlerdir. Kendilerini inanmakla inanmamak arasında, orta bir yerde gören ve agnostik (bilinemezci) olarak tanımlayan bu düşünürler, Tanrı'nın varlığı hakkında da olumlu ya da olumsuz bir hüküm vermekten kaçınmışlardır.(16) Ancak bu kişilere yanlış da olsa genellikle ateist denmiştir.

Agnostiklere göre Tanrı'nın varlığı meselesi insan aklının ötesinde bir konudur. O halde böyle bir varlık hakkında konuşmak veya hüküm vermek de imkânsızdır. Dolayısıyla agnostikler Tanrı inancı karşısında tarafsız kalmayı tercih etmişlerdir. Ancak onların bu tarafsızlığı bazan ateizm olarak da değerlendirilmiştir. Her ne kadar bazı agnostiklerin tavırları ve yaşamları onların ateist olduğu izlenimini vermekteyse de bir kısmı kendilerinin felsefî açıdan ateist olmadığını ifade etmiştir. Meselâ ateist olarak bilinen ünlü düşünürlerden Bertrand Russell (1872-1970) felsefî açıdan kendini agnostik olarak tanımlamıştır. Çünkü ona göre her şeye rağmen elimizde Tanrı'nın yokluğunu kanıtlayacak yeterli bir delil mevcut değildir.(17)

Görüldüğü gibi agnostisizmle ateizm birbirinden farklı ekollerdir. Dinî reddetmeleri her ikisinin de aynı çizgide olduğunu göstermez. Agnostikler Tanrı inancını reddetmenin yanında ateizmi de eşit derecede reddetmiştir. Her ne kadar din karşısındaki kararsız ve tarafsız tutumları nedeniyle gizli ateist olmakla suçlanmışlarsa da onlar bu suçlamalara karşı çıkmışlardır. Zaten kendileri de ateistlerden farklı olduklarını söylemişlerdir.(18)

4. Ateizmin Tarihçesi

Ateizmin tarihi Tanrı inancı kadar olmasa da çok gerilere kadar gitmektedir. Ancak tarihi çok eskilere giden bu ateizm biçimi bizim bugünkü anlamda anladığımız dinî inançların eleştirisi gibi değildir. Çünkü ateizm öncelikle Tanrı inancına karşı bir tür tepkidir. Dolayısıyla ateizmin Tanrı inancının bulunduğu ve bu inancın dile getirildiği yerde ortaya çıkma ihtimali daha yüksektir.

İster geniş anlamda “herhangi bir Tanrı anlayışına karşı inançsızlık” olarak düşünölsün, isterse felsefî anlamda "teizmin reddi" olarak alınsın, ateizmin tarihçesini düşünce tarihinde ana hatlarıyla İlkçağ (Antik dönem), Yeniçağ ve modern dönem olmak üzere üç safhada ele almak mümkündür. Bu tasnifin yanında kutsal kitaplardan ve peygamberlerin sözlerinden aldığımız bilgilere göre çok eski dönemlerden itibaren bir kısım insanların inançsız olduklarını ve dinle mücadele ettiklerini de öğrenmekteyiz. Bu insanlar Tanrı inancına şiddetle karşı çıkmış, çoğunluğu ahlâksızlıkta ileriye gitmiş, peygamberlerin uyarılarını da kabul etmemişlerdir.

Ateizmin geniş anlamda inançsızlık olarak göröldüğü İlkçağ’da Epikuroscular, şüpheciler ve Atinalı sofistler ilk göze çarpanlar olmuştur. Yine bu dönemde Epikuros (m.ö. 341-270), Lucretius (m.ö. 94-55) ve Democritus'un (m.ö. 460-370) fikirleriyle oluşan Yunan atomculuğu ya da klasik materyalizm de inançsızlıkta önemli bir rol oynamıştır. Bilindiği gibi materyalizm maddenin yaratılmadığını, düşünceden önce geldiğini ve hiçbir şeyin yoktan var olmadığını iddia etmiştir. Bunun yanında doğa üstü bir gücün (Tanrı) varlığını da reddetmiştir.(19) Materyalizm günümüze kadar çeşitli biçimlerde de olsa devam etmiş ve etkisini sürdürmüştür.

Bazı çevrelerce düşünce tarihinde ateizmin Tanrı inancından önce geldiği ve Antikçağ’daki bütün düşünürlerin de inançsız olduğu ileri sürölmüştür. Özellikle materyalist ateistlerin ileri sürmüş olduğu bu var sayımlar gerçeği yansıtmamaktadır. Materyalizmin tarihi elbetteki çok gerilere gitmektedir. Nitekim yukarıda isimleri anılan filozoflar bunlar arasında en meşhur olanlarıdır. Ancak tarihteki her filozof materyalist olmadığı gibi materyalist olanların sayısı da bütün filozoflar göz önünde bulundurulduğunda çok sınırlı kalmaktadır. Kaldı ki geçmişte veya günümüzde ateist olduğu halde kendini materyalist görmeyen pek çok kişi bulunmaktadır.

Materyalizmi Antik dönemin ateizmi olarak kabul edebiliriz. Ancak ifade edildiği gibi Antik dönemde materyalist olmayan ve dolayısıyla kendilerine ateist denilemeyecek düşünürler de bulunmaktadır. Kaldı ki tabiatla ilgili çalışma-larda bulunan herkesi ateist görmek de mümkün değildir. Sokrat (m.ö.470-399) öncesi dönemde yetişen ve günümüze kıyasla bazı çevrelerce gerçek filozof olarak nitelenen Xenophanes, Heraklitos, Empedokles ve Anaxagoras gibi düşünürlerin fikirlerinde Tanrı kavramıyla paralellik arzeden pek çok nokta bulunmaktadır.(20) Bu filozofların düşüncelerine baktığımızda maddî dünyanın ötesinde var kabul ettikleri ve kendisiyle bütün varlığı açıkladıkları soyut bir kavrama da rastlamaktayız. Dolayısıyla tabiatla ilgili çalışmalarda buldukları için Antik dönemi bütünüyle ateist görmek ve bu yanlış tesbiti de ideolojik amaçlar uğruna çeşitli şekillerde tekrarlamak yanlış olacaktır.

Ortaçağ’da monoteizmin (tek tanrıcılık) ağırlığını hissettirmesinden dolayı açıkça bir inançsızlık görölmemiştir. Her ne kadar bu dönemde hıristiyan dünyasında kiliseye ve kilise öğretilerine karşı içten içe bir tepki ve nefret oluşmuşsa da bunlar gizlilikten kurtulamamış ve baskılardan dolayı açığa çıkamamıştır. Vanini (1585-1619) ve Bruno

(1548-1600) gibi kiliseye aykırı konuşan kişiler de bu dönemde yargılanmışlardır. Zaten Aydınlanma dönemiyle birlikte ortaya çıkan ve modern dönemde iyice belirginleşen din düşmanlığının temelinde de Ortaçağ'da kilisenin Tanrı adına yapmış olduğu insanlık dışı uygulamaların büyük rolü olmuştur.

İslâm dünyasında da ateizm bugünkü anladığımız anlamda pek yaygın ve etkili olamamıştır. Bununla birlikte ateizm denilince İslam tarihinde akla iki isim gelmektedir: Yahya b. İshak er-Râvendî (H. 205-245) ve Ebû Bekir Muhammed ibn Zekeriyya er-Râzî (865-932). Bu düşünürler vahiy, peygamberlik ve mucize gibi dinî inançları eleştirmiş ve geleneğe aykırı şeyler söylemişlerdir. Ravendi hakkında elde kesin bilgiler olmamakla birlikte ona nisbet edilen fikirlere bakıldığında tabiatçı ve maddeci olduğu, ilâhî hikmeti reddettiği ve Kur'an'a inanmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu ve benzeri görüşlerin Ravendi'den ziyade hocası olan Ebû İsa el-Varrak'a ait olduğu, onun ateist olmadığı buna karşın deizmi benimsediği ifade edilmiştir.(21)

Ateist olarak meşhur olan Râzî İslâm dünyasında "Tabiat Felsefesinin" kurucusu sayılmaktadır. Ancak O'nun ateist (mülhid) olarak bilinmesine rağmen felsefî sisteminde Tanrı'ya yer verdiği ve onu beş ezeli ilkeden biri olarak gördüğü-diğer ilkeler Ruh, Madde, Mekân, ve Zaman-bilinmektedir.

Ravendi gibi Razi'nin de kesin olarak ateist olup olmadığıyla ilgili elde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak dinî kurumlarla özellikle peygamberlik kavramıyla mücadele ettikleri açıktır. İslâm dünyasında bu düşünürlerin yanı sıra zaman zaman ateistlerle aynı çizgiye konan, dehrî ve zındık diye adlandırılan kişiler de olmuştur.(22)

Ortaçağ'da felsefî anlamda ateizmin yaygın olmayışının iki temel gerekçesi bulunmaktadır. Bunların birincisi yukarıda da kısaca ifade edildiği gibi kilisenin baskısıdır. İkincisi ve en önemli nedeni ise ateizmin ortaya çıkabileceği fikrî bir boşluğun bulunmamış olmasıdır. Ortaçağ'da dinî düşünce zirvede olmuş ve çok çeşitli düşünürlerce de dile getirilip mantıklı bir biçimde temellendirilmiştir. Dolayısıyla o dönemde sadece baskılardan dolayı değil, güçlü düşünce ekollerinin bulunmasından dolayı da ateistlerin fikrî düzeyde azınlıkta kaldıkları görülmüştür.

Bazı kişiler hiçbir şekilde materyalist bir düşünceye sahip olmayan İbn Sînâ (980-1037), Fârâbî (870-950), Harizmî (ö. 847), Bîrûnî, İbn Rüşd (1126-1198) gibi filozofların fikirlerini, bunların tıp, coğrafya, kimya gibi pozitif bilimlerle ilgili çalışmalarını kasıtlı olarak dinin aleyhindeymiş gibi göstermeye çalışmışlardır. Halbuki bu ve benzeri düşünürler bırakınız dine düşman olmayı, aksine onun felsefî temellerini ortaya koymaya çalışan kişiler olmuşlardır. Bir anlamda bunlar İslâm kültürünü yaymak ve güzel bir medeniyet kurmuş olmak için olanca güçleriyle çalışmışlardır. Söz konusu filozoflar için felsefenin genel amacı iddiaların aksine dinsizlik değil, Tanrı'nın bilgisine ulaşmak ve O'nun varlığını ispatlamaktır. Onları diğer âlimlerden (teologlar, hukukçular, mistikler v.s.) ayıran fikirlerinin bulunması, dinden uzaklaşmalarının kanıtı değil bilakis İslâm kültüründeki çok sesliliğin, fikrî müsamahanın ve pozitif bilimlere verilen önemin ispatıdır. Gerek dinî bilimlerle, gerekse pozitif bilim dallarıyla ilgilenen müslümanlar, yaptıkları çalışmaların dinin bir emri olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum da geçmişte

olduğu gibi günümüzde de pek çok düşünürün bilimle din arasında karşıtlık düşünmediğini açıklığa kavuşturmaktadır.

XVII. yüzyılda gerçekleşen Rönesans'la birlikte yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. Akılcılığın hâkim olduğu bu yeni dönemde bazı çevrelerde sadece doğal bilimlerin değil dinî hakikatlerin de akılla temellendirilebileceği kanaati yaygınlaşmıştır. Ancak bu kanaatin yayılması uzun sürmemiş, akılla metafiziğin kurulabileceği inancına ciddi eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştiriler çoğunlukla maddecilerden kaynaklandığı gibi, dinde akıldan ziyade inanca önem veren bazı dindar insanlardan da gelmiştir. XVIII. yüzyılla birlikte Aydınlanma dönemi başlamış bu çerçevede metafiziğe karşı sistemli bir şüphecilik oluşmuştur.

Modern dönemde bazı çevreler geçmişte görülen kilisenin keyfî yorum ve uygulamalarını ateizme ve materyalizme basamak olarak kullanmış, dine ve Tanrı inancına karşı olan nefreti körüklemişlerdir. Ancak fikrî düzeyde sadece felsefî bir tercih konusu olan ateizmin modern dönemde politikaya âlet edilmesi ve bazı ideolojilere temel kılınması da insanlığı ayrı bir felâkete sürüklemiş, bilgisizlikten kaynaklanan dinî bağnazlığın yol açtığı felâketlerden daha büyük acılara ve ıstıraplara zemin hazırlamıştır.

Ateizm XIX. yüzyıldan itibaren yeni bir karakter kazanmıştır. Bazı çevrelerce bilimsel çalışmalar dinin aleyhinde görülmüş, pozitif bilimlerdeki çeşitli araştırmalar ve var sayımlar dinî inançların çürütülmesi amacıyla kullanılmaya çalışılmıştır. Ayrıca modern dönemde Batı'da insan özgürlüğü ile Tanrı iradesi (Kilise doktrinleri) arasında derin bir uçurum oluşmuş ve insanlar kendilerini bu ikilem içerisinde bulmuşlardır. Bu dönemde Tanrı problemi, ateistlerce insanın özüne yabancılaşması ve özgürlüğünü kaybetmesi açısından da temel bir mesele olarak gözükmüş-tür.(23)

Schopenhauer (1788-1860), Auguste Comte (1798-1857), Feuerbach (1804-1872), Marx (1818-1883), Nietzsche (1844-1900), Freud (1856-1939), Sartre (1905-1980) ve Ayer (1910-1989) gibi filozoflar modern dönemde ateizmin öncüleri olmuştur. Bu dönemde genelde bütün dinler, özelde ise Hıristiyanlık çeşitli biçimlerde eleştirilip reddedilmiştir.

Modern dönemde materyalizm çeşitli biçimlerde savunulmaya devam etmiştir. Materyalizmin iddiaları özellikle Marxist çevrelerde yenilenmiş ve bilimsel ateizm adı altında savunulmuştur. Yine bu dönemde Comte'un pozitivizmi ve diğer pozitivist akımlar da inançsızlık adına etkin bir rol oynamıştır. Bu akımların en etkili silahı da pozitif bilimler (doğrusu bilimsel var sayımlar) olmuştur. Şöyle ki:

XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli gerekçelerle bilim ile din arasında bir karşıtlık kurulmuş ve bilim adına bu sözde karşıtlık her fırsatta yenilenmiştir. Bilimin mutlaklığına inanan dolayısıyla bilimden hareketle dini eleştiren ve reddeden ateist düşünürler çağımızda kendilerince bilim dışı olan her türlü inancın, değerin ve yaklaşımın da artık bir kenara bırakılmasını istemişlerdir.

Günümüzde dini reddedenlerce ileri sürülen ve birer var sayım niteliğinde olan bazı iddialar sanki doğrulanmış genel geçer yasalarmış gibi kabul edilmiştir. Hatta bazı çevrelerde bu iddialar, birer ideoloji dogması haline getirilmiş, tartışıl-masına ve

eleştirilmesine dahi fırsat verilmemiştir. Tanrı inancı ve din olgusu yanlış (yapay) olarak kabul edilmiş, bu inancı anlamak yerine, sadece onun niçin ve nasıl var olduğuna dair açıklama girişimlerine başvurulmuştur. İndirgemeci bir tutumla bu inançlar pozitivist bir ilke veya ön kabulden hareketle izah edilmeye çalışılmıştır.

Modern dönemde bilimi esas alıp dini reddeden düşünürler, evreni bilimsel bir biçimde ele alma, inceleme ve yorumlamayı hedeflemişler ve dünyada olup biten her şeyin de pozitif bilimle açıklanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun yanında da dinin böyle bir düşüncenin karşısında yer aldığı yalanını yaymaya çalışmışlardır.

Dinin pozitif bilime karşı çıktığını söyleyenler, insanların gözünü boyamak için evren ve yaşamla ilgili vahiy kaynaklı açıklamaları bilinçli olarak çarpıtmışlardır. Hatta onların gündeme getirilmesini, savunulmasını bilim çevrelerinde tartışılmasını dahi yasaklamışlardır.

Konunun daha iyi anlaşılması için bazı düşünürlerin iddialarını aktarmakta yarar görüyorum. Ancak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde söz konusu fikirleri daha detaylı olarak ele alıp tartışacağımız için, burada onları özetlemekle yetineceğiz.

Modern dönemde Auguste Comte evrimci bir yaklaşımla “üç hal yasası” denilen bir yöntemi kullanmış, tarihi kendine göre teolojik, metafizik ve pozitivist olmak üzere üç döneme ayırarak insanlığın gelişimini izah etmek istemiştir. İnsanlığın bugünkü halini de bu tarihi evrimin bir sonucu olarak görmüştür. Comte’a göre İnsan son dönemde bilim sayesinde olgunluğa ermiş olacak ve dini bir kenara bırakacaktır. Ancak Comte daha kendi yaşamında fikirleriyle çelişmiş ve tutarsız davranışlar sergilemiştir.

Bugün geçerliliği olmayan bu tesbit ne yazık ki bazı çevrelerde hâlâ ciddiye alınmakta ve sorgulanmadan kabul edilmektedir. Halbuki Tanrı inancının bütün gücüyle ayakta olması ve her şeye rağmen dünyanın pek çok yerinde dinî inançların yaşamlarını devam ettirmeleri Comte’un fikirlerinin yanlış olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

İnsan var olduğu ilk günde dahi şu anda sahip olduğu bütün nitelikleriyle birlikte donatılmış ve kendine bütün yetenekleri verilmiştir. Dolayısıyla varlığının ilk yıllarında o, basit bir canlı varlık ya da hayvanımsı bir yaratık değildir. Böyle olmadığı da Tanrı’ya inansın veya inanmasın pek çok bilim adamının ifade ettiği şeydir.

Durum böyle olunca bazı pozitivistlerin ortaya çıkıp da “insanın doğası başlangıçta böyle idi, daha sonra şöyle gelişti ve günümüzde ise bu hali aldı” demeleri gülünç olacaktır. İnsan var olduğu (yaratıldığı) ilk günden itibaren insandır. Baştan beri düşünme, hareket etme ve beslenme gücüne sahiptir. Elbetteki o günden itibaren de kendini ve evreni varkılan bir yaratıcıyı aramıştır. Tanrı’nın muazzam gücü karşısında ona hayranlık duymuş ve şükretmiştir. Bu inanç ve hayranlık bütün karşıt düşüncelere rağmen bugün de devam etmektedir. Gelecekte de böyle olacaktır.

Evrin düşüncesine sahip olanların iddia ettiği gibi zamanla değişen (gelişen) şey insanın doğası ve inancı olmayıp dünya ile ilgili olan tecrübe ve bilgisidir. Nitekim bunun sonu da yoktur. Hergün ortaya yeni bir şey çıkmakta ve her an yeni şeyler icat edilmektedir. Ancak değişen şeylerin yanında kalıcı olan değerler de vardır. Bunların

arasında da etik (ahlâkî), estetik ve dinî değerler bulunmaktadır. Ayrıca bunlar insan doğasının ayrılmaz vasıflarıdır da. Sonuçta insanı ve Tanrı inancını düne veya bugüne göre değerlendirmek ya da ileride başka türlü olacağını söylemek başarısızlığa mahkûm olacak bir durumdur.

Modern dönemin en ünlü ateistleri arasında Feuerbach ve Marx bulunmaktadır. Tanrı inancını antropolojik bir yaklaşımla açıklamaya çalışan Feuerbach *The Essence of Christianity* adlı eserinde ateizmi “gerçek bir hümanizm” olarak tanımlamış, Tanrı kavramının da insan aklının kendi doğasını dışarıya yansıtması sonucu oluştuğunu söylemiştir. Ona göre İnsanın Tanrı'nın varlığına inanması, bir anlamda kendi benliğini yalanlaması, özüne yabancılaşması ve fakirleşmesi olacaktır.(24) Feuerbach'ın fikirleri yaşadığı dönemde oldukça etkili olmuş başta Marx ve Freud olmak üzere pek çok düşünürü derinden etkilemiştir.

Marx ise XIX. yüzyıl Avrupasında, burjuvazi ve kapitalizmin egemen olduğu toplumda dinin rolünü ele almıştır. Marx'a göre böyle bir toplumda din (kilise) insanı etkisiz hale getirerek uyuşturmuştur. Dolayısıyla Marx'a göre sosyalizm kurulmalı,(25) bu sayede sosyal ve politik açıdan insanların özgürlüğü sağlanmalı, dolayısıyla din duygusunun oluştuğu kaynaklar da kurutulmalıdır.(26) Marx'ın fikirleri de yüzyılımızda derin etkiler uyandırmış pek çok insanı peşinden sürüklemiştir. Ancak ekonomik ve sosyal yapının değişmesiyle birlikte Marx'ın fikirlerinin de pratikte fazla bir ağırlığı kalmamıştır.

Modern dönemde ateizmin bir diğer öncüsü Freud ise, insandaki Tanrı inancını psikolojik tahlillerle açıklamaya çalışmış, din duygusunu insanlığın en eski, en güçlü ve en kaçınılmaz arzusu olarak değerlendirmiştir. Bu duyguyu da çocuksu bir yanılğı (hayal) olarak ifade etmiştir. *The Future of an İllusion* adlı eserinde de Tanrı inancını, çocuktaki baba imajının yüceltilmiş bir yansıması olarak ileri sürmüştür.(27)

Diğer bir ateist Nietzsche ise inançsızlığa farklı bir temel oluşturmuş özellikle Hıristiyanlığın Tanrı anlayışını şiddetle reddetmiştir. Tanrı inancını içeren bütün gelenek ve değerlere şüpheli bir yaklaşım sergileyen Nietzsche, Tanrı'yı (İsa) inanılmaya değer bir varlık olarak bulmamıştır. Dramatik bir üslûpla "Tanrı (İsa) öldü. O'nu biz öldürdük" diyen Nietzsche bu sözyle Tanrı kavramının ve bu kavram üzerine kurulan inançların bütünüyle bir kenara bırakılmasını arzulamış ve Tanrı'sız bir hayatı amaçlamıştır.(28)

Modern dönemin en ünlü ateistlerinden biri de J. P. Sartre olmuştur. İnsanın özgürlüğe mahkûm olduğunu iddia eden Sartre, Tanrı fikrinin insanın kendini tanımlama ve kendini Tanrı olarak görme arzusunun bir sonucu olduğunu iddia etmiştir. Sartre'a göre varlığı özünden önce gelen tek varlık insandır. Bu insan var olduktan sonra özünü, doğasını ve değerlerini oluşturmakta ve kendini öylece tanımlamaktadır. Dolayısıyla Sartre'a göre insanın özgürlüğü açısından Tanrı var olmamalıdır. Tanrı olmadığı için de herhangi bir mutlak değerden söz edilmeyeceğini söyleyen Sartre(29) Var oluşçuluk akımının da önemli ateist filozoflarından biri olmuştur.

Batılı düşünürler Hıristiyan dünyasının krizleriyle ortaya çıkan ve Batı kültürü için çözüm olabilecek iddialarda bulunmuşlardır. Buna karşın müslümanların yaşadığı bir ortamda aynı sorunların ve aynı görüşlerin ortaya çıkma ihtimali oldukça zayıftır.

Dolayısıyla bunları birbirine karıştırmamak gerekir. Ancak burada üzücü olan şey Batı için önemli ve anlamlı olan bu düşüncelerin diğer kültürlerle de aynen yansıtılması ve kabul ettirilmeye çalışılmasıdır. Halbuki her kültürün kendine has özelliklerinin yanı sıra, kendine özgü hayat anlayışı ve kendini diğer kültürlerden ayıran iç dinamikleri vardır.

Yukarıda adlarını andığım düşünürler yüzyılımızda insanlar üzerinde büyük izler bırakmış ve ateizmin öncüleri olmuşlardır. Fikirleri çok ciddi eleştirilere uğramıştır. Bunların düşüncelerinin günümüzde de devam ettiğini ya da güçlü olduğunu söylemek çok zor olacaktır. Günümüz insanı geçmişe oranla çok farklı bilgilere sahiptir. Dolayısıyla pek çok şeyi geride bırakmıştır. Yine insanlık doğruluğundan şüphe duyulmayan pek çok iddianın yanlış çıktığını tecrübe etmiş, kendi hayrına olduğu söylenen inkârcı ve yıkıcı ideolojilerin de neye mal olduğunu yakinen tecrübe etmiştir.

İnsanlık var olduğu sürece düşünce ve inançlardaki çeşitlilik de devam edecektir. Gelecekteki bu inançsızlık geleceğin kendi şartlarında ve kendi tartışmaları içerisinde yeniden şekillenerek varlığını sürdürecektir. Ancak görünen o ki yakın geçmişte olduğu gibi gelecekte de ateizmin, yanında bilim ve hümanizm silâhını bulması mümkün olmayacaktır. Çünkü her iki alanda da insan çok ciddi suistimallere mâruz kalmış ve çok acı hâtıraları yaşamıştır.

Tanrı Kavramının Yaygınlığı

Mutlak ateist sadece Tanrı'nın varlığını reddetmekle kalmayıp zihninde hiçbir surette Tanrı kavramı olmadığını söyleyen kişidir. Ancak bunun mümkün olmadığına ilişkin güçlü tezler ileri sürülmüş ve ciddi tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar esnasında bazı düşünürler her ne olursa olsun ateizmin imkânsızlığından bahsetmiş, bir kısım düşünürler ise bunun aksini savunmuşlardır. Ateizmin mümkün olmadığını söyleyenlerin ellerindeki kanıtlara bakıldığında diğerlerine nazarandaha inandırıcı ve ikna edici olduğu görülür.

Mutlak ateizmle ilgili ateistlerin fikirlerine bakıldığında pek çok şeyin genelleme olduğu ve zorlama yorumlara başvurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bunların pek çoğu tepkisel düşünceler olmaktan öteye gidememiştir. Görünen o ki bir insanın gerek teorik ve gerekse pratik açıdan sonsuza kadar ateist olması mümkün değildir. İnsanın aklı, kalbi, hissi ve ahlâkî melekeleri, kısaca doğası kendini her zaman Tanrı'ya götürmekte buna karşın inançsızlığın da önünü tıkamaktadır.

Kabul etsin veya etmesin bütün insanların zihninde Tanrı kavramı vardır. Bu kavram, değişik kültür ve dinlerde farklı biçim almakta ve farklı niteliklere bürünebilmektedir. Bunlardan hangisinin daha anlaşılır (kabul edilebilir) olduğu ya da olmadığı bir tarafa, bütün insanlarda böyle bir fikrin bulunması daha işin başında mutlak ateizm iddialarını boşa çıkartmaktadır.

Tanrı'ya inanmadığını söyleyen insanlar zihinlerindeki bu kavrama Tanrı ismini vermek istememektedirler. Ateistlerin büyük bir çoğunluğu Tanrı'nın var olmadığını söylemekle birlikte kesinlikle evrende bir kaos bulunduğunu ya da kâinatın düzensiz bir kütle yığını olduğunu iddia etmemişlerdir. Dolayısıyla onlar da evrende hâkim olan (ya da

görünen düzenin arkasında yer alan) gizli bir gücün, sebebin, enerjinin, kozmik bilincin bulunduğunu belirtmektedirler. Sonuçta Tanrı'yı kabul etmeseler dahi görünen mevcut durum ve düzen karşısında Tanrılık işlevi gören bir ilkenin, gücün veya açıklamanın arayışı içerisinde bulunmuşlardır.

Özellikle materyalist olan ateistler teorik olarak aşkın bir Tanrı fikrini reddetmekle birlikte, içkin bir tanrı kavramını benimsemişlerdir. Yani onlar bir anlamda doğanın (kâinatın) kendini Tanrı olarak görmüşlerdir. Doğaya sonsuzluk, sınırsızlık, yaratıcılık, ezellilik ve ebedilik gibi nitelikler atfetmekle bir şekilde onu kutsallaştırmışlardır. Bu da onların dinden farklı da olsa bir Tanrı kavramına sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Sonuç itibariyle ateistlerin zihinlerinde ve bilinç altlarında ki Tanrı arayışına engel olmaları mümkün değildir. Teizmin Tanrı kavramını reddetseler de aşkın olmayan (maddi olan) bir varlığa Tanrı gözüyle bakmaktadırlar. Dikkatli incelendiğinde ateistlerin zihinlerindeki kavramlarla dinin Tanrı kavramı arasındaki bazı niteliklerin benzer olduğu gözden kaçmayacaktır.

Dine ve dindarlara tepki duyarak inançsızlığı tercih eden insanların büyük bir kısmı, aslında içi aşk ve sevgi dolu bir gücün varlığını kabul ettiklerini itiraf etmektedirler. Bu insanların büyük bir kısmı, gerek Batı'da gerekse Doğu'da olsun, kendilerine sunulan geleneksel din anlayışını yeterince insancıl bulmamış ve ondan nefret ettiklerini söylemişlerdir.

Din adına yapılan savaşlar (mezhep çatışmaları, haçlı seferleri), zulümler, aforozlar, cehennemle korkutmalar vb. tarihte olduğu kadar bugün de pek çok kişiyi dinden uzaklaştırmakta ve onların başka arayışlara yönelmelerine sebep olmaktadır. Burada görülen bir gerçek de şudur: İnsan bazan kendi ihtiraslarını, tutkularını, kinini, nefretini ya da ümit ve hayallerini, din kisvesi altında icra etmektedir. Ancak bu da dinin (İslâmın) öyle olduğu ya da benzeri olumsuzlukları onayladığı anlamına gelmez.

Gördüğü şiddet ve olumsuzluklar yüzünden dini terkederek bazı insanların yağmurdan kaçarken doluya tutuldukları görülmektedir. Meselâ hasta insanların ölümüyle Tanrı'yı suçlayan ateist bir ideolojinin üyesi, kendi ilkeleri uğruna, çoluk-çocuk, genç-yaşlı, kadın-erkek demeden milyonlarca insanın acımasızca öldürülmesi ve sıkıntı çekmesine karşı sessiz kalmıştır. Daha üzücü olanı ise bazı ideologların mutlu bir gelecek için bunların gerekli olduğunu söyleyecek kadar ruhsuzlaşmış olmalarıdır. Halbuki insan karşısındakinden bir şey isterken kendisinin nerede olduğunu iyi bilmeli ve ona göre davranmalıdır.

Dinden soğuyan veya soğutulan insanlar bazan kapılmış oldukları ideolojinin de etkisiyle inançsızlığa doğru kaymaktadırlar. İnançsızlaştıktan sonra dile getirdiği fikirler ise aslında bu kişinin kendi fikirleri olmayıp, eline tutuşturulan ve gerçek olduğu kendine söylenen (enjekte edilen) ideolojik iddialardır. Nitekim bunların büyük bir kısmı dini reddederken veya dindarları kötülükle itham ederken daima hayalindeki ütopyik tiplere karşı tepki göstermişlerdir. Görmüş oldukları olumsuzlukları zihinlerinde büyütüp canavarlaştırarak onların bir an önce terkedilmesi gereken birer öcü olduğunu düşünmektedirler.

Ateistlerin büyük bir çoğunluğu Tanrı'ya inanan annesinin, babasının, dedesinin, ninesinin veya sevdiği bir yakının inancını ve davranışını sevimli bulmakta, haklı olarak onları aklamakta ve sık sık onların kişiliğine saygı duyduğunu dile getirmektedir. Hatta herkesin onlar gibi olmasını istemektedirler. Bu da ateizmin büyük oranda ütöpik ve hayalî gerekçeler üzerine inşa olunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu örnekler mutlak ateizmin olamayacağına dair güzel bir göstergedir.

Din herhangi bir politik ideoloji (ya da mezhep) haline getirildiğinde doğal olarak bu ideolojinin veya mezhebin karşısında yer alan kişiler kendilerini dinsiz olarak görmektedirler. Ancak bu kişilerin büyük bir kısmı da tahmin edilebileceği gibi mutlak ateist değildir. Aşkın bir güce ve sevgiye inandıklarını söyleyen bu kişilerin çoğunluğu ideolojik olmayan bir dine ve bireysel dindarlığa inanmaktadır. Hatta yalnızlıklarında veya çocuklarıyla baş başa kaldıklarında kalplerindeki Tanrı sevgisinin sıcaklığını hissettiklerini söylemektedirler.

Mutlak ateizmin olamayacağını gösteren diğer bir kanıtta şudur. İnsan içerisinde yaşadığı tecrübeler karşısında mantikî bir kuralı keşfetmiştir. O da her şeyin bir sebebinin bulunduğu ve hiçbir şeyin sebepsiz olamayacağı ilkesidir. Günlük yaşamda edindiği bu tecrübe, insanı eninde sonunda dünyanın ötesine götürmekte ve evrenin varlığını düşünmesine neden olmaktadır. Bu inkâr edilemeyecek bir durumdur. Evrenin varlığını düşünen ve onun nasıl var olduğunu hayal etmeye başlayan bir insanın da aklına Tanrı'yı getirmemesi ve böyle bir seçeneği düşünmemesi imkânsızdır. Bir insanın "Evrenin nasıl var olduğunu düşünmüyorum", "Zihnimde Tanrı kavramı yoktur" ya da "Tanrı fikri aklıma hiç gelmiyor" demesi inandırıcı değildir.

Mutlak inançsızlığın imkânsız oluşunu sadece teistler değil, geleneksel dinlere inanmayan ve bu anlamda dindar olmayan düşünürler dahi ifade etmişlerdir. Bunların arasında D. Hume (1711-1776), İ. Kant (1724-1804) ve Voltaire (1694-1778) gibi filozoflar da bulunmaktadır. Hatta bunların bir kısmı felsefe tarihinde dinî inanca karşı getirmiş oldukları amansız eleştirilerle tanınmışlardır. Ancak bu kişilerin geleneksel dinî anlayışları veya yorumları eleştirmeleriyle, kendilerinin de ifade ettikleri gibi, yüce bir gücün varlığını kabul etmelerini birbirinden ayırmak gerekmektedir.

David Hume, dini ve mûcize gibi kavramları şiddetle eleştirmesine rağmen mutlak ateizme inanmamıştır: "Evrendeki gaye ve düzen en dikkatsiz ve en geri zekâlı bir insanın dahi her yerde dikkatini çekecek açıklıktadır... Bütün ilimler bizi farkına varmadan ilk yaratıcının varlığını kabule götürmektedir"(30)

Voltaire de yazmış olduğu felsefe sözlüğünün ateizm maddesinde, Sokrat ve İtalyan filozofu Vanini (1583-1619) gibi düşünürlerin bu konuda asılsız ithamlarla haksızlığa uğratılarak öldürülmelerini kınamış, mutlak ateizme ise ihtimal vermemiştir. Voltaire ateizmi din adamlarının taassubuna ve Tanrı'yı kötü göstermelerine bağlayarak insan zihninde yaratıcı bir üstün varlık fikrinin daima yer aldığını belirtmiştir.(31)

Hume, Voltaire ve Kant gibi filozoflar sonuç itibarıyla mutlak ateizme imkân tanımayıp, bir şekilde Tanrı'nın varlığına işaret ediyorlarsa, onlardan daha sistemli

olmayan ve ortaya ciddi düşünce koymayan bir kısım ateistlerin tekrar düşüncelerini gözden geçirmeleri ve daha ihtiyatlı davranmaları gerekmektedir

Teistik Tanrı anlayışını reddettiği halde aynı zamanda ateizmi de kabul etmeyen düşünürlerin varlığı şaşırtıcı olmamalıdır. Onların bu durumu gizli bir ateizm olarakta değerlendirilmemelidir. Ülkemizde de bu ve benzeri yaklaşımları görmek mümkündür. Meselâ eserlerinde geleneksel din anlayışını ve bu anlamda dindarlık biçimini şiddetle eleştiren Cemil Sena da ateizmi kabul etmemiş, onu umutların, aklın ve vicdanın tüm dayanaklarının çökmesi ve yıkılması olarak tanımlamıştır. Geleneksel Tanrı inancına sahip olmayan buna karşılık bireysel, pragmatik ve ahlâkî boyutu ağır basan bir dindarlığı savunan Sena, seküler yaşam biçimini de tanrıtanımazlıktan ayırmıştır. Sena'ya göre Tanrı'sız bir ruh tüm yaşam dayanaklarını ve tinsel varlığının bilincini yitirmiş bir robottur.(32)

Ateizmi imkânsız gören düşünürler, Tanrı'nın varlığı konusunda insanlığın fikir birliği içerisinde olduğunu iddia etmişler, inançsızlığın ise yanılığ olduğunu ileri sürmüşlerdir. Doğrusu binlerce yıldır milyarlarca insanın birbirinden farklı zaman ve mekânlarda dahi olsa Tanrı'ya inanmaları bizlere bir mesaj vermektedir.

Bütün insanlar gerek içgüdüsel ve gerekse zihinsel açıdan Tanrı inancına doğuştan yatkındırlar.(33) Nitekim İslâm peygamberi de her insanın doğduğunda fitrat üzerine (Allah'a inanmaya yatkın) doğduğunu daha sonra ailesi ya da çevresince yönlendirildiğini ifade etmiştir.(34) Kendini herhangi bir şekilde inançsızlığa şartlamayan ve ideolojilere kanmayan bir insanın doğuştan getirmiş olduğu bu eğilimi muhafaza edeceği muhakkaktır. Dinî hayata bir süre uzak kalsa bile, o kişi eninde sonunda kâinat üzerinde derin düşüncelere dalacak, niçin ve nasıl var olduğunu sorgulayacaktır. Çocukluğundan getirdiği safiyetini, iyiye ve güzele yönelik muhakemesini kaybetmemiş ise, görünen her şeyin ötesinde bir yaratıcının varolduğunu düşünecek, Onsuz bir hayatın olamayacağını bilecektir.

İnancın fitrî olduğunu belirten bazı düşünürler ateistlerin mutlu ve sağlıklı günlerinde Tanrı'yı yalanladıklarını, sıkıntılı ve acılı günlerinde ise Tanrı'nın gücünü itiraf ettiklerini belirtmişlerdir. Ateistler, bu düşünürlerce, Tanrı'nın varlığına kasten karşı çıkan, kör ve sağır kimseler olarak tanımlanmıştır. Onlara göre doğadaki en küçük canlının varlığı dahi inançsızların tezlerini çürütmeye yeterlidir.(35)

Tanrı'ya inanmak için insanın önünde sayısız gerekçeler bulunmakta buna karşın yalanlamak için ise insanın gözünü dış dünyaya kapaması ve kalbinin sesine de kulak tıkaması gerekmektedir. İnsanın zihnî bir şartlanmışlık içine girmeden tabii olarak Tanrı'yı inkâr etmesi mümkün değildir.

Kur'ân-ı Kerîm daha ziyade putperestlik ve Tanrı'ya ortak koşma problemiyle ilgilenmiş bunun yanında ateistlerin tezlerini çürüten kanıtları da dile getirmiş, cevapsız bir konu bırakmamıştır. Her fırsatta insanın dikkatini doğaya, insanın kendi nefesine ve topyekün yaratılışa çekmiş, bütün bunların rüya olmadığını, gerçek olduğunu vurgulamıştır. İnsanın aklını kullanmasını ve kâinat karşısında gözlerini açmasını tavsiye etmiştir.

Buraya kadar görüldüğü gibi inançsızlık doğuştan olmayıp daha sonra dine karşı oluşan tepkilerle birlikte ortaya çıkmış bir durumdur. İnançsızlığın ortaya çıkmasında yani birtakım insanların ortaya çıkıp “Tanrı’ya inanmıyorum” demelerinin temelinde elbette birtakım gerekçeler bulunmaktadır. Bu gerekçelerin bir kısmı ilmî var sayımlar olabildiği gibi bir kısmı da sosyolojik ya da psikolojik tesbitler olabilmektedir. Bu gerekçelerin önemli bir kısmına çalışmamızın değişik bölümlerinde yer verilecek ve tartışılacaktır.

Ateizmin yapay kabul edilmesi birtakım düşünürlerin iddialarının da ciddiye alınmayacağı anlamına gelmez. Amacı ve üslubu ne olursa olsun Tanrı inancına karşı dile getirilen herhangi bir iddiadan insanların uzak durmasına gerek yoktur. Hatta onların üzerinde düşünülmesi de gerekir. Yeter ki bu iddiaların fikrî bir değeri olsun ve tartışması yapılabilsin.

Yapılan açıklamalardan anlaşıldığı gibi insanın zihninde Tanrı fikrinin bulunmaması imkânsızdır. Dolayısıyla bir ateistin “Zihnimde böyle bir fikir yok” diyerek Tanrı inancını reddetmesi inandırıcı değildir. Bu durumda geriye ateistler için Tanrı’yı bilinçli olarak reddetme seçeneği kalmaktadır. Zaten ateist denildiğinde de böyle bir insan akla gelmektedir.

İssiz bir adada yalnız başına kalmış bir insanın dahi, şayet sağlıklı bir yapıya sahipse, en azından zihninde yüce bir yaratıcıyı düşüneceği kesindir. Böyle bir kişinin aklı muhakemesiyle Tanrı’ya gitmesi zor olmayacaktır. Varacağı bu Tanrı kavramı belki peygamberlerin bütün niteliklerini haber verdiği Tanrı gibi olmayacaktır. Ancak en azından O’nun aşkınlık, sonsuzluk, yaratıcılık, kudret, ezeliyet ve ebediyet gibi niteliklerini o kişi yakalayabilecektir.

Bir an için yalnız yaşayan bir insanın Tanrı’yı düşünemediğini var sayarsak bile yine o kişiye ateist denmesi doğru olmayacaktır. Çünkü o kişi ilâhî dinlerin Tanrı anlayışıyla henüz karşılaşmamıştır. En azından kendine hiçbir kimse bu konuda bilgi vermemiştir. Kaldı ki o kişiye Tanrı hakkında ne düşündüğü de sorulmamıştır. Dolayısıyla o kişiye ateist denemez. Hem insan bilgi ve fikrinin olmadığı bir konuda niçin olumsuz bir tavra girsin. Böyle bir kişi belki Tanrı hakkında bir şeyler duyduğunda, duydukları şeylere ilgi duyacaktır. Büyük bir ihtimalle de inanacaktır. Çünkü bu kişiye Tanrı anlatılırken her halde bir masal kahramanından ya da hayalî varlıklardan bahsedilmeyecektir. Kendine âlemin yaratıcısından söz edilecektir. Dolayısıyla olumsuz cevap vermesi ihtimal dışıdır.

Bir insanın doğası itibarıyla mutlak ateist olamayacağı böylelikle anlaşılmıştır. Tanrı’ya inanmayan kişiler ise mutlak ateist olmayıp çeşitli gerekçelerle O’nu bilinçli olarak reddedenlerdir. Daha önce ifade edildiği gibi Tanrı’nın reddedilmesinin arkasında birtakım teorik ve pratik gerekçeler bulunabilmektedir. Aslında bu gerekçeler kendi başına orijinal fikirler olmayıp çoğunlukla inanan insanların düşüncelerine yöneltilmiş itirazlardır. Gelecek bölümlerde görüleceği gibi bu gerekçeler de cevapsız kalmamış, ciddi bir şekilde sorgulanmış, yanlışlıklarına işaret edilmiş ve çürütülmüştür.

1. Ateizmin İddiaları

Ateizmi iyi anlamak ve ona ikna edici cevaplar verebilmek için iddialarının neler olduğuna öncelikle bakmak gerekmektedir. Böylelikle ateistlerin Tanrı inancı hakkında neler düşündüğünü görmüş ve hangi noktadan hareketle dine karşı çıktıklarını anlamış olacağız. Doğrusu ateistlerin Tanrı inancı hakkında neler söyleyebileceklerini tahmin etmek zor olmayacaktır. Zaten ateizmin tanımı verilirken az çok bu iddialara değinilmiştir. Ancak bu iddiaları daha detaylı bir şekilde ele alarak tahlil etmek ve tartışmak yararlı olacaktır.

Ateistler, dini içeriden ve dışarıdan olmak üzere genelde iki şekilde eleştirmeye çalışmışlardır. Dışarıdan yapılan eleştirilerde, birinci bölümde de görüldüğü gibi, pozitivizm esas alınmış ve dinî inancın doğası üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede din sosyal, psikolojik ya da antropolojik bir fenomen olarak kabul edilmiş, şu veya bu gerekçelerle sonradan ortaya çıkmıştır biçiminde birtakım dar ve gülünç görüşlerle izah edilmeye çalışılmıştır.

İkinci olarak ise din, ateistlerce içeriden eleştirilmeye çalışılmıştır. Buna göre ateist dinî inancın mahiyetini göz önünde bulundurmuş, Tanrı kavramını ve bu kavramla ilgili dindar insanların ifadelerini kendine esas almış ve onlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunu yaparken birtakım çelişki ya da tutarsızlıklarla karşılaştığını iddia ederek Tanrı inancını çürüttüğünü sanmıştır. Ancak ateistin Tanrı kavramını anlamakta yetersiz kaldığı ve ön yargılarından bir türlü kurtulamadığı görülmektedir. Öyle ki karşı tarafı tutarsız olmakla itham eden ateistin kendisi çelişik ifadeler kullanmıştır.

Ateistler çoğunlukla dini anlamakta zorlanmışlardır. Dini olduğu gibi anlamayan ve dindar insanın ne hissettiğini bilmeyen ateistler bu durumda dinî inançları çarpıtmaya çalışmışlardır. Aksi takdirde ellerinde pek fazla malzeme bulunmayan ve orijinal bir iddiaları olmayan ateistlerin yapabilecekleri fazla bir şey de yoktur.

Bizleri Tanrı'nın varlığına götüren evrenin gerçekliğinden kimse şüphe etmez. İçerdiği bütün varlıklarla Tanrı'nın varlığı lehinde güçlü bir kanıt olan evreni (gerek teorik ve gerekse pratik açıdan) yaratıcısız olarak düşünmek te imkânsızdır. İnsanın aklına böyle bir şey gelse bile bunun gerçekleşebileceğini zannetmek ihtimal dışıdır. Nitekim ateistlerin birtakım anlamsız ve belirsiz terimlerle açıklama getirmeye çalıştıkları ve tıklandıkları görülmektedir.

Teorik açıdan güçlü olamayan ateistin bütün kozu şu veya bu şekilde inanan insanın yaşam biçimini, dünya görüşünü, varlık âlemiyle ilgili düşüncelerini ve kanaatlerini eleştirmekten ibaret kalacaktır. Yani aktif olan, elinde tezi, iddiası ve kanıtı bulunan teisttir. Elinde iddiası, kanıtı ve orijinal düşüncesi bulunmayan ise ateistin kendisidir. O'nun yapabileceği tek şey sonuç itibarıyla ya reddetmek ya da susmak olacaktır. Nitekim gerçek ateist, ateist olduğunu dahi açıklama gereğini duymayan bununla birlikte iç dünyasında problemin sıkıntısını hisseden kişidir. Ne yazık ki günümüz ateistlerinin büyük bir kısmı günlük ideolojilerin yapay ilkeleriyle dinden kopan kişiler olmuştur.

İnanmadığı halde Tanrı'nın varlığının çürütülmesinin imkânsız olduğunu anlayan ve bunu itiraf eden Bertrand Russell gibi düşünürler bulunsa da çoğu ateist aynı olgunluğu gösterememiş, her şeye rağmen ideolojik saplantılar uğruna fikirlerinden ve ön yargılarından vazgeçmemişlerdir.

İslâm'a göre Tanrı'nın varlığının yanı sıra içerisinde Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed'in bulunduğu bütün peygamberlere ve âhiret hayatına iman etmek temel

inanç esaslarıdır. İslâmiyet'te dili, dini, ırkı, mezhebi ve toplumdaki sosyal statüsü ne olursa olsun herhangi bir insanın tam olarak mü'min sayılabilmesi için her üç konuda da tereddütsüz bir şekilde inanç sahibi olması yeterlidir. İnanan insanları ateistlerden ayıran temel nitelik de onların bu esasları benimsemeleridir.

Ateistlerin temel özellikleri ise söz konusu inanç esaslarını reddetmiş olmalarıdır. Tahmin edilebileceği gibi günümüzde dini reddeden bir kişi bu ilkeler etrafında eleştirilerini sıralamakta ve itirazlarını dile getirmektedir. Buradan hareketle ateistlerin iddialarını genel olarak üç grupta ele almak mümkündür:

1. Tanrı'nın varlığıyla ilgili olarak ileri sürülen itirazlar.
2. Peygamberlerle ilgili olarak dile getirilen tenkitler.
3. Âhret hayatıyla ilgili itirazlar.

Bir ateist Tanrı'yı reddettiği zaman doğal olarak peygamberleri ve âhret hayatını da inkâr etmiş olmaktadır. Dolayısıyla birine inanarak diğerlerine inanmazlık etmesi ihtimal dahilinde değildir. Ancak bazı insanların Tanrı'ya inandığı halde peygamberlere veya âhret hayatına ilgi duymadığı ya da inanmadığı görülmektedir. Yine aynı şekilde bazı filozofların da Tanrı'nın varlığını reddettiği halde sonsuzluğa ya da ruhun ölümsüzlüğüne inanmış olduğu bilinmektedir.

Ancak bütün bunlara rağmen bir insana mümin denebilmesi için Tanrı inancı esas olmak üzere her üç konuya da inanması gerekmektedir. Aynı şekilde bir insanın ateist olmasının ölçüsü de kısaca Tanrı inancı başta olmak üzere her üç inancı açıkça reddetmesidir.

Bir insanın Tanrı'nın varlığına inanmasına rağmen peygamber ve âhret inancından habersiz olarak yaşamış olması onun ateist olduğu anlamına gelmez. Böyle bir insan mümindir. Ancak bu duruma rağmen Tanrı'ya inanan bir insanın da (şayet daha sonra bilgilenmiş ise) bu inancının gereği olarak peygamberlerin varlığına inanması ve onların mesajlarını kabul etmesi gerekecektir.

Daha önce de ifade edildiği gibi ateistlerin temel itirazları Tanrı'nın varlığıyla ilgili olmuştur. Filozof olsun veya olmasın pek çok ateist bu konu da birtakım iddialarda bulunmuştur. Öncelikle Tanrı'nın var olmadığını ileri sürmüş, varlığıyla ilgili getirilen kanıtları da reddetmişlerdir. Bunu yaparken de daha önce görüldüğü gibi çeşitli gerekçelere dayanarak itirazlar ortaya koymuşlardır.

Bu teorilerin bir kısmı felsefî olduğu gibi, psikolojik, sosyolojik ve antropolojik olanları da vardır. İleride ayrıntılı olarak ele alacağımız bu teorilerle ateistler Tanrı inancını çürütmeye çalışmışlardır. Ancak bunda başarılı olamadıkları gibi kendi içlerinde de tutarsızdılar. Ne var ki bu teorilerin bazı çevrelerce birer ideolojik dogma halinde savunulması onlara günümüze kadar yaşama imkânı tanımıştır. Öyle ki dindar insanlar dinle ilgili bir konuda tartışma ve konuşmaya açık iken, ateizmini ideoloji olarak savunanlar fikirlerinin tartışılmasını ve sorgulanmasını kesinlikle kabul etmemişlerdir. Bu

tavirlerini da temelsiz ve asılsız ithamlarla örtmeye çalışmış, kaçamak cevaplarla konuyu geçiştirme yoluna gitmişlerdir.

Ateistlerin Tanrı'nın varlığıyla ilgili olarak yüzyılımızda dile getirmiş oldukları en temel iddialardan biri, Tanrı inancının bilimsel olmadığıyla ilgili fikirleridir. Bilimsel çalışmaların Tanrı inancını bertaraf ettiğini düşünen bazı ateistler inanan insanları bilim dışı olmakla suçlamışlardır. Bu kişiler Tanrı'nın varlığının bilimsel olarak ispatlanamayacağını, duyumlarla algılanmasının ve tecrübe edilmesinin de mümkün olmadığını dile getirmişlerdir.

Ateistler Tanrı'yı reddetmenin yanında doğal olarak evrenin ve canlılar dünyasının oluşumuyla ilgili açıklamalar da getirmek durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla evrenin kendi başına var olduğunu, yani yaratılmadığını, kendi iç yasaları çerçevesinde bugünlere geldiğini, dışarıdan bir müdahaleyle de (Tanrı'nın iradesiyle) şekillenmediğini iddia etmişlerdir.

Tanrı'nın varlığını kabul etmeyen ateistler doğal olarak peygamberlere ve onların Tanrı'dan vahiy aldıklarına da inanmamışlardır. Onlara göre Tanrı'nın bir insanı görevlendirmesi ya da o kişinin Tanrı'dan mesaj alması mümkün değildir. Bu süreçte anlatılan olayların onlara göre gerçek olması da mümkün değildir.

Peygamberliği ve vahyi reddetme günümüzde olduğu gibi bizzat peygamberlerin kendi dönemlerinde de görülmüştür. Peygamberler özellikle putperestliğe ve paganizme karşı savaş açtıkları ilk günlerde şiddetli itirazlarla karşılaşmışlar ve geleneği yıkmakla suçlanmışlardır. Bu itirazların temelinde de peygamberlere karşı inançsızlık olduğu gibi eski alışkanlıkların terkedilmesine ve yeni şeylerin kabulüne karşı bir isyan duygusu yatmaktadır.

Ateistler için bir kişinin elçilik (peygamberlik) iddiasında bulunması, Tanrı'dan melek vasıtasıyla mesaj getirmesi ve ölümden sonraki yaşamdan bahsetmesi kabul edilemez bir durumdur. Onların toplumsal hayatta iyilikleri anlatarak ahlâksızlığa karşı direnmeleri, adaleti sağlamak için uğraşmaları, haksızlığa karşı gelmeleri, insanların eşit olduğunu söylemeleri ve dürüst bir yaşam sergilemeleri de aynı derecede tepkiyle karşılaşmış ve reddedilmiştir.

Peygamberlere inananların sayısı çoğunlukta olmasına rağmen bazı insanlar ısrarla mücadele etmiş ve onlara kötülük yapmaya çalışmışlardır. Bu kişiler Peygamber'in getirdiği mesajları çeşitli gerekçelerle reddetmiş ve onları dinlemekten kaçınmışlardır. Peygamberlere olan karşı çıkmanın altında dinle ilgili bazı teorik itirazların yanında, psikolojik, sosyolojik, hatta ekonomik etmenler de bulunmaktadır. Yine bu karşı çıkmada kişisel ve kültürel özelliklerin dahi ön plana çıktığı görülmüştür.

Hz. Peygamber'e inanan ve İslâm'a ilk giren kişilerin arasında ayrımcılığa uğrayarak ezilen ve haksız muamele gören zayıfların, kölelerin, kadınların ve yoksul insanların çoğunlukta olması ilginçtir. Buna karşın peygambere ilk karşı çıkanların ise zenginlerin, kabile reislerinin, putlardan, hurafelerden ve büyücülükten kazanç elde edenlerin bulunması da dikkat çekicidir.

Ateistler âhiret yaşamına da inanmamışlardır. Öldükten sonra tekrar dirilmeye, dünyada yapılan işlerin hesabının verilmesine ve orada bir yaşamın olduğuna da karşı çıkmışlardır. Âhiret hayatıyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan haberleri de reddetmiş, müminlerin bu durumlara yönelik inançlarını, beklentilerini ve hareketlerini de kabul etmemişlerdir.

Kur'ân'da anlatıldığına göre Hz. Peygambere ve âhirete inanmayan bir kişi günümüzün ateistlerini aratmayacak bir ustalıkla eline ölmüş insanların kemiklerini alıp onları ufalamış un haline getirdikten sonra bu kemiklerin tekrar nasıl dirileceğini sormuştur. Bunun üzerine Kur'ân da o kişiyi bu dünyâ'da nasıl var olduğunu unutmakla suçlamıştır. İkincisine oranla birincinin daha zor olduğunu ifade etmiş ve o kişiyi de düşüncesizlikle itham etmiştir (Yâsîn 77-79).

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi yaşamın sadece bu dünyada olduğunu zanneden ve ileride yaptıkları kötü işlerin hesabını vermek istemeyen insanlar ahirete de inanmamış ve bedenlerin ölmesiyle birlikte her şeyin biteceğine kanaat getirmişlerdir. Bunun böyle olmadığını gerek Kur'ân ve gerekse Hz. Peygamber çeşitli defalar dile getirmiş ve insanları uyarmıştır.

Buraya kadar ana hatlarıyla vermeye çalıştığımız iddialarla ilgili olarak ateistler çeşitli gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Ancak bu gerekçeler ileride göreceğimiz gibi tatmin edici olmaktan uzaktır. Meselâ Tanrı'nın var olmadığını ileri sürerken iddiaları lehinde güçlü kanıtlar getirmekten yoksundurlar. Henüz ispatlanmayan bilimsel var sayımların dışında yaptıkları tek şey daha önce de ifade edildiği gibi Tanrı'nın varlığına inanan insanların tezlerinin yanlış olduğunu söylemeye, onları çürütmeye ya da eleştirmeye çalışmaktan ibaret olmuştur. Bunu yaparken de bilimsellik, rasyonellik, mantıksallık ve ahlâkî özgürlük gibi birtakım ilmî ve felsefî kavramları kullanmış ve kendi lehlerine bir durum ortaya koymaya çalışmışlardır. Ancak bu süreçte ateistlerin ne kadar sübjektif ve ne kadar yanıltıcı oldukları da gözden kaçmamaktadır.

2. Bilimsellik ve Tanrı İnancı

Bilim, zaman ve mekân dünyasında yer alan nesnelere yapısını inceleyen, olgu ve olayların yasalarını, bunun yanında işleyiş biçimlerini araştırarak faaliyetin adıdır. Din (İslâmiyet) ise özünde tek Tanrı inancını savunan, kendine özgü inanç, ibadet, ahlâk ve muamelat ilkeleri bulunan bir sistemdir. Bilim tecrübeyi de esas alarak tek tek örneklerden hareketle bir ilkeye doğru gitmeye ve dünyamızın sırlarını çözmeye çalışır. Din ise gerek bireysel ve gerekse toplumsal açıdan insana bir değerler alanı çizmekte ve varlığımızla ilgili bir bakış açısı (vizyon) sunmaktadır. Bilim bir anlamda maddî dünyamızı, din ise mânevî dünyamızı aydınlatmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi bilim ve din insanın sahip olduğu en önemli kutsal değerlerindedir. Her ikisi de insan için su ve ekmek kadar önemlidir. İhmali halinde ise insan hayatında büyük yaralara yol açabilecek sonuçlara neden olacaktırlar.

Bilim ve din, gerek saha ve gerekse amaç itibarıyla birbirine karşıt olgular değildir. Çünkü her ikisinin de uğraşı alanı birbirinden farklıdır. Bilimin fenomen dünyamızla ilgili olduğunu ve bu sahada araştırmalar yaptığını düşünürsek bu faaliyetin bir anlamda dinin

de lehine olacağı açıktır. Çünkü din bu evrenin ve içindekilerinin Tanrı'nın bir yarattığı olduğunu, orada belirli yasalar bulunduğunu ve her şeyin bir düzen içerisinde var kılındığını ifade etmiştir. Bilim de sonuç itibarıyla evrenin yasalarını ve işleyiş biçimini ortaya koyacağına göre, yani kaostan ziyade, bir düzeni keşfedeceğine göre dinin bu sonuçtan rahatsız olacağını düşünmek yanlış olacaktır.

Ne var ki tarihin bazı dönemlerinde alanları ve konuları belli olan bu sahalarda birbirine karıştırılmış ve yapay bir çatışma ortamının doğmasına sebep olunmuştur. Doğrusu bunda her iki kesimin ideolojik davranan kişilerinin suçu vardır. Ancak din adına bilime karşı çıkanların sayısı ile bilim adına dine karşı çıkanların oranı arasında büyük uçurumlar bulunmaktadır.

Dini doğal yapısından çıkarıp onu bir doğma yığını haline getiren ve insanların yaşamına müdahale eden kilise, ne yazık ki Ortaçağ'da bilim düşmanlığının da öncülüğünü yapmıştır. Bu dönemde Batı'da pek çok bilim adamının mağdur olduğu bilinmektedir. Ancak bilimin elde ettiği gelişmelerle din (kilise öğretileri) adına önüne konan, gerçekte ise dinle ilgisi olmayan engelleri aşması zor olmamıştır.

Kiliseye karşı başarı elde eden bilim, bir süre sonra kendi mecrasından çıkarılmış ve söz sahibi olmadığı alanlarla ilgili iddialarda bulunmasına zemin hazırlanmıştır. Bu da insanlık adına yapılan bir diğer yanlış olmuş ve yanlışla yanlışla cevap verilmiştir. Dolayısıyla bir çatışma ortamı doğmuştur.

Yukarıdaki yapay çatışmayı fırsat bilen ateistler boş durmamış, dinle ilgili eleştirilerinde bilimin henüz doğrulanmamış verilerinden yararlanma ve onun adına konuşma yoluna gitmişlerdir. Özellikle Tanrı inancına karşı bilim silahını kullanan ateistler (materyalistler) bilimin mutlak doğru olduğunu ve onun dışında kalan şeylerin de yanlış olduğunu göstermeye çalışmışlardır. En azından dinin ve Tanrı inancının bilim ötesi olduğunu görememiş, bu konudaki çabalarının da boşa çıkacağını tahmin etmemişlerdir. Ateistler günlük yaşamlarında herhangi bir nesneyi inceler gibi Tanrı'yla ilgili iddiaları masaya yatırmak ve onu pozitif bilimin konusu yapmak istemişlerdir. Dolayısıyla her iki konu arasındaki mahiyet farkını anlayamadıklarından yanılmışlardır.

Ateistler bilimin elde ettiği nisbî ilerlemelerle kısa bir süre için de olsa gururlanmışlar, ancak bilimsel çalışmaların dünyamızın ötesine taşmasıyla birlikte astronomideki başarılar karşısında acziyet ve yanılgılarını anlamışlardır. Binlerce yıllık bir geçmişi olan gezegenlerin, galaksilerin, sayısız yıldızların varlığı nereden kaynaklanıyordu? Kaldı ki birtakım şeyleri anlamak için doğrusu uzaya gitmeye de gerek yoktu. Meselâ atom çekirdeğinin yapısı da bizlere bir fikir vermekteydi. Küçük bir âlem görünümündeki kendi varlığımız da böyledir. Dolayısıyla dünyamızın anlaşılmasını sağlayan ve bir anlamda nesnelerin sırrını çözen pozitif bilim, yüzyılımızın son çeyreğinde kendi olağan çizgisine gelmiş, dinî konularla ilgili olarak bilim adamlarının tarafsız bir tutum içerisine girmesine neden olmuştur. Bazı bilim adamlarının Tanrı inancının aleyhindeki görüşleri ise subjektif yargılardan öteye geçmemiştir. Bilim ve din ilişkisine böylece değindikten sonra(36) bilim karşısında Tanrı'nın varlığı konusunun ne şekilde bir problem olduğuna geçebiliriz.

Tanrı'nın varlığı meselesi, bilimsel bir konu olmaktan ziyade inançla ilgili bir durumdur. Bunda şaşılacak bir durum olmadığı gibi, Tanrı'nın zâtının mahiyeti göz önünde bulundurulduğunda, bunun böyle olması gerektiği de kendiliğinden anlaşılacaktır. Bilimde objeler vardır ve bu objeler zaman ve mekân dünyamızda var olan, beş duyumuzla algılanabilen, tecrübe edilebilen nesnelere, Tanrı böyle midir? O, önümüzde duran ve duyularımızla kavrayabileceğimiz herhangi bir varlık mıdır? Gerek bizim tarafımızdan, gerekse bilimsel araç ve gereçlerle test edilebilecek bir nesne olabilir mi? Olsaydı böyle bir varlığa Tanrı diyebilir miydik?

Din insana inanmaya ve tapmaya lâyık olan şeyin sadece Tanrı olduğunu söylemektedir. Bu ne demektir? Tanrı olmayan şeye, yani etrafımızdaki nesnelere, kişilere, figürlere veya sembollere tapmamamız gerekmektedir. Çünkü mahiyet itibarıyla bizden bir farkı olmayan, herhangi bir maddî varlığın kutsal ve tapılmaya lâyık olamayacağı açıktır. Böyle bir varlığın, kişinin ya da nesnenin, Tanrılık iddiası bulunsa bile insanın o varlığın Tanrı olamayacağına karar vermesi zor olmayacaktır.

Sonuç itibarıyla pozitif bilimin Tanrı'yı test edebilecek yetkiye sahip olmadığı görüldüğü gibi, O'nun (Tanrı) bazı kişilerce bilimsel bir şekilde ispatlanması arzusu da anlamsız olacaktır. Ayrıca bu noktada ateistlerin "Tanrı nerede?" veya "Tanrı'yı gösterebilir misiniz?" gibi soruları da çocuksu kalmaktadır. Çünkü Tanrı'yı zaman ve mekân dünyasında herhangi bir obje gibi arama işlemi, dinin özüne uymadığı gibi bilimsel bir araştırmanın da kapsamını çoktan aşmaktadır. Yukardaki sorular karşısında bazı insanların Tanrı'yı içimizde veya etrafımızdaki herhangi bir varlık gibi düşünmeleri, algılamaya ve anlatmaya çalışmaları da bu durumda boşuna olacaktır.

Tanrı, mahiyeti itibarıyla aşkın olup dünyevî bir varlık değildir. Daha önce ifade edildiği gibi O evrenin bir parçası da değildir. Ancak bu durum Tanrı'yla evren arasında hiçbir ilişkinin bulunmadığı anlamına da gelmemelidir. Aşkın bir varlık olan Tanrı, evrende mahiyetiyle değil, nitelikleriyle, kurmuş olduğu düzenle, belirlemiş olduğu yasalarla, gücüyle, güzelliğiyle, merhametiyle, yaratıcılığıyla bulunmaktadır. Nitekim düşünebilen ve görebilen gözler de bunun farkındadır. Tanrı bizlere, bahçemizdeki bir çiçekte, uçan kuşun civıltısında, tebessüm eden çocuğun gözlerinde, ormanların yeşilliğinde, rengârenk balıkların ve sayısız canlıların yaşadığı denizlerde ve geceleri ışıltılı parlayan gökyüzündeki manzarada varlığını hissettirmektedir.

İslâmiyet Tanrı'nın varlığının ve ona olan inancın bir gayp (fizik ötesi) problemi olduğunu belirtmiştir. Din "Tanrı vardır" derken onun dünyamızın bir köşesindeki, herhangi bir varlık gibi var olduğunu iddia etmemiştir. Dolayısıyla din pozitif anlamda test edilebilecek bilimsel bir iddiada bulunmamıştır. Bu nedenle bizzat Tanrı'nın varlığının pozitif bilimlerle araştırılması ya da çürütülmesi hayal olmaktadır. Çünkü pozitif bilimin sınırları bellidir. O sınır da bizim içerisinde bulunduğumuz ve tecrübe ettiğimiz fenomenler dünyasıdır.

Bu noktadaki tartışma bilimin Tanrı inancının lehinde mi ya da aleyhinde mi olduğu tartışmasıdır. Durum böyle olunca tamamen bir inanç problemi olan Tanrı'nın varlığı hakkındaki sözde bilimsel çürütmeler de ideolojik var sayımlardan öteye geçmeyecektir. Elbetteki birtakım ideolojiler Tanrısız olabilir. Ancak bilimi ve bilimsel var sayımları

birtakım ideolojik saplantıların hizmetine vermemek gerekir. Yüzyılımızın son çeyreğinde görüldüğü gibi bilim er ya da geç kendisiyle ilgili yönlendirmelerin ve şartlandırmaların üstesinden gelecek, kendisi adına Tanrı inancı aleyhinde anlamsız söz söyleyenleri de yalanlayacaktır.

Bilim olgular dünyasını ve dünyamızla ilgili hususları açıklığa kavuşturmaktadır. İnançsızlığın bilgisizlikten ve düşüncesizlikten kaynaklandığını söyleyen din de bilimsel çalışmalar ve keşiflerden en fazla sevinecek ve kendi adına pay çıkaracak olandır. Çünkü dine göre görülen ve tecrübe edilen dünya, görünmeyen ve tecrübe edilemeyen bir âlemin ve yaratıcının işaretçisidir. Dolayısıyla bütün ilmî çalışmalar insanı Tanrı'ya götürecektir ve daima O'nu hatırlatacaktır.

Sonuç olarak Tanrı inancı hakkında konuşurken bilimin nereye tekabül ettiğini iyi düşünmek ve ona göre konuşmak gerekmektedir. Bu noktada bilimsel olmanın ya da olmamanın ne olduğu iyi kavranmalı, inançla bilim arasındaki mahiyet farkı da daima göz önünde bulundurulmalıdır.

Ne yazık ki Hıristiyan dünyada bu durum bazan gözden kaçırılmıştır. Tanrı'nın (Teslis inancındaki Baba) oğul İsa kılığında dünyaya geldiğini, acı çektiğini ve çarmıha gerildiğini öğreten kiliseye karşı ateistler de bilimsel eleştirilerde bulunmuş, bu ve benzeri iddiaların kanıtlanmasını istemişlerdir. Sonuçta Batı'daki kilise öğretileri sayesinde ateizmin güçlenmesine imkân tanınmıştır. Ancak İslâmi-yet'te böyle iddialar söz konusu olmamış dolayısıyla benzeri itirazlara maruz kalınmamıştır. Çünkü İslâmiyetin olgular dünyasıyla ilgili akılla ve bilimle çelişen ilkeleri mevcut değildir. Zaman zaman ortaya çıkan çatışmalar da İslâm'dan değil, bazı müslümanların kültürel veya örfî alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. Ancak İslâmiyet herhangi bir milletin, toplumun ya da grubun kültürel alışkanlıklarıyla özdeş değildir. Dolayısıyla müslüman olsa da bilim karşısında olumsuz bir tutum sergileyen kişinin hareketi sadece kendisini ve yaşadığı toplumun değerlerini bağlamaktadır.

Kuraklık zamanında Tanrı'ya dua eden bir insan, bir ateist kadar yağmurun hangi şartlarda oluştuğunu ve ne şekilde yağdığını bilmektedir. Aynı şekilde o kişi deprem, sel ve yangın gibi doğal olaylar karşısında nasıl davranacağını ve hangi tedbirleri alacağını farkındadır. Dolayısıyla Tanrı'ya inanan bir insanla inanmayan bir insan arasında günümüzde doğal olayların oluşumu hakkında bilimsel bir ayrılık bulunmamaktadır. Bulunması da gerekmemektedir. Çünkü her ikisi de aynı dünyada yaşamakta ve ortak şartlarda bulunmaktadır. Aralarındaki fark ise bu olayları yorumlamada, üzerimizdeki etkilerini farklı değerlendirmede ve duygulanımlarda ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla aralarında inanç, duygu ve yorum farkı bulunan kişilerin artık birbirlerini bilim konusunda yargılamaları hiç de doğru olmayacaktır.(37)

Görünen o ki günümüzde Tanrı'nın varlığına inanan ve inanmayan insanlar, bilimin mahiyeti ve sınırları hakkında tarihte olmadığı kadar bir fikir birliği içerisindedirler. En azından onlar yaşanan dünyada cereyan eden olaylar konusunda sebep-sonuç ilişkisi açısından pek de farklı düşünmezler. Sadece pozitif bilimi ilgilendiren konularda değil pek çok sosyal hadiseyle ilgili olarak da inananla inanmayan arasında ortak değerler ve buluşma noktaları mevcuttur. Dolayısıyla onları aynı dünyada yaşayan ancak birbirine zıt

olan çok farklı yaratıklar gibi düşünmemek gerekmektedir. Elbetteki ateistle Tanrı'ya inanan kişinin duyguları ve bazı olaylar karşısındaki tepkileri farklı olabilmektedir. Bu nedenle dünyaya da farklı gözle baktıkları görülmektedir. Ancak bilimin ve evrensel değerlerin onları ortak bir noktada buluşturduğu da artık bilinen bir husustur. Dolayısıyla bu konudaki karşılıklı ithamların sona erdirilmesi gerekmektedir. Tartışma yapılacaksa bu her iki alanın kendi sınırları içinde kalmalıdır. Birini ötekiyle ya da diğerini bir başkasıyla yargılayacak olursak bu bir anlamda bugüne kadar yapılagelen yanlışlığın devam ettirilmesi olacaktır. Bununla da bir yere varılamayacağı muhakkaktır.

3. Rasyonellik ve Tanrı İnancı

Tanrı inancıyla bilim arasında olumsuz bir ilişki kuran ateistler rasyonel konusunda da benzeri tutumu sergilemişler inananları mâkul (rasyonel) ve mantıklı olmamakla itham etmişlerdir. Sanki mâkul ve mantıklı olmanın temel şartı inançsız olmak veya dini reddetmekmiş gibi bu kavramı kendi lehlerine kullanmışlardır. Aslında böyle bir ithamla yüzyıllardır ateistlerin kendileri karşılaşmış ve bu ithamın ağırlığını üzerlerinde hissetmişlerdir. Zaten söz konusu suçlamada tepkisel bir tavrın sonucu ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki bu davranışa yıkıcı ideolojiler arasında sık sık rastlanmaktadır.

Tanrı inancının aklî temelini bulunup bulunamayacağı felsefî bir tartışma konusudur. Ancak bu tartışmanın neticesinde zorunlu olarak Tanrı'nın varlığının kabulü veya reddi gündeme gelmemektedir. Sadece inancın akli temelini olup olamayacağıyla ilgili fikrî muhakemeler yapılmaktadır. Meselâ Kant gibi bu konuda olumsuz sonuca varanlar dahi ateizme varmamış sadece inançla akıl arasındaki ilişkinin mahiyetine dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla inancın akıl üzerine kurulamayacağı yargısıyla-ki pek çok dindar insan dahi bu şekilde düşünmektedir-Tanrı inancının akıl dışı (irrasyonel) olduğu suçlaması birbirinden farklı şeylerdir. Burada eleştirdiğimiz konu da ikinci durumdur. Yani bazı ateistlerin Tanrı inancını eleştirirken olumsuz iddialarının arasına rasyonel kavramını sıkıştırmalarıdır.

Tanrı inancını rasyonel bulmayan bir tavrın kendisi de doğrusu rasyonel olmayacaktır. Çünkü rasyonel kabul edilmeyen herhangi bir kavram hakkındaki hükümlerin (çıkarsamaların) bütünü de rasyonel olmamak riskiyle karşı karşıyadır. Bu durumda ateistlerin kendileri de, kendi ilkelerine göre, akıl dışı bir tutum sergilemiş olacaklardır.

Tanrı inancı başta olmak üzere hemen hemen her konuda bir insanın rasyonel olması mümkündür. Sonucun olumlu ya da olumsuz olması o kadar da önemli değildir. Tanrı'ya inanan bir kişi inancını aklî muhakemeler neticesinde savunabiliyorsa, bu tutumunda da kendi içerisinde tutarlı, kapsamlı, mantıklı ve sistemli ise onun rasyonel olduğunda şüphe yoktur. Aynı şekilde bir insanın da benzeri bir tavırla inançsızlığa varmaya çalışması ihtimal dışı değildir. Dolayısıyla rasyonel olmak, dogmatik olmanın karşıtı olarak bütün insanlara özgü bir tavır olmalıdır. Herhangi bir insanın tekelinde bulunan bir kimlik olarak düşünülmemelidir.

Doğrusu ortada tek bir akıl anlayışı bulunmamaktadır. Farklı düşünörlere göre farklı rasyonel tanımları mevcuttur. Böyle olunca bazı ateistlerin inancın akıl dışı olduğuyula ilgili tezleri de iyice anlamsızlaşmaktadır. Meselâ özünde materyalist olan ve maddeyi esas aldığı için akli her türlü bilginin kaynağı olarak görmeyen bazı ateistler din konusu gündeme gelince nedense tutum değiştirmekte ve akıl silahına sarılarak dini eleştirmeye

çalışmaktadırlar. Kimilerine göre akılla Tanrı'ya gidilmesi mümkün değil iken bir başkasına göre de bundan daha akıllı bir davranış görülmemiştir.

Ancak her şeye rağmen akılsızlık ve mantıksızlık suçlaması her iki tarafın da kullanmaması gereken bir şeydir. Yani Tanrı'nın varlığına inanınca akıllı, inanmayınca akılsız olunacak veya tersine onun varlığını reddedince rasyonel, kabul edince de dogmatik olunacak gibi bir kabul, insanın kendi kendini (doğasını) inkâr etmesi ve akıllı muhakemesini de tartışılır duruma getirmesiyle sonuçlanacaktır.

Bir insanın Tanrı'nın varlığını, uzun düşüncelerden ve muhakemelerden sonra, aklen zaruri görmesinden daha doğal ne olabilir? Yine bir insanın aynı konuda farklı düşünmesi, en azından farklı muhakemelerde bulunması da teorik açıdan ihtimal dışı değildir. Dolayısıyla bilimsellik konusunda olduğu gibi rasyonel olmak durumunda da bir tarafın mutlak üstünlüğü söz konusu olamaz. Tabii ki bu durum bilimin ve aklın, insanı inançsızlıktan ziyade Tanrı'nın varlığına götürdüğü gerçeğini de değiştirmez. Kaldı ki aklen Tanrı'nın varlığının kanıtlanamayacağı kabulü dahi zorunlu olarak ateizmle sonuçlanmaz. Nitekim nazari akılla Tanrı'nın ispatının imkânsız olduğuna inanan Kant dahi yukarıda ifade edildiği gibi ateist olmamış aksine Tanrı'ya giden başka bir yol arayışında bulunmuştur.

Mâkul ve mantıklı olmanın ne olduğu herkesçe bilinmektedir. Felsefede bunların ne anlama geldiği de âşikârdır.(38) Kaldı ki filozofların mâkul ve mantıklı olduklarını ya da onların bu konulara önem verdiğini düşünmek hiç zor değildir. Bu açıdan yaklaşıldığında rasyonel olduğundan şüphe edilmeyen, mantıklı bir düzen içerisinde düşüncelerini ifade eden pek çok filozofun Tanrı'nın varlığına inandığı sürpriz olmayacaktır. İnanmayanların büyük bir çoğunluğu da inanmakla inanmamak arasında mütereddit olan ve bu ikilemden ıstırap duyan kişilerdir. Dolayısıyla akıl, felsefe ve bilimsel düşüncenin Tanrı'yı reddettiği gibi iddialar sadece gerçekle bağdaşmayan birer ideolojik varsayımdır. Filozofların sıradan ve geleneksel dindarlar olmadığı doğrudur. Ancak onların çoğunluğunun da ateistler gibi Tanrısız bir dünya düşlemediği ve dinsiz yaşamı kurmayı amaçlamadığı ayrı bir gerçektir.

Rasyonel olmayı yani akıllılığı teknik bir terim olarak akılcılık (rationalism) anlamında alsak dahi yine durumun değişmediğini göreceğiz. Felsefi bir ekol olarak akılcılığın önde gelen düşünürleri Descartes, Spinoza ve Leibnitz gibi filozoflar bırakınız reddetmeyi, bir şekilde Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için çaba sarfetmişlerdir.(39) Dolayısıyla ateistlerin bu konularda inanan insanlara yönelmiş olduğu ithamlar hiç de gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü bu tür itham ve düşünceler ideolojik amaçlı olup ciddiye alınabilecek şeyler değildir.

Bazı dindarlar tarafından da aklın Tanrı'nın varlığını bilemeyeceği iddia edilmiştir. Hatta Tanrı'nın varlığına inandığı halde pek çok insanın akıl konusundaki mütereddit ifadelerine rastlanmaktadır. Ancak bu yaklaşım bizleri o kişilerin inançları konusunda yanıltmamalıdır. Onların kastettikleri şey, aklın inancı reddettiği gibi bir iddia değildir. Aksine aklın bu konuda yetersiz kaldığı, sınırlı olduğu ve her şeyi bilemeyeceğiyle ilgili tezlerdir. Dolayısıyla bu bakış açısını diğerlerinden ayırmak gerekmektedir.

4. Mantıksallık ve Tanrı İnancı

Tanrı'nın varlığını birtakım iddialarla dışarıdan çürütmeye çalışan ateistler sonuçta amaçlanan hedefe ulaşamayınca, Tanrı sözcüğüyle ilgili mantıksal tahlillere (kavramsal çözümlemelere) girmişlerdir. Öncelikle Tanrı kavramının sözde bir kavram olduğunu ve gerçekliğinin bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. Yine bu kavramın insan zihni tarafından üretildiğini, temelinde de insanın sebebini bilemediği olaylar karşısındaki ümit ve korkularının yattığını belirtmişlerdir. Önceki bölümde işaret edildiği gibi ateistlerin Tanrı inancını rasyonel bulmaması konuya ön yargılı yaklaşımlarının, hatta yanıltıcı ve yıkıcı bir üslup kullanmalarının sonucu idi. Tanrı inancının mantıkî bulunmaması da benzeri bir tavrın sonucu olup tamamen ateistlerin ideolojik şartlanmalarıyla ilgilidir.

Aşkın bir Tanrı kavramını mantıkî açıdan sorgulamakla dinlerin Tanrı inançlarını eleştirme işi birbirinden ayrı şeylerdir. Birinci durumda evrensel olan yaratıcı Tanrı kavramı için herhangi bir risk bulunmamaktadır. Ancak ikinci durumda dinî yorumların bir yere kadar eleştirilebilmesi mümkün olabilmektedir. Nitekim bundan en zararlı çıkan da Hıristiyanlık dini olmuştur. Ancak Hıristiyanlığın çelişkileri, bünyesindeki paradoksları kısacası bütün problemleri kendini bağlar. Bunların başka bir din için genellenmesi söz konusu olmamalıdır.

Mantıkî olmak zorunluluğu bünyesinde paradoks barındıran sistemlerin bir problemidir. Nitekim hıristiyanların çoğunluğu teslîs, vaftiz, enkarnasyon, aslı suç ve çarmıh gibi konularda mantıklı bir açıklama getirmenin zorluğunun farkındadırlar. Bu nedenle hıristiyan dünyasında mantık ile inanç arasında bir çatışmanın ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Ancak bu çatışmanın İslâm'da da olduğunu söylemek onu tanımamak ve bilmemekle eşdeğerde olacaktır. Çünkü İslâm dininde Tanrı inancıyla ilgili olarak "teslîs"e veya "enkarnasyona" benzer bir paradoks mevcut değildir. Bu durum ateist olmasına rağmen bazı Batılı düşünürlerin dahi ifade ettiği bir gerçektir. Dolayısıyla paradoksların (mantıksal çelişkilerin) olmadığı bir inanç sistemini mantıkî olmamakla itham etmek yersiz ve asılsız bir iddia olacaktır.

Her şeye rağmen Tanrı'ya inanmayan insanlar olabilir. Çünkü O'na inanıp inanmamak işi iradeyle ilgilidir ve bu konuda da herkes özgürdür. Ancak inanmayanların, İslamiyet'teki Allah inancında anlaşılması güç olan ya da mantık dışı bir noktaya rastlamaları da mümkün değildir. Böyle bir iddiada bulunmaları da ihtimal dışıdır. Bu itibarla Hıristiyanlığın kendine özgü inançları yüzünden ortaya çıkan inanç-mantık çatışması İslâmiyet için geçerli olmayacaktır.

İslâm dünyasında Tanrı inancının mantıkî açıdan eleştirisini yapamayan ve bu noktada Hıristiyanlık için gündeme getirilen eleştirileri tekrarlayan bazı ateistler strateji değiştirerek psikolojik terimlere sığınmışlardır. Bir anlamda Tanrı inancının temelinde yattığını iddia ettikleri konuları gündeme getirmişlerdir. Yukarıda ifade edildiği gibi, bunlar da korku ve ümit gibi insanın ruh haliyle ilgili durumlardır.

Kaldı ki etik (ahlâkî), estetik ve dinî değerleri "korku ya da ümit" gibi psikolojik tecrübelerle izah etmek modern bir insanın yapamayacağı ilkel bir davranış olsa gerektir. Çünkü bu tür şeyler zaman üstü olan ve bütün zamanlara olduğu kadar bütün insanlara hitap eden değerlerdir. Aksi olsaydı şu anda hayranlıkla gezdiğimiz, izlediğimiz, seyrettiğimiz, dinlediğimiz ya da okuyarak heyecanlandığımız tarihi eserler olmazdı.

Sözkonusu itirazlar doğrusu yüzyıllardır tekrarlanan ve her fırsatta inananların karşısına konan çarpıcı, çarpıcı olduğu kadar da içi boş, düşüncelerdir. Şayet insan birtakım ümit ve korkulardan dolayı Tanrı fikrini üretmişse, yine aynı insanın benzeri gerekçelerle inançsızlığı ürettiğini söylemek de mümkündür. Bu durumda inançsızlık olgusu da yapaylık suçlamasıyla karşı karşıya olacaktır. Kaldı ki böyle bir yaklaşımın inanç meselesini ciddi olarak kavrayamadığı ve temel etmenlerini bilmediği de anlaşılmaktadır.

Doğal olaylar karşısındaki insanın tavrı, ümit ve korkuları, dinden ziyade temelde bilimle alâkalı olan şeylerdir. Tabiatta Tanrı'ya inansın veya inanmasın hemen hemen herkesin bir şekilde etkilendiği ya da duygulandığı hadiseler cereyan etmektedir. Her iki taraf da bazı olaylar karşısında sevinmekte veya korkuya kapılmaktadır. Ancak bütün bunlar bu tür olayların sonuçlarıyla alâkalı şeylerdir. Dolayısıyla böyle bir problem insanın üstesinde gelmesi gereken ortak problemidir.

Doğada cereyan eden ve insanları birtakım hurafe, saplantı ve bâtil inançlara sevkeden olaylar bilimin çözmesi gereken konulardır. Zaten bu tür şeylerle bilim kadar İslâmiyet de savaşılmaktadır. Hurafeler, dinin getirmeye çalıştığı ve her fırsatta yinelediği tek Tanrı inancını zedelemekte, insan zihninin kirlenmesine yol açmaktadır. Bunlar kimi zaman pagan, kimi zaman totem, kimi zaman da gizli kudrete sahip olduğu var sayılan kutsallaştırılmış varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimin geri olduğu dönemlerde yaygın olan bu tür olaylar ne yazık ki günümüzde dünyanın değişik yerlerinde hâlâ devam etmektedir.

Bazı ateistler insanlık tarihi hakkında konuşurken dünyanın geri ve gizli kalmış yörelerinde yaşayan insanları (kabileleri) ölçü almaktadırlar. Bu insanların değerlerini bir şekilde tarihe de yansıtmakta ve inanç dünyasını bu şekilde tasvir etmeye çalışmaktadırlar. Elbetteki bu tür çalışmaların insanlık tarihine ışık tutacağı âşikârdır. Ancak bunun yanında kasıtlı olarak yanlış bir tavır sergilenmiştir. O da şudur: Onlar (bazı ateistler) bilim ve medeniyette ilerlediği halde milyarlarca insanın inancını, kültürünü ve dinî değerlerini (monoteistik geleneği) bilimsel(!) veri olarak dikkate almamış tarihe de bu açıdan bakmamışlardır. Burada bilimin, özellikle antropolojik çalışmaların ideolojilere kurban edildiğini, bilimsel çalışmalarda ne kadar taraflı ve seçici davranıldığını görmek mümkün olmaktadır.

Sıradan bir insan ciltler dolusu kitapları okumaya gerek duymadan kendi muhakemesi ve mantığıyla çevresine bakar bakmaz Tanrı'nın varlığına hükmedecek yeterlidir. Hatta bu kanaatine ulaşması için belki felsefî veya teolojik kanıtlara ihtiyaç duyması da gerekmeyecektir. Şayet kendini, içindeki doğal eğilime karşı çıkmaya zorlamaz ve reddetmek için özel bir gayret sarfetmez ise o kişi Tanrı'ya olan sevgi ve hayranlığını da gizleyemeyecektir. Bu doğal eğilim ve sarsılmaz kanaati insanın günlük yaşamına ve diğer varlıklarla ilişkisine de yansıtacaktır. Dünyanın her yerinde böyle bir durumla karşılaşmak mümkündür. Nitekim tarih boyunca da böyle olmuştur. Bütün bunları bir çırpıda yapay addetmek insanın kendi doğasıyla çatışması ve kendi kendini yalanlamasıyla eş değer olacaktır.

Her şey bir tarafa, insan niçin pozitivistlerin iddia ettiği gibi gerçekte var olmayan bir şeyi kanıtlamaya ve ona inanmaya çalışsın? Kaldı ki var olmayan bir şeyin insanın aklına gelmesi (içine doğması) ve zihninde yer işgal etmesi mantıken mümkün müdür? Bir an için böyle bir şey mümkün olsa bile (yani bir şeyin hayalî olarak düşünülmesi imkân dışı olmasa bile) bunun Tanrı'ya tekabül etmesi mümkün müdür?

İnsan sıradan bir varlık gibi Tanrı'yı zihninde oluşturamaz. Sadece onun varlığını ve büyüklüğünü idrak eder. Kaldı ki gerçek olmayan bir şeyin binlerce yıldan beri milyonlarca insan tarafından benimsenmesi, zihin ve kalplerde yer alması, biraz şaşırtıcı olmayacak mıdır? Çok sayıda insanın yanılması veya yanlış olan bir konuda asırlarca ısrarlı olması düşünülebilir mi?

Tanrı'nın varlığı konusunda ellerindeki iddiaların birer birer sonuçsuz kaldığını gören ateistler son bir hamle daha yaparak, her halukârda O'nun bilinemeyeceğini, tanımlanamayacağını ve hakkında konuşulamayacağını söylemek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla inananları Tanrı kavramı hakkında tutarsızlıkla, çelişkiye düşmekle, bazan da bilgisizlikle itham etmişlerdir. Ancak ateistlerin bu tür iddiaları da felsefî polemiklerin ötesine geçmemiş, inanan insanlar üzerinde ise hiçbir etkide bulunmamıştır. Kaldı ki bu itirazlar yine felsefî açıdan çok ciddi itirazlara uğramış ve çürütülmüştür.

Ateistlerin iddia ettiği gibi Tanrı'ya inanan kişiler O'nun ne olduğu konusunda hiç bilgisiz değillerdir. Mahiyeti itibariyle Tanrı'nın tarafımızdan tam olarak kavranamayışı, O'nun hakkında bilgisiz olacağımız veya hiçbir şey konuşamayacağımız anlamına gelmemektedir. Elbette Tanrı ile insan arasındaki bilgi türü, insanın eşiyile, çocuğuyla, arabasıyla, çevresiyle veya beraber olduğu iş arkadaşlarıyla olan bilgisi gibi olmayacaktır. İkinci durumda insanın muhatabı yine kendisi gibi olan, bildiği şartlarda yaşayan ve çeşitli şekillerde tecrübe ettiği bir varlıktır. Birinci durumda ise insanın muhatabı kendine benzemeyen, çevresindeki herhangi bir nesne gibi olmayan bir Yüce Zat'tır. Dolayısıyla inanan kişi bunun farkındadır ve bu şuur çerçevesinde düşünmekte, ibadetini yapmakta ve duygularını dile getirmektedir.

Tanrı'nın mahiyet itibariyle insan tarafından düşünülmesi esnasında zihinde birtakım sıkıntıların doğma ihtimali vardır. Ancak mantıklı ve mâkul bir insanın neyin nasıl olması gerektiğini iyi kavraması gerekmektedir. Hele bu düşündüğü varlık Tanrı olunca O'nun nasıl olabileceğini veya ne olmadığını (olmaması gerektiğini) iyice muhakeme etmesi gerekir. Kaldı ki inanan herkes Tanrı'nın bütün mükemmellikleri, güzellikleri ve yetkinlikleri zatında bulundur-duğunu, buna karşın bütün noksanlıklardan ve kusurlardan uzak olduğunu gayet iyi bilmektedir. Aklen, mantıken ve dinen de böyle olması gerektiğinin farkındadır. Zaten başka türlü bir Tanrılık durumunun olması da mümkün değildir. Durum böyle olunca insan zihninde Tanrı kavramıyla ilgili herhangi bir karışıklığa ya da kuşkuya yer kalmayacaktır. Ateistlerden gelen itirazlarda anlamsız ve boş sözler olarak bir kenara atılacaktır.

Tanrı'nın varlığı daha önce ifade edildiği gibi her şeyden önce bir inanç konusudur. Bir bilgi problemi değildir. Bu açıdan bakıldığında O'nun mahiyetiyle ilgili bilgi eksikliğimizi inanç olgusunu cazip kılan unsurlar olarak görmek mümkündür. Burada anormal olan şey inanan insana Tanrı hakkında sorular sorarken, ondan sanki kendi

dünyamızda yaşayan herhangi bir varlıktan söz etmesini veya o şekilde konuşmasını beklemek olacaktır. Bu da o kişiye yapılan ayrı bir haksızlıktır. Zaten o kişi böyle yaptığı takdirde (yani Tanrı'yı mahiyet itibariyle bir nesneye benzettiğinde) Tanrı, Tanrı olmaktan çıkacaktır. Ayrıca niçin böyle yaptığını soracak olan ilk kişi de yine ateistin kendisi olacaktır.

Hıristiyan dünyasında ateizmin kolayca yerleşmesinin temelinde kilisenin katı tutumu yanında, insanlara sunduğu Tanrı imajının Baba ve Oğul gibi insan figürleriyle açıklanması yatmaktadır. Bu yüzden onlara mantıken cevap veremeyecekleri sorular sorulmuş, birtakım psikolojik tahlillerle inançlarının alt yapıları kolayca ortaya çıkarılmıştır. Halbuki ilâhî dinlerin özünü oluşturan (özellikle İslâm dininde ön plana çıkan) aşkın Tanrı inancı her türlü şeklin ve simgenin ötesinde bulunan, anlaşılması kolay bir yaratıcı kavramı üzerine kuruludur. Bu noktada ateistlere yalanlama konusunda fazla bir şans kalmamaktadır.

Şüphesiz Tanrı hakkında konuşmak ya da fikir yürütmek sıradan bir iş değildir. Nitekim Tanrı da insanların karşılaşmış olduğu bu güçlüğün farkındadır. Bu gerekçeden dolayı olsa gerek göndermiş olduğu Kur'ân'da insana konuştuğu dille hitap etmiş, bunun yanında bol bol sembolik ifadelerle yer vermiş ve anlamayı kolaylaştıracak benzetmelerde bulunmuştur.

İnsanın Tanrı hakkında düşüncelere dalarken bilgi dağarcığındaki kavramları kullanması ve O'nun mahiyetiyle ilgili birtakım benzetmelerde bulunması kaçınılmazdır. Ancak insanın dikkat etmesi gereken bir durum vardır. O da böyle yapmakla Tanrı'nın gerçekten öyle olduğunu düşünmenin doğru olmayacağıdır.

Tanrı'nın insan zihni tarafından tam mânasıyla bilinmesi demek O'nun insan tarafından özümsemesiyle aynı anlama gelecektir. Bir insanın günlük yaşamında kullandığı kalem, kitap, daktilo, radyo, televizyon, bilgisayar gibi eşyaları bilmesi ve etraflıca onların sırlarına vâkıf olması mümkündür. Ancak Tanrı kavramı bir insanın sınırlı olan zihnine sığmayacak kadar geniş olup, ihata edilecek kadar da küçük değildir. İnsan henüz kendi dünyasının bilgisine vâkıf olamadığı gibi yüzyıllardır seyrettiği halde gökyüzünün ihtişamını ve yıldızlar âleminin esrarengizliğini kavrayacak güçte de değildir. Kaldı ki âlemin yaratıcısını bilebilsin.

İnsandaki Tanrı bilgisi, sınırlarıyla beraber bir şeyi ihata anlamında, çok küçüktür. Ancak fizik ötesi bir varlığı bilme anlamında bizim onunla ilgili düşüncemiz ve bu çerçevede oluşan muazzam duygu ve tefekkürümüz azımsanmayacak kadar büyüktür. Şayet Tanrı'yı şekli ve şemâîli olan herhangi bir nesne gibi görme arzumuzu (yanılgımızı) bir tarafa bırakır, en azından O'nun bizim gibi olmadığını düşünür ve bunu kabullenebilirsek, zihnimizdeki pek çok zorluğu aşmamız mümkün olur. Doğrusu ateistlerin de artık müminlerin böyle maddî bir varlığa inanmadıklarını anlamaları ve onlardan böyle bir varlıkla ilgili kanıt beklememeleri gerekmektedir. Aksi takdirde beklentileri boşa çıkacaktır. Sonucun böyle olması ne inanan insanların aleyhine bir durumdur ne de Tanrı'nın varlığıyla ilgili bir zaafiyettir. İnsanlar Tanrı'ya inanmaya devam edeceği gibi, Tanrı da sonsuz bir şekilde varlığına devam edecektir. Ateistlerin

inkâr etmesi ya da O'nun tarafımızca tam olarak kavranamayışı, Tanrı'nın varlığı hakkında ki durumu değiştir-meyecektir.

5. Ahlâkî Özgürlük ve Tanrı İnancı

Ateistler bilimsellik, rasyonellik ve mantıksallık konularında olduğu gibi özgürlük konusunda da birtakım çarpıtmalarda bulunmuşlardır. Bu amaçla aslı olmayan ve kesinlikle dinle (İslâmıla) bağdaşmayan düşünceler ortaya atmışlardır.

Bilindiği gibi dindar insanlar Tanrı inancıyla ahlâklı olmak arasında çok ciddi bir bağ görmüş ve her iki konuyu birbirinden ayrı düşünmemişlerdir. Onlar Tanrı'ya inanan bir insanın aynı zamanda ahlâklı olduğunu (ya da olması gerektiğini) ileri sürmüş, buna karşın inanmayan bir insanın da yüce bir otoriteyi kabul etmediği için hareketlerinde sorumsuz olduğunu ve ahlâksızlıkla karşı karşıya bulundu-ğunu iddia etmişlerdir.

Bu durum karşısında ateistler sessiz kalmamış ve kendilerini savunmuşlardır. Kısaca onlar Tanrı inancı ile ahlâk arasında zorunlu bir ilişki görmemiş ve ahlâkın dinden bağımsız olduğunu iddia etmişlerdir. Ateistlerin bazıları (bir kısım filozoflar) doğal olarak ahlâklı olmaya karşı çıkmadıklarını belirtmiş, karşı çıktıkları şeyin ise ahlâk konusuna Tanrı inancının karıştırılması olduğunu söylemişlerdir. Diğer bir kısmı ise ideolojik davranarak hiçbir ahlâkî ilke tanımadığını belirtmiştir. Bu kişiler dindar insanların tutum ve davranışlarını da sorgulamış onların günlük hareketlerini kendilerince materyalist açıdan yorumlamaya çalışmışlardır.

Çoğunluğu filozof olan ve teorik açıdan Tanrı inancını inkâr eden düşünürler, sonuç itibariyle yukarıda ifade edildiği gibi ahlâklı olunabileceğini savunmuş ve bunun uğraşısını vermişlerdir. Dolayısıyla bunlardan dolayı ateistleri bütünüyle ahlâksız olarak düşünmek doğru olmayacaktır. Zaten Tanrı insanı yaratırken onu ahlâkî bir varlık olarak yaratmıştır. Doğasına ahlâkî duyguyu ve ahlâkî sorumluluğu aşlamıştır. Bir insan Tanrı'nın varlığını inkâr etse dahi kendi doğasını inkâr (tahrip) etmedikçe bir yere kadar ahlâklı kalacağı muhakkaktır.

Ancak yukarıdaki grubun yanında ahlâkî olsun veya olmasın toplumdaki bütün değerlere karşı çıkan ateistler de görülmüştür. Bunlar daha ziyade ideolojik amaçlarla ateist olmuş olan kişiler olup birtakım yıkıcı akımların etkisinde kalarak her türlü değeri ayaklar altına almaya çalışan kişilerdir. Bir anlamda Tanrı'ya inanmıyorsak her şeyi yapmak serbesttir diye düşünen ve sorumsuzca yaşayan kişilerdir. Bu kişiler günlük yaşamlarında pek çok anormallik, tuhaflık, dengesizlik ve yanlış davranış sergilemişlerdir. Bunun yanında Tanrı inancını kötümüş, dinî ahlâk anlayışına, dindar insanlara hakaret derecesinde iftiralarda, itham ve isnatlarda bulunmuşlardır.

Ahlâklı olmak bireyin ve toplumun vazgeçilmez temel şartlarından biridir. Ahlâk, birlikte yaşasın veya yaşamasın bütün fertlerin uyması ve koruması gereken bir değerdir. İnsan için ahlâklı olmanın garantisi öncelikle kendi doğası ve aklı ise de sonuç itibariyle pratikte dinî bir yaşamdır. Din (İslâmiyet) en basit ahlâkî davranışın ardında dahi insana

övgüler yağdırmış, en küçük bir yanlışın karşısında ise onu hemen uyarılmış ve düzeltme yollarını göstermiştir. Ahlâkî eylemleri dinden bir parça gibi kabul etmiş ve onları inançla yan yana koymuştur. Hatta dindar olmanın önkoşulu olarak düşüncede ve davranışta temizliği kabul etmiş, kişilerin Tanrı'ya inanmakla birlikte her türlü kötülükten arınmalarını ve uzak durmalarını tavsiye etmiştir.

Ahlâk sadece bireysel yaşamda değil toplumun ve günlük yaşamın bütün safhalarında var olması gereken bir değerdir. Ailede, arkadaşlıkta, komşulukta, iş hayatında, ticârette, okulda, fabrikada vb. de olması gereken bir fazilettir. İnsanın çevresine yararlı olabildiği oranda değer kazandığını söyleyen İslâmiyet yine onun çevresine içi sevgi dolu bir sözünü, tebessümünü ve selâmını iyilik olarak görmüş ve bütün bunları sevap kazandıran (o kişiyi Tanrı katında değerli kılan) eylemler olarak değerlendirmiştir.

Din (İslâmiyet) insanın en küçük bir canlı birime, mesela bir karıncaya dahi zarar vermemesi gerektiğini belirtmiş, gelen gidenlerin ayağına batmaması için yoldaki zararlı bir şeyin (diken vb.) kenara atılmasını da fazilet kabul etmiştir. Susuzluğundan dolayı çölde ölmek üzere olan bir hayvana su vermeyi cennete girme gerekçesi olarak görmüş, anne babaya saygıyı taat olarak değerlendirmiş, çocukları sevmeyi merhamet örneği olarak görmüştür. Çok zor şartlarda dahi olsa insanın çevresini yeşillendirmesini (elindeki bir fidanı dikmesini) ondan talep etmiş, komşu ilişkilerini akrabalık derecesine çıkartıp birbirlerine saygılı ve yardımcı olmalarını tavsiye etmiş, çalışanın hakkının vaktinde ödenmesini emretmiştir. Dili, dini ve rengi ne olursa olsun bütün insanlara, türü ne olursa olsun bütün canlı varlıklara ve yine niteliğine bakılmaksızın bütün doğal kaynaklara sevgi, saygı, merhamet ve tasarrufla muameleyi önermiştir.

Dünyaya böyle bir gözle bakan ve çevresine bu değerlerle yaklaşan bir insanın ne kadar erdemli olduğunu anlatmaya gerek yoktur. Zaten dinin bütün gayesi de ahlâklı ve erdemli bir insan oluşturmak ve saygın bir toplumun koşullarını hazırlamaktır. Durum böyle olduğu halde bazı psikolojik gerekçelerden dolayı ateistler tarafından dinî ahlâkın eleştirilmesi ise anlaşılacak bir durum değildir.

Tanrı inancının birey üzerinde ahlâklı bir yaşam için önemli bir faktör olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Dolayısıyla insanın gerek Tanrı'nın sevgisini kazanması ve gerekse emirlerine uyarak erdemli ve faziletli bir yaşam sürmeyi istemesinden daha doğal ne olabilir. Dolayısıyla dinî ahlâk anlayışını eleştirirken dindarları anlamsız ve içi boş birtakım kavramlarla itham etmek ne ahlâkla ne de bilimsellikle bağdaşır. Kaldı ki dini reddeden bu kişilerin anlamsız eleştirileri yanında günlük yaşamda insanların mutluluğu ve huzuru için ahlâk adına ne yaptıkları ve ortaya ne koydukları da henüz bilinmemektedir. Dahası dinsizliği önemseyen toplumlarda ya da vicdanında inancı bir kenara bırakan kişilerin yaşamında niçin intihar, sapıklık, cinnet gibi bozuklukların, ya da trajik ve dramatik durumların daha çok ortaya çıktığı izah edilememiştir.

Dini reddettiği halde bazı filozoflar ateizmin çıkmazlarını görmüş ve sorgulamışlardır. Meselâ bunlardan biri olan Gaskin ateizmin de birtakım olumsuzlukları olduğunu söylemiş bu çerçevede özeleştirilerde bulunmuştur. Ona göre yüzyılımızda Tanrı'nın ahlâkî bir otorite olarak reddedilmiş olması da beklenildiği gibi her şeyi çözmemiştir.

Gaskin'e göre seküler ahlâka sahip olan ve pek çok ahlâkî yükümlülüğü kaldırarak yerine yeni bir şey koymayan modern toplumlar tutarsızlık içinde bulunmuşlardır. Doğrusu Gaskin'e göre ahlâkî otoritenin yıkılması diye bir şey de söz konusu değildir. Çünkü ona göre ahlâk sahasında Tanrı otoritesini reddedenler, Tanrı yerine metafiziksel görünümlü olan yeni otoriteler koymuşlardır. Meselâ Marxistler proletaryayı emredici ve varlığı kaçınılmaz kutsal bir otorite gibi görmüşlerdir. Yine XX. yüzyıl toplumlarındaki tek partili yönetimlerde parti egemenliği sadece insan davranışlarını etkileyen kaba bir güç olarak kullanılmamış, ayrıca emredilen şeylerin etkili olmasını sağlamak için de bu partinin ilkeleri bir tür metafiziksel güç olarak ileri sürülmüştür.(40) Gaskin'e göre ateizm adı altında "iyi ve kötü" gibi kavramlar kaybolmuştur. Moral değerler zayıflamış, bunun sonucu olarak insan "iyi ve kötü" kavramlarından uzaklaşmıştır. Modern dönemde moral kavramların sadece birtakım sosyal ve insanî ihtiyaçlara göre sınırlandırıldığını belirten Gaskin'e göre evrensel ve ezeli olan pek çok şey de gözden kaçmış, ahlâk adı altında sadece toplumdaki sosyal haklar, proleter istekler, kişisel ilişkiler ve günlük ihtiyaçlar konuşulmaya başlanmıştır.

Yine Gaskin'e göre XX. yüzyılda işlenen en büyük hatalardan birisi de, insanın bir taraftan tarihte görülmemiş, akla hayale gelmeyen yıkım ve kötülöklere karşı hoşgörölü davranması, diğer yandan da sosyal yaşamdaki ayrıntılarla önemle uğraşmış olmasıdır. Meselâ Batı'da yaramaz bir okul çocuğunun alacağı cezanın dahi günlerce problem yapıldığını belirten Gaskin, buna karşılık dünyanın diğer yerlerinde cereyan eden katliamların, suçsuz yere ölen veya öldürölen binlerce insanın durumunun görmezlikten gelindiğini de ifade etmiştir. Doğrusu Gaskin'in bu tesbitine katılmamak mümkün değildir. İnsanın her şey pahasına güçlü olmaya çalışması ve dolayısıyla başkalarını görmezlikten gelmesi kabul edilecek bir durum değildir.

Yüzyılımızda materyalizm ve pozitivizmden kaynaklanan ahlâkî çöküntü çok pahalıya mal olmuştur. Bu çöküntünün boyutları her alanda hissedilmiş ve ağır faturalar ödenmiştir. Batı'daki ahlâkî sorumsuzluk ve vurdumduymazlıkları yüzünden Dünyanın diğer bölgelerindeki binlerce mâsum insan, hayvan ve doğal kaynakların göz göre göre yok olup gittiği ortadadır. Bütün bunların karşısında sadece kendi menfaatlerini koruyan ve kollayan modern devletlerin dünyanın fakir yörelerinde ya da geri kalmış bölgelerinde cereyaneden karışıklıklara, katliamlara, etnik kıyıma, istilâya, hastalıklara, açlığa ve susuzluğa karşı harekete geçmemeleri, karşılaşmış olduğumuz ahlâkî çöküntünün başka bir boyutunu gözler önüne sermektedir.

Çağımızda seküler ve dinsiz ahlâk anlayışının yol açtığı diğer bir çıkmaz da bireysel seviyede olmuştur. Geleneği ve geleneksel değerleri yıkma pahasına toplumlarda pek çok tahribat yapılmış, geçmiş kötölenmiş ve birtakım içi boş hayalî sözcüklerle toplumu oluşturan bireyler, aile, çevre, kültür ve mensup oldukları dinlerinden koparılmıştır. Ferdiyetçilik, özgürlük, ilericiilik ve çağdaşlık adına bu kişilerin beyni yıkanmış, bu uğurda pek çok insanın zihni bulandırılmış, dinî ve ahlâkî değerler karalanmış ve kasıtlı olarak kötü gösterilmiştir.

Bireyler kendilerini sadece yiyip içen, robot gibi çalışan, fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçları için yaşayan sorumsuz birer canlı durumunda görmüştür. Çevresinden ve dininden koptuktan sonra üzerinde ahlâkî bir otorite görmeyen pek çok genç insan bir anda

kendini kötü alışkanlıkların içerisinde bulmuş, içerisinde çıkamadığı ve bir türlü terkemediği sapkınlıkların ve tutkuların esiri olmuştur. Bunun neticesinde de ortaya pek çok facia ve dramatik manzara çıkmıştır.

Yüzyılımızın sonuna doğru yaşanan acı tecrübelerden sonra pek çok toplum, bünyesinde dinî inancın ve moral değerlerin eksikliğini hissetmiş ve bunun telâfisi için çalışmıştır. Öncelikle alevî değerlere önem vermiş, alkol, kumar, fuhuş ve uyuşturucuya karşı ciddi önlemler almaya başlamıştır. Bu süreçte eğitimde dine ve dinî kurumlara büyük görevler verilmiş ve faaliyetleri desteklenmiştir. Dünyanın değişik bölgelerindeki materyalist ve pozitivist eğitim sistemi de tekrar gözden geçirilmiş benzeri yanlışlıklara düşülmemesi için önemli tedbirler alınmıştır. Bu olumlu gelişmenin yaygınlaşması ve kalıcı olması insanlık adına güzel bir kazanç olacaktır.

1. Kanıt Problemi

Tanrı'nın varlığına inanan insanlar inançlarını destekleyen kanıtlar ileri sürmüş ve ateistlerin bu konudaki iddialarını boşa çıkarmışlardır. Ateistler de Tanrı'nın varlığı lehinde ileri sürülen kanıtları reddetmiş ve kendi düşünce-lerinden vazgeçmemişlerdir. Ancak bunu yaparken de sadece eleştiri getirmiş, kötülüklerin varlığı gibi bir iki konu hariç kendi iddiaları lehinde orijinal bir fikir ileri sürmemişlerdir. Kaldı ki Tanrı'nın varlığı için ileri sürülen ve bir anlamda ateizmi yanlışlayan kanıtların eleştirilebilmesi de onların çürütülmesi ya da içeriğinin yanlışlığı anlamına gelmemektedir.

Ateistlerin düşündüğü gibi Tanrı'nın varlığını reddetmek o kadar basit bir konu değildir. Reddetmek için pek çok teorik riskin ve mantıksızlığın göze alınması gerekecektir. Çünkü lehlerinde birçok kanıt olmasına rağmen inananlar eleştirilebiliyorsa, ellerinde somut hiçbir kanıt bulunmayan ateistleri tenkit etmek daha kolay ve sıradan bir iş olacaktır. Bu yüzden Tanrı'nın varlığını reddetmenin, kabul etmekten daha zor olduğu işin başında açıkça ortaya çıkmaktadır. Sadece kâinat Tanrı'nın varlığına doğrudan bir kanıttır. Dolayısıyla Tanrı'yı inkâr etmeye ve bunun için gerekçeler uydurmaya çalışmak bir nehri tersine akıtmak kadar imkân-sızdır.

Tanrı'nın varlığını iddia edenler birtakım kanıtlar ileri sürmüş bizleri düşündüren ve aklımıza yatan fikirler ortaya koymuşlardır. Herhangi bir ön yargı, saplantı ya da ideolojik bir kabulle konuyu geçiştirmemişlerdir. Meselâ önümüzde duran âlemin kendi başına var olamayacağını iddia etmiş, bir yaratıcıya ve düzenleyiciye gereksinim olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla teistlerin ellerinde herkesçe anlaşılır ve kabul edilebilir deliller bulunmaktadır. Bu somut deliller üzerinde hiç kimse onlara niçin böyle düşünüyorsunuz da diyemez. Çünkü insan aklının ve mantığının vardığı sonuç budur. Aklın düşünmesini ya da varlığımızla ilgili muhakeme yapmasını da engellemek mümkün değildir.

Ateistlerin yaptığı iş inananların tezlerini eleştirmekten veya reddetmekten ibarettir. Yapmış oldukları eleştiriler ise mü'minlerin kanaatlerini yanlış çıkarmaya yetmemektedir. Sadece onların dile getirdiği kanıtların teorik açıdan karşıtını dile getirmekten ibarettir. Ancak bir şeyin teorik açıdan karşıtını düşünmek o şeyin pratikte de öyle olabileceği anlamına gelmez. Zaten bir insan inanmak istemezse kendine göre birtakım gerekçeler bulmakta gecikmeyecektir. Dolayısıyla ateistin Tanrı'nın varlığını yalanlaması sadece

kendini bağlayan bir durumdur. Bu sonuç da inanan insanın muhakemesine ve kanaatine en küçük bir olumsuzluk getirmeyecektir.

Aslında bazı teistler açısından ateistin itirazlarını ya da Tanrı kavramıyla ilgili olumsuz düşüncelerini dikkate almamak da mümkündür. Çünkü bir şeyle ilgili itirazlar öncelikle o şeyin varlığının kabulüyle birlikte anlamlı olacaktır. Bu ateistler için de söz konusudur. Sonuçta onlara göre ateistlerin Tanrı'nın varlığını kabul etmeden dışarıdan konuşmaları ve Tanrı kavramıyla ilgili eleştiri getirmeleri başlı başına bir tutarsızlık olacaktır.

Tanrı'nın varlığı sadece kanıt meselesi olmayıp sonuçta bir iman konusudur. İman da yüce bir varlığa, bir yaratıcıya inanmak, ona aklen, zihnen ve kalben bağlanmaktır. İnsanla yaratıcısı arasında içi aşk ve sevgi dolu bir bağ oluşturmaktır. Bu da düşünce gerektiren, cesaret isteyen ve bir şekilde adım atılarak mesafe alınan bir şeydir. Dolayısıyla Tanrı inancı ve bu inançla ilgili muhakemeler ateistlerin eleştirilerinde görüldüğü gibi birtakım basit mantık oyunlarının ve fikrî saplantıların ötesinde bulunmaktadır. Bu konu, insanın yaşamı, var oluşu, duygusu, şuuru ve benliğiyle ilgili bir problemdir.

Tanrı'nın varlığının kanıtlanması konusunda İslâm ile diğer dinî inançlar arasında bâriz farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar da tartışmalara yansımaktadır. Meselâ bir Hıristiyan için teslisi ya da enkarnasyonu anlamak ve başkalarına anlatmak o kadar kolay olmayacaktır. Aynı şekilde o kişinin ateiste karşı ikna edici cevaplar vermesi de zordur. Dolayısıyla onun yapabileceği tek şey bu konunun inanç meselesi olduğunu söylemek ve tartışmaya girmemektir.

Tanrı'nın varlığı sonuç itibarıyla inanç konusuna da olsa bir müslüman inancını rahatlıkla anlayabilmekte ve anlatabilmektedir. Onun hakkında muhakemeler yürütebilmekte ve kanıtlar bulabilmektedir. Bir anlamda dış dünya ile inandığı kavram arasında uyumlu bir karşılık kurabilmektedir. Sonuçta da yaratıcı ve yaratılan ilişkisini ve bundan kaynaklanan bir dünya görüşünü zihninde kolayca şekillendirebilmektedir.

Şimdi ateistlerin iddialarını boşa çıkararak ve Tanrı'nın varlığını ispatlamak amacıyla inananların dile getirdiği kanıtlara göz atabiliriz. Ele alacağımız kanıtların pek çoğu filozoflar tarafından uzun uzadıya tartışılan ve hâlâ da üzerinde konuşulan konulardır. Kanıtları ele almadan önce bunların ortaya konuş gayesiyle ilgili birkaç hususa değinmekte fayda vardır. Bunları şöylece sıralayabiliriz: Öncelikle Tanrı'nın varlığı lehinde ileri sürülen kanıtların temelde felsefî olması sıradan bir insanın da benzeri sonuçlara varamayacağı ya da aynı şeyleri düşünemeyeceği anlamına gelmez. Her insanın kendi iç dünyasında derin düşüncelere daldığı ve çevresine bakarak birtakım fikirler yürüttüğü göz önünde bulundurulursa benzeri delillerin çoğu kişi tarafından paylaşıldığı da görülecektir.

Tanrı inancı konusunda önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi insanlar (inananlar) büyük oranda aklî bir tutum içerisindedirler. Bu onların temelsiz konuşmadıklarına ve söz konusu alanda dogmatik bir tavır sergilemediklerine işarettir. Kısacası müminler Tanrı inancını rasyonel yönü bulunan bir inanç olarak ortaya koymaktadırlar.(41)

Tanrı inancının rasyonel olmasıyla Tanrı'nın varlığının akılla bilinebileceği iddiası aynı şeyler değildir. Dolayısıyla inancın rasyonel boyutundan bahsederken onun tamamıyla aklî olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü müminler için Tanrı'nın varlığı

meselesi kanıtlanmaya gerek duyulmayan bir durumdur. İleri sürülen ispatlar ise bu inancın kabulden sonra açıklanması ve izah edilmesi olayıdır. Müminlerin çoğu yaratıcıya inanmak için öncelikle bir kanıt bulma arayışında değildir. Çünkü onlar yaratıcının varlığından şüphe etmezler. İçlerinden gelen sese ve tecrübe ettikleri âlemin çağrısına kulak verirler.

Akıl insanı her konuda düşünmeye sevkeder. Özellikle yaşam ve evren üzerinde derin fikirlere dalmasına yol açar. Bu süreçte insanın Tanrı inancı güçlenir ve kendi iç dünyasında tatminkâr olmasını sağlar. Dolayısıyla akıl Tanrı inancını temellendirir, böyle bir inancın hurafe, uydurma ya da yapay olmadığına karar verir. İnancın mantıkî açıdan tatminkâr dayanaklarını ortaya kor. Bu dayanaklar da her şeyden önce aklın, mantığın ve insan düşüncesinin ortaya koyduğu ve olmazsa olmaz dediği şeylerdir. Çünkü Tanrı'nın varlığı sonuç itibariyle iman konusu da olsa böyle bir inancın ya da bu inanca temel olan dayanakların elbetteki bir açıklaması olacaktır. Akıl da insana böyle bir açıklama imkân sağlamaktadır.

Tanrı'nın varlığını kanıtlamakla amaçlanan diğer bir konu inanan insanların bilinçli ve kararlı olmalarını temin etmektir. Çünkü bir şeye sadece inanmak, fikrî açıdan rahatlığı garantilemez. Dolayısıyla inanan kişiler gerek kendi içlerinde gerekse başkalarının zihinlerinde doğabilecek şüpheleri gidermek amacını da gütmüşlerdir. Meselâ Tanrı'ya inanan bir insanın aklına bazan istemediği ve arzulamadığı düşünceler gelebilir. Nitekim gelmektedir de. Ancak Tanrı inancı da zihinde oluşan herhangi bir vesveseyle ya da sorgulamayla yok olacak kadar temelsiz bir konu değildir. Hz. Peygamber dahi bu konuda problemi bulunduğunu söyleyen bir insana hoşgörüyü yaklaşmış ve endişeye gerek olmadığını vurgulamıştır. Hatta o kişinin zihninde oluşan kuşkuları imanın güçlenmesine işâret olarak değerlendirmiştir.(42)

İnsanların bazı zamanlarda istemedikleri halde karışık düşüncelere daldıkları ve onlara saplanıp kaldıkları görülmektedir. Doğrusu bunda anormal görülecek bir durum bulunmamaktadır. Teorik olarak insan zihninin sınırsız sayıda fikir üretmesi ve düşüncelere dalması mümkündür. Ancak bilinmesi gereken durum zihnen tartışılan şeylerin, hatta akla gelen bazı saçma fikirlerin inanca bir zarar vermediğidir. Çünkü Tanrı inancı vesveseyle ya da anlamsız bir iki saçma fikirle yok olacak kadar basit bir şey değildir. Dolayısıyla ortada endişelenecek bir şey olmadığı gibi insanın bu tür düşüncelere düşme korkusuna da gerek yoktur. Yapılması gereken şey anlamsız fikirlerin üzerine giderek onları test etmek ve yanlışta olsa iddialarını tartışmaktır.

İnsanda Tanrı'nın aklen ve mantıken var olması gerektiği kanaatinden daha güçlü bir düşünce olamaz. Gözlerimizi kamaştıran âlem karşısında O'nun varlığını reddetmek mümkün değildir. Her şeye rağmen insanın önüne inançsızlık dahi çıksa onu fazla büyütmemek ve problem etmemek gerekir. İnsan akli bazı dalgalanmalardan sonra doğrudan karar kılacak ve şüpheyle yaşanamayacağını anlayacak güçtedir. Yeterki şartlandırılmasın. Bunu yaparken de (inançsızlığı sorgularken) dış dünyada görülen her şey yaratıcının lehine kanıtlık yapacaktır.

Kanıt konusunda diğer bir hatırlatma da bulunursak şunları söyleyebiliriz: Öyle görünüyor ki ateistlerin büyük bir kısmı ileri sürülen kanıtları ciddi bir şekilde

düşünmeden karar vermiştir. Felsefî çevrelerin dışındaki ateistlerin büyük çoğunluğu ideolojik, psikolojik, sosyolojik ve birtakım pratik gerekçelerden dolayı bir anda kendini dinsiz bir ortamda bulmuş ve Tanrı'ya karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Ateist bir atmosferde, kendini inançsız bulan bazı kişiler olanca gayretleriyle bu anlamsız ve sonuçsuz işin savunmasına girişmiş, dogmatik ideolojileri uğruna güçlü kanıtları görmemeye çalışmışlardır

İnançsızlığın sonsuza kadar gitmesi mümkün değildir. Her şeye rağmen ateist bir insanın edindiği tecrübelerle tekrar düşünmesi ve Tanrı konusunu tekrar gözden geçirmesi mümkündür. Zihnindeki yapay problemleri çözmesi ve birtakım ideolojileri aşması onun için zor olmayacaktır. İnsan hayatının her safhası böyle bir gelişme için kaçırılmamış fırsattır. Yaşamının bir kesitinde bazı gerekçelerle ateizmi tercih eden bir insanın ilerleyen yıllarda karşılaştığı daha güçlü gerekçelerle bu tercihini değiştirmesi hiç de zor değildir. Nitekim bu olgunluğu gösteren pek çok kişi vardır.

Tanrı, insanlardan kendine iman etmelerini isterken, onlara her türlü imkân ve avantajı sağlamış önlere değişik seçenekler koymuştur. Bu nedenle düşünen ve gerçekçi olan bir insanı, bütün yollar Tanrı'ya götürmektedir. Dolayısıyla Tanrı inancı insanların önünde bir bilmece ya da şans oyunu gibi durmamaktadır. Zaten Tanrı insanları karışık ve karmaşık bir problem karşısında bırakmamış, onları akıl, kalp ve vicdan gibi özelliklerle donatmış önlere de, kendi varlığına işaret olarak muhteşem kâinatı sermiştir. Bundan sonrası insanlara kalmaktadır.

2. Tanrı'nın Varlığının Delilleri

Tanrı'nın varlığını kanıtlayan ve ateistlerin iddialarını boşa çıkaran deliller sırasıyla şunlardır:

- a. Varlık Delili (Ontolojik Kanıt)
- b. Âlem Delili (Kozmolojik Kanıt)
- c. Nizam ve Gâye Delili (Teleolojik Kanıt)
- d. Psikolojik Delil (Dinî Tecrübe Kanıtı)
- e. Ahlâk Delili

Bu delillerin ortaya koyduğu iddialar bütünüyle ateizmi imkânsız kılmakta ve dayanaklarını yok etmektedir. Bir insanın bu kanıtları öğrendikten sonra ateist olması mümkün değildir. Her şeye rağmen o kişi hâlâ ateizmine devam ediyorsa onda fikirden ziyade ideolojinin ağır bastığı görülecektir.

Daha önce ifade edildiği gibi, bu kanıtlar felsefî eserlerin konusu olmakla birlikte, herkesin düşünebileceği, hatta zorlanmadan daha güzel bir şekilde ifade edeceği akli muhakemelerdir. Nitekim filozof olmadığı halde değişik branştan pek çok bilim adamının

bu kanıtlarla ilgili ilginç düşünceleri bulunmaktadır. Bu da Tanrı'nın varlığının herkesin anlayabileceği bir şekilde açık ve seçik bir konu olduğunu ortaya koymaktadır.(43)

Şimdi bu kanıtları sırasıyla ele alabiliriz.

a. Varlık Delili (Ontolojik Kanıt)

Zaman zaman kendi varlığımızla ya da çevremizle ilgili düşüncelere dalarız. Özellikle yalnız kaldığımızda, kendi hayatımızı düşündüğümüzde, ya da bir gece vakti gökyüzünü seyrettiğimizde içimizde bazı duyguların oluştuğunu hissederiz. Bu süreçte zihnimizin derinliklerinde bir konunun varlığını farkeder ve bir süre sonra da onun üzerinde yoğunlaşırız. Bu konu çevremizdeki hiçbir şeyin plansız, sebepsiz ve boşuna olamayacağı fikridir.

Kâinat karşısında içimizde oluşan hayranlık duygusu bizleri hiçbir şeyin boşuna yaratılmamış olacağı düşüncesinden bir adım daha öteye götürerek, her şeyin arkasında bulunan bir varlık fikrine de götürür. İçimizdeki bir ses aynı zamanda bizlere bu varlığın sıradan bir varlık olamayacağını fısıldamaktadır. Çünkü karşımızda göz kamaştıran bir âlem durmaktadır. Bu âlem de bütün güzellikleriyle bizlere yüce bir varlığı haber vermektedir. O mükemmel varlık da Tanrı'nın kendisidir.

Her şeyin kendisiyle hayat bulmuş olduğu bir varlık fikrinin içimizde doğduğunu müşahade ederken diğer yandan böyle bir varlığın zorunlu olarak var olması gerektiğini iyice anlamaya başlarız. İşte bazan farkında olarak bazan da şursuz bir şekilde içimizde hissettiğimiz bu yüce varlık fikrî Tanrı'nın varlığının en büyük kanıtıdır. Buna da “ontolojik kanıt”(44) (varlık delili) adı verilmektedir.

Ontolojik kanıt gerek Batı dünyasında ve gerekse İslâm dünyasında önemsenen ve ateistlere karşı dile getirilen bir delildir. Her iki dünyada da çeşitli düşünürlerce Tanrı'nın, en mükemmel varlık olduğu ve varlığının bir nedeni bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu kanıtı dile getirenlerden St. Anselm (1033-1109) Tanrı'yı, “kendisinden daha mükemmeli kavranamayan varlık” olarak tanımlamış ve Tanrı'nın varlığını inkâr edenlerin zihninde dahi bu fikrin olduğunu iddia etmiştir. O, sadece zihinde var olan mükemmel varlık kavramının düşünülemediğini belirtmiş ayrıca bu kavramın zihinde olduğu kadar dış dünyada da var olduğunu iddia etmiştir.(45)

Bu kanıtı dile getiren en önemli kişilerden biri de ünlü filozof Descartes'tır (1596-1650). Descartes'a göre bizler zihnimizde en yüce derecede yetkinliğe sahip bir varlık fikrini taşımaktayız. Bu varlık da Tanrı'nın kendisidir. Tanrı kavramı insan zihnindeki matematik bir kavram kadar açık ve seçiktir. Descartes'a göre Tanrı'nın yokluğunu düşünmek mümkün değildir. Çünkü Tanrı'nın var olması Tanrı kavramının ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla O, hem zihni-mizde yer almakta hem de gerçek olarak var olmaktadır.(46)

Descartes'e göre zihnimizdeki en mükemmel varlık fikrinin bulunması Tanrı'nın varlığının bir ispatıdır. Çünkü kendi doğa ve çevremizden böyle bir fikre ulaşmamız mümkün değildir. Tabiat bir yönüyle eksiktir. Çünkü o maddîdir. Dolayısıyla eksik bir kaynaktan mükemmellik kavramı çıkmaz. Olsa olsa bu kavram, mükemmel varlığın

kendisinden kaynaklanmıştır. Sonuçta Tanrı, Descartes'a göre kalplerimize kendi mührünü basmış ve en yetkin varlık kavramını içimize yerleştirmiştir.(47)

Ontolojik kanıtta ateistler çeşitli şekillerde itiraz etmişlerdir. Ancak onların bu itirazları kanıtın gücünü zayıflatamamıştır. Çünkü söz konusu eleştiriler inanan insanların aklı muhakemelerini tartışmaktan ibaret kalmıştır. Ancak teorik olarak bir fikri tartışmak ya da karşıtını dile getirmek realitede de o şeyin doğruluğunu çürütmez. Meselâ annesiz ve babasız bir çocuğun olabileceği insanın aklına bir fikir olarak gelebilir. Ancak Tanrı'nın dilemesi dışında bunun böyle olmasının mümkün olmadığını herkes bilir. Yine âlemin de bir yaratıcı olmadan var olabileceğini ve bugünkü durumuna gelebileceğini düşünmek bir fikir olarak akla gelebilir. Ancak bunun pratikte böyle olabileceğini düşünmek imkânsızdır. Bunun gibi Tanrı'nın da var olmadığını bazıları bir fikir olarak düşünebilir. Ancak bu kanaat bir fikirden ibaret kalır, kalmaya da mahkûmdur. Çünkü pratikte O'suz bir var oluş ve yaşam mümkün değildir.

Kendi varlığımızı ve içerisinde yaşadığımız âlemin gerçekliğini inkâr edemeyeceğimize göre yaratıcıyı da inkâr etmemiz mümkün değildir. Kaldı ki Tanrı var olmasaydı bizler de var olmayacaktık. Var olsaydık bile zihnimize Tanrı kavramı olmayacaktı. İnansın veya inanmasın herkesin zihninde bu kavramın yer aldığı ortadadır. Dolayısıyla var olmayan bir şeyin zihnimize yer alması mümkün değildir. Ayrıca Tanrı gibi bir varlığı reddetmek, o varlığın zihnimize atılması veya yok olması anlamına da gelmeyecektir. Var olmayan bir şeyin içimizde doğması ve bizlerin de onu düşünmesi imkânsızdır. O halde Tanrı var ki bizler de o kavrama sahibiz ve hakkında şöyle ya da böyle tartışmak-tayız.

Tanrı kavramının doğuştan gelmediği, zihnimize sonradan girdiği bir an için düşünülse bile evrenin varlığından ve kendi yaşamımızdan edindiğimiz tecrübelerden hareketle böyle bir fikrin bizden oluşması muhakkaktır. Dolayısıyla insanın iç dünyasının sesine kulak vermeden ve doğadan da ders almadan Tanrı'nın var olmadığını iddia etmesi mantıksız ve sağlıksız bir karar olacaktır.

İnsanın kendi doğasında var olan Tanrı kavramını söküp atması kolay değildir. Böyle bir kavram gerçekten temelsiz ve asılsız olsaydı insanlık tarafından asırlar öncesinden itibaren terkedilmesi, unutulması ve bugün de üzerinde durulmaması gerekecekti. Ancak bu konuda başarısız kalındığına ve Tanrı'ya inananların sayısı arttığına göre aşkın ve mükemmel olan yaratıcı Tanrı inancını reddetmenin ya da insanları böyle bir inançtan vazgeçirmeye çalışmanın anlamsız ve sonuçsuz kalmaya mahkûm olacağı kesindir.

Ontolojik kanıt bir anlamda mutlak ateizmin de olamayacağını kanıtlamaktadır. Daha önceki bölümlerde görüldüğü gibi tabiatında Tanrı fikrî bulunmayan bir insanın varlığı mümkün değildir. Şu veya bu şekilde herkesin zihninde böyle bir kavram vardır. Olmasa bile aklı, mantığı, kalbi ve vicdanı o kavrama doğru götürecektir. Nitekim bunları mutlak ateizmin imkânsızlığı bölümünde detaylı bir şekilde ele almış ve açıklamıştık. Dolayısıyla âlem kanıtına geçebiliriz.

b. Âlem Delili (Kozmolojik Kanıt)

Ontolojik kanıtın yanında Tanrı'nın varlığını ispatlayan ve ateistleri çok zor durumda bırakan bir delil de kozmolojik kanıttır. Bu kanıt dünyamızın da içinde bulunduğu, her an tecrübe ettiğimiz âlemden (kozmos) hareketle bizleri Tanrı'nın varlığına götürmektedir.

Evrenin varlığı insanın üzerinde uzun uzadıya düşüncelere daldığı konuların başında gelir. Yıldızları, gezegenleri, güneş sistemleri, galaksileri, canlılar âlemi ve bilemediğimiz daha birçok yönüyle kâinat insanın karşısında durmaktadır. Kâinatın varlığı, oluşumu, değişimi, en küçük varlık biriminden (atom) tutun da en büyük galaksilere kadar her şeyin bir hareketlilik içerisinde bulunması insanın dikkatini çekmiş ve onu araştırmaya sevketmiştir. Kozmolojik kanıt evrenin varlığından yola çıkarak yaratıcının varlığına gitmekte ve bizlere olup biten her şeyin arkasında bir Tanrı'nın bulunması gerektiğini söylemektedir.

Bu kanıt üzerinde sadece felsefeciler veya teologlar durmamıştır. Diğer insanlar da her fırsatta bu âlemin Tanrı'nın varlığına işaret ettiğini dile getirmişlerdir. Zaten yaratıcı Kur'ân'da bu çeşit konular üzerinde önemle durmuş ve çarpıcı örnekler vermiştir: Kur'ân-ı Kerim'de müteaddit defalar, insanların seyahat etmeleri, gözlerini gökyüzüne çevirmeleri, doğayı seyretmeleri, canlılar âlemine bakmaları, âlemin işleyişini izlemeleri kısacası her şeyin nasıl olup bittiğine dikkat kesilmeleri istenmekte ve bu konuda onlar düşünmeye davet edilmektedir. İslâm düşünürleri de bu nedenle kozmolojik kanıtta eserlerinde büyük yer vermiş ve Tanrı'nın varlığını bu yolla kanıtlamaya çalışmışlardır.

Kozmolojik kanıtın temel iddiası şudur: Evrenin gerçekten var olduğu görülmektedir. Yani evrenin varlığı hayal veya rüya değildir. Ancak evren kendi başına var olamaz bir nesnelere yığılıdır. Sonradan var olmuştur. Evreni varkılan ve ona hayat veren de Tanrı'dır. Evrenin ezelden beri var olduğunu düşünmek imkânsızdır. Çünkü âleme baktığımızda sonuçta onun maddî bir varlık olduğunu ve kendi kendine var olma gücüne sahip olmadığı görülmektedir. Bu durumda onu yaratan bir gücün varlığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu güç de Tanrı'dır.

Varlıklar kendi kendilerine var olma gücüne sahip değildir. Ayrıca bu varlıklar, var olmalarını da kendileri gibi bir varlığa borçlu olamazlar. Bu durumda da evren dahil bütün sonlu varlıklar varolmalarını kendileri dışındaki bir varlığa (Tanrı'ya) borçludurlar. Dolayısıyla âleme ve bizlere hayat veren bir varlığın mevcudiyeti kaçınılmaz olmaktadır. Bu varlık Tanrı'dır. Evrenin var olması da, zorunlu varlığın yani Tanrı'nın varlığının kanıtıdır.

Kozmolojik kanıt ikinci olarak evrendeki hareket ve değişimin nedenini araştırarak Tanrı'ya varmaktadır. Bilindiği gibi evrendeki nesnelere hareket halinde olup, sürekli bir değişim ve oluşum içerisinde dirler. Atom çekirdeğinden gök cisimlerinin işleyişine kadar bu hareketlilik gözlenmektedir. Ancak nesnelere hareketliliği ve değişik biçimler almaları kendiliğinden oluşamaz. Bunların böyle olması da imkânsızdır. Bu güç, yani hareket edebilme ve değişme gücü, kendilerine hareketin ve değişimin ötesinde olan bir yüce varlık tarafından verilmiştir. Dolayısıyla evrendeki hareketin ve değişimin arkasında, onlara bu gücü veren bir Tanrı'dır.

Hareketin ve değişmenin olmadığı bir yaşam düşünülemez. Her şeyin statik ve durağan olduğu bir dünyada var oluş imkânsızdır. Kısa bir süre dahi olsa bizler dünyanın dönmediğini, gece ve gündüzün olmadığı, mevsimlerin gidip gelmediğini, bulutların hareket etmediğini, nehirlerin akmadığını veya vücudumuzdaki atardamarların ya da kalbimizin çalışmadığını düşünmek dahi mümkün değildir. Yaşamı var kılan Tanrı bizlere en uygun şartlarda ve ortamda hayat imkânını sunmuş, gerek kendi vücudumuzu ve gerekse çevremizi bu yaşama hizmet için mükemmel bir şekilde düzenlemiştir. Doğrusu Tanrı sadece hareketin ve değişmenin arkasında değil, var olan güzelliğin ve intizamın arkasında da vardır.

Kozmolojik kanıt üçüncü olarak evrenin sonlu olmasından hareketle sonsuz olan bir varlığa işaret etmektedir. Bir nesnenin sonlu olması demek, o nesnenin zaman ve mekân dünyasında belli bir süreç içerisinde, var olması ve tekrar yok olmasıdır. Herhangi bir zaman dilimi içerisinde var olan ve bir süre sonra yokluğa mahkûm olan nesnelere gerçek varlıklarını kendileri dışındaki bir varlığa borçludurlar. Dolayısıyla nesnelere dünyası içerisinde bulunmayan, onlar gibi belli bir zaman diliminde var olup-yok olmayacak aşkın ve sonsuz bir varlığa gereksinim vardır. Bu varlık ta Tanrı'dır.(48)

Dünyadaki herhangi bir varlığın sebebi başka bir varlık olabilecektir. Bir şeyin varlığına sebep olan o varlığın da yine kendisinden önce başka bir sebebi bulunacaktır. Bu durumun bir süre böylece devam edip gitmesi mümkündür. Ancak bu kuralın sonsuza kadar devam etmesi imkânsızdır. Çünkü bir süre önce var olmayan ve varolduktan sonra da ölümlüyle birlikte yok olan varlıkların sonsuza kadar birbirinin nedeni olması hem aklen hem de mantıken mümkün değildir.

Çevremize dikkatlice baktığımızda kendi hayatımız dahil olmak üzere pek çok şeyin zamana tâbi olduğunu, çeşitli evrelerden geçtikten sonra değiştirdiğini, eskidiğini, yaşlandığını ve kaybolduğunu görmekteyiz. Ancak bütün bunlar olurken bir yandan da her şeyin ötesinde değişmeyen, yok olmayan bir gücün varlığının gerekli olduğunu düşünürüz. Çünkü her şeyin sonlu olduğunu bir an için düşünsek bile bunun nereye kadar gideceğini kestirmemiz güç olacaktır. O zaman bu değişen ve sonlu olan âlemin nasıl var olduğunu ve hayatiyetini nasıl devam ettirdiğini sormamız gerekecektir. Sonuçta her şeyin arkasında bulunan ve doğası itibariyle yok olup giden varlıklara benzemeyen bir varlığı düşünmemiz gerekmektedir.

Tanrı zaman ve mekânla sınırlı olmayan bir varlıktır. O sürekli hareket halinde olan ve değişen evrenin yaratıcısıdır. Dolayısıyla sonlu olan bir evren, bu özelliği nedeniyle bizlere sonlu olmayan, ezeli ve ebedi olan bir varlığı, Tanrı'yı hatırlatmaktadır.

Bir kısım insanlar, yaratıcı özelliği bulunmayan buna karşın kendileri gibi ölümlü olan varlıkları (hatta bazan konuşmaktan ve iş yapmaktan âciz olan cansız varlıkları) sanki olağan üstü bir güce sahiplermiş gibi kutsamış, buna karşın gerçek yaratıcıyı unutmuşlardır. Kur'ân ise her fırsatta bizlere âlemin yaratılmış ve sonlu olduğunu hatırlatmaktadır. Ayrıca eski milletlerden bir kısım insanların bazı sonlu varlıkları kendilerine Tanrı edindiklerini ancak bunun çok gülünç ve beyhude olduğunu da ifade etmiştir. Kur'ân bu konuya Hz. İbrâhim'in şahsında güzel bir örnek vermektedir.

Hız. İbrâhim, başta babası olmak üzere pek çok kişinin putlara ve gök cisimlerine tapmalarını bir türlü içine sindirememiş ve onlara şiddetli tepki göstermiştir. O içerisinde yaşadığı toplumun inancına katılmamış, sırasıyla, gece ortaya çıkıp parlayan ancak gündüz kaybolan yıldızların, zamanı geldiğinde parlayan bir süre sonra kaybolan ayın, ya da şafak vakti doğan ancak akşam vakti batan güneşin hiçbir zaman Tanrı olamayacağını düşünmüş, gerçekten tapılmaya lâyık olan tek varlığın ise sadece Tanrı olduğuna kanaat getirmiştir (Enâm 75-79).

Hız. İbrâhim'in bu muhakemesi asırlarca insanlara güzel bir örnek olmuş ve onlara yol göstermiştir. Tanrı'ya inanan bir insanın zihnî berraklığını ve çok eski asırlarda dahi olmasına rağmen pozitif ilme olan yatkınlığını sergileyen bu tutum, günümüzde de bizler için övünülecek bir durum ortaya koymuştur. Böyle bir anlayışın, hurafelerin ve bâtil inançların ne kadar uzağında olduğu da unutulmamalıdır. Çağımızdaki bilimsel ilerlemelere rağmen bazı çevrelerin, gökyüzü cisimlerini müşahadeye ve araştırmaya açık ilmî bir obje olarak değil, ruhanî ve gizemsi bir varlık olarak kabul etmeleri ya da onlardan birtakım menfaatlar ummaları, İbrâhim Peygamber'in ne kadar anlamlı bir düşünce sergilediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Hız. İbrâhim'in muhakemesinde önemli olan unsurlardan biri de âlemin ve âlemin içerisinde Tanrılaştırılan şeylerin zayıf ve ölümlü olmaları gerçeğidir. Yani kendi başlarına dahi var olamayan bir varlığın tapılmaya lâyık olmadığıdır. Dolayısıyla gerçek yaratıcı dururken bu ve benzeri nesnelere tapmanın izah edilecek bir tarafı bulunmamaktadır.

Hız. İbrâhim'in bu akıl yürütmesi birçok gerçeği daha ortaya koymaktadır. Birincisi ateistlerin iddia ettiği gibi Tanrı inancı ya da Tanrı kavramı doğal olaylar karşısındaki korkudan ve şaşkınlıktan kaynaklanmamıştır. Meselâ Hız. İbrâhim ve onun gibi düşünen insanlar (monoteist-tektanricılar) tek tanrıya tapmış, şekli ne olursa olsun herhangi bir nesneden korkmamış, tam tersine onların korkulacak ve tapılacak birer varlık olmadıklarına hükmetmişlerdir.

İkinci olarak bu örnek ateistlerin gerek insan ve gerekse inanç hakkındaki evrimle ilgili görüşlerini de yıkmıştır. Ateistlere göre "İnsan gerek fiziksel olarak ve gerekse düşünsel olarak basit bir yapıdan daha karmaşık bir yapıya doğru ilerlemiş ve günden güne de olgunlaşmıştır. İlk yıllarında çok tanrıçı olan ve putlara tapan insan daha sonra tek Tanrı inancına yönelmiştir vs."

İbrâhim Peygamber'in de gösterdiği gibi aşkın bir Tanrı inancı insanlığın ilk gününden beri vardır. Bir kısım insanlar daha sonra fikir değiştirmiş ve dinden uzaklaşmışlardır. Belki bazıları da putperestliğe ve paganizme yönelmiştir. Ancak bu durum tarih boyunca tek Tanrı inancının önemini, üstünlüğünü ve yaygınlığını gölgeleyecek bir şey değildir.

Tanrı, evreni yaratmakla kalmamış işleyiş ve kanunlarını da belirlemiştir. Bu da açık ve seçik bir şekilde tarafımızdan müşahade edilmektedir. Meselâ bizlere sıradan gelen veya belki de hiç dikkatimizi çekmeyen yer çekimi kanunu, gezegenlerin yörüngelerinde düzenli olarak dönmeleri, suyun kaldırma gücü, nefes almamıza imkân tanıyan atmosferin yapısı, kuşların uçabilmelerine olanak tanıyan hava ortamı, ateşin ısıtma ve yakma özelliği ya da toprağın bizlere ürün verme gücü olmasaydı halimiz ne olurdu? Bunlarsız bir yaşam

düşünülebilir miydi? Yine kendi bedenimizdeki uzuvların görevlerini bir an için yerine getirmediklerini düşünelim. Meselâ göz görmez, kalp çalışmaz, mide sindirmez, ya da sinir sistemi bozulursa dahası aklımızı kaybedersek ne gibi durumlarla karşılaşabileceğimizi tahmin edebiliyor muyuz? Halbuki bütün bunların hiç aksamadan devam ettiğini ve her şeyin kendine verilen görevleri yerine getirdiğini açıkça müşahade etmekteyiz. Bu durum bizlere kâinatı yaratan, yaşam için gerekli koşulları oluşturan, iradî bir varlığın yüceliğini haber vermektedir.

Yüzyılımızda görülen bilimsel ilerlemeler, yeni buluşlar ve uzay çalışmalarında elde edilen yeni keşifler de bir anlamda kozmolojik kanıtı desteklemektedir. Çünkü gelinen bilimsel seviyeler bizlere âlemde tesadüfün olamayacağını, aksine her şeyin planlı ve programlı olarak düzenlendiğini göstermektedir. Kısacası bir gücün her şeyi planladığını, yasalarını en ince ayrıntısına kadar belirlediğini kanıtlamak-tadır. İnsanın da bu düzeni görmesi ve bundan ders alarak o yüce gücün varlığı karşısında hayranlık duyması kaçınılmazdır.

Sonuç itibariyle evrenin varlığından hareketle Tanrı'nın varlığının kanıtlanma girişimleri de ateistlerce eleştiriye uğramıştır. Ancak ateistlerin bu konuda dindarların iddialarını çürütebilecek alternatif bir görüş ileri sürmeleri de kolay olmayacaktır. Evrenin varlığı, içeriği ve yasaları, amacı, materyalistlerin yaptığı gibi sadece maddî nedenlerle açıklanacak kadar basit bir yapı arz etmemektedir. Dolayısıyla evrendeki olaylar karşısında insanda Tanrı fikrinin doğması kadar tabii bir şey olamaz. Aslında böyle içgüdüsel bir düşünceyi ya da hayranlığı frenlemenin ya da saptırmanın yanlış olacağı da âşikârdır. İnsanın kendine karşı yaptığı en büyük hata da kanatımızca kâinat karşısında kendini Tanrı'ya götüren ve O'nu düşündüren duygularını bastırması ve yok saymasıdır.

Günümüzde İnsan bilimsel ilerlemeler sağlamış ve günlük yaşamını daha düzenli hale getirmiştir. Geçmişte yaşayanlara kıyasla pek çok konuda daha iyi bir yere gelmiş ve teknik açıdan dünyaya hâkim olmaya başlamıştır. XX. yüzyılın başında bu ilerlemeler pozitivizmin etkisiyle insanın dinden uzaklaşmasına ve kendi kendine yeter olduğuna dair bir yanılgıya düşmesine yol açmıştır. Bu süreç insanın dünyanın dışına çıkıp aya ayak basmasına ve bir anda her şeyin üstesinden gelebileceği inancına kapılmasına kadar devam etmiştir. Ancak evrenin keşfi anlamında bir pencere olan uzay çalışmaları ve aya gidiş, dinden uzaklaşan ve kendini büyük gören İnsana (evrenin büyüklüğü karşısında) küçüklüğünü hatırlatmış ve daha temkinli davranmasını öğretmiştir. İnsan da içerisinde yaşadığı dünyanın her şey olmadığını görmüş binlerce yıldızı ve galaksiyi barındıran evrenin muhteşem büyüklüğü karşısında dünyasının bir nokta kadar küçük olduğunu müşahade etmiştir. Kaldı ki küçük dünyamızda dahi bizlere hâlâ sır olan pek çok şey bulunmaktadır. İnsan böyle muazzam bir manzara karşısında "şans" ve "raslantı" gibi kavramları tekrar gözden geçirme ihtiyacını hissetmiş artık böyle bir açıklama yapmanın anlamsız olacağını görmeye başlamıştır. Nitekim insana kâinatta rastlantıların olmadığını öğreten buna karşın nesnelere dünyasında bir düzenin bulunduğunu gösteren de yine bilimsel çalışmalar olmuştur.

Kozmolojik kanıttan sonra bizleri Tanrı'nın varlığına götüren diğer bir düşünce de evrende görmüş olduğumuz, düzeni, intizamı, estetiği ve amaçlılığı ön plana çıkaran teleolojik kanıttır.

Kozmolojik kanıt bizlere bir anlamda kozmostan ve dünyamızın dış görünümünden hareketle Tanrı'nın varlığını düşündürüyordu. Teleolojik kanıt ise daha ziyade kâinatın iç yapısından, orada görülen intizamdan ve güzelliklerden hareketle bizleri Tanrı'nın varlığına götürmektedir.

c. Nizam ve Gaye Delili (Teleolojik Kanıt)

Buraya kadar görmüş olduğumuz deliller anlaşılır olup daha ziyade aklî muhakemeyi gerektiren ispat şekilleri idi. Nizam ve gaye delili ise ağırlıklı olarak duyguya ve göze hitap etmektedir. Bu yönüyle daha fazla insanın dikkatini çekebilecek bir yapıdadır. Hatta ateistlerin üzerinde dahi etkili olabilecek ve onları kolaylıkla ikna edebilecek bir kanıttır. Zaten bu kanıtın iddialarını reddeden bir ateistin başka bir vesileyle inanma ihtimali çok zayıftır. Bu noktadan sonra hâlâ reddetmeye devam eden bir insanın önünde de yığınla ideolojik saplantılar, var sayımlar ve psikolojik ön yargılar var demektir.

Teleolojik kanıt da denilen bu ispat şekline göre âlemde bir düzen vardır. Tanrı'nın varlığına inansın veya inanmasın hemen hemen herkes bu düzenin farkındadır. Kâinattaki bu düzenin varlığında da kim olursa olsun şüphe duymamaktadır. Meselâ dünyamız başta olmak üzere bütün gök cisimleri, yıldızlar ve gezegenler bir düzen içerisinde hareket etmekte ve kendi yörüngelerinde dönmektedirler.

İnsan başta olmak üzere bütün canlılar âlemi de bir düzen içerisinde var olmakta ve yaşamlarını devam ettirmektedirler. Dünyamızdaki bütün doğal olaylar belli bir düzen ve intizam içerisinde oluşmakta, gelişmekte ve devam etmektedir. Yeryüzünde, denizlerde ve atmosferde bir düzenin varlığı müşahade edilmekte, canlı varlıkların da yine belirli yasalar çerçevesinde hiçbir aksama olmadan yüzdükleri, yürüdükleri ya da uçabildikleri görülmektedir. Düşünebilen herkesin rahatlıkla gördüğü bu düzen bizlere her şeyin arkasındaki bir düzenleyicinin varlığını haber vermektedir.

Dünyanın değişik kültürlerinde yetişen insanlar çeşitli şekillerde bu düzeni ve estetiği dile getirmekte, onunla ilgili felsefî, edebî veya dinî eserler yazmaktadır. İnsan benzer duygular içerisinde yaşadığı dünyayı algılamış ve içi aşk dolu kitaplar kaleme almıştır. Bir şairin şiiriyle, ressamın resmiyle ya da mimarın eseriyle duygulanan İnsan, Tanrı'nın sanatı karşısında da heyecanını gizlememiş ve daima hayranlığını ifade etmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi birçok ateist dahi karşılaşmış olduğu bu heyecanla inkârdan vazgeçmiş ve Tanrı'nın varlığına kanaat getirmiştir. Yine âlemdeki mecut intizam ve estetikten hareketle pek çok filozof da mutlak ateizmin mümkün olmadığı düşüncesine ulaşmıştır.

Teleolojik kanıtın önemle üzerinde durduğu konu evrendeki düzen, intizam, canlı ve cansız varlıklarda görülen gaye ve amaçlılıktır. Aralarında Kindî (v. 866) , Farabî (v. 950), İbn Sînâ (v. 1037), Gazzâlî (V. 1111) ve İbn Rüşd (1126- 1198) gibi müslüman düşünürlerle, R. Tennant (1866-1957) ve W. Paley (1743-1805) gibi Hıristiyan düşünürlerin bulunduğu pek çok kişi bu kanıtı iki şekilde ele almış ve Tanrı'nın varlığını ispatlamaya çalışmışlardır:

Filozoflar bu kanıt çerçevesinde birinci olarak evrendeki gaye ve nizamdan yola çıkmış ve Tanrı'nın varlığına ulaşmışlardır. Bazan da Tanrı'nın varlığından ve

niteliklerinden hareket ederek evrendeki düzen, gaye ve güzelliği açıklama yoluna gitmişlerdir. Yani onlar her fırsatta ya âlemin nizamından ve intizamından bahsederek Tanrı'nın varlığına gitmiş ya da Tanrı'nın inâyetini, adaletini, cömertliğini ve güzelliğini anlatırken sözü evrenin yapısına getirmiş ve görüşlerini bu yolla açıklamaya çalışmışlardır.(49)

Meselâ Kindî âlemdaki varlıklarda bir düzen, âhenk, irtibat, güzellik ve amaç bulunduğunu dile getirmiştir.(50) Kindî'ye göre evrenin mükemmel yapısı, düzeni, parçalarının birbiriyle olan ahenkli irtibatı, her şeyin iyiyi koruyacak, kötüyü yok edecek tarzda düzenlenmesi, ilim sahibi bir düzenleyicinin varlığının en iyi işaretidir.

Fârâbî ve İbn Sina da eserlerinde evrenin düzenine ve güzelliğine işaret etmişlerdir. Fârâbî'ye göre Tanrı, âlemin düzenleyicisidir. Evren de bu ilâhî düzenin eseri olarak vardır. Bu nizamda da ilâhî adalet tecelli ettiği için orada adaletsizlik söz konusu değildir. Yine Gazzâlî'ye göre Tanrı evrende hiçbir şeyi boşu boşuna yaratmamıştır. İnsan vücudundaki azaların birbirine bağımlı ve uyumlu olması gibi evrendeki her şeyde bir uyum ve ahenk söz konusudur. Dolayısıyla önemli olan şey evrene ibretle bakmak ve bütün varlıklardaki hikmeti görmektir.(51)

İslâm düşünürleri arasında teleolojik kanıtı en fazla önem veren İbn Rüşd olmuştur. İbn Rüşd ilk olarak "inâyet" kavramını öne çıkartmış, bütün varlıkların insan için uygun bir tarzda düzenlendiğini ve bu düzenin de irade sahibi bir varlığın eseri olduğunu belirtmiştir. Evrendeki uygunluğun da kendi başına ve tesadüfen olamayacağını iddia etmiştir. İkinci olarak "ihtira" kavramından söz etmiş, insanlar, hayvanlar, bitkiler, yıldızlar başta olmak üzere evrende var olan her şeyin yaratıldığını ve bütün bunların bir yaratıcıya ihtiyacı bulunduğunu ifade etmiştir.(52)

William Paley ve F. R. Tennant gibi Batı'daki Hıristiyan düşünürler de teleolojik kanıtı ele almış ve bu yolla Tanrı'nın varlığını ispatlamaya çalışmışlardır:

W. Paley'e göre yerde bulduğumuz bir saat, yine rastlantı sonucu yerde karşılaştığımız herhangi bir taş parçasının durumundan farklıdır. Çünkü saatin parçacıklardan oluştuğunu ve her bir parçacığın da dikkatle işlenip bir düzen içerisinde bir araya getirildiğini görürüz. Bu da bizlere evrenin durumunu göstermektedir. Evren de tıpkı bir saat gibi akıl ve irade sahibi bir varlık tarafından tertip edilmiş ve düzenlenmiştir.(53) Yine Paley'e göre insan gözü saat örneğini en güzel bir biçimde doğrulamaktadır. Görme organı olan gözün değişik parçaları karmaşık bir yapı içerisinde insanın görmesine olanak tanıyacak bir biçimde tertip edilmiştir. Gözün bu düzeni bizlere akıl ve irade sahibi bir varlığı haber vermektedir.(54)

Paley'in gerek saat örneği ve gerekse insan gözüyle ilgili verdiği örnek herkesin bildiği şeyler olmakla birlikte gerçekten çok önemli ve etkileyici şeylerdir. Gözün yanında insan vücudundaki beyin ve kalp olmak üzere diğer uzuvların işleyişi de ders ve ibret alınması gereken örneklerdendir. Ne var ki İnsan elde ettiği nimet ve güzelliklerin değerini zamanla unutmakta ve kozmik güzelliklerin sıradan bir şey olduğunu düşünebilmektedir.

Başka hiçbir şeye gerek duymadan insan vücudu üzerinde düşünülmesi dahi bizleri Tanrı'nın varlığına götürebilecek bir kanıttır. Sadece fiziksel ya da biyolojik yapısıyla

değil kalbi, ahlâkî ve vicdani yönüyle, estetiği ve uzuvların yerli yerinde oluşuyla da insan yaratıcının varlığına işaretler. Düşünebilen, konuşabilen, akledabilen, hayal gücü olan, sevebilen, hisseden ve duygulanabilen yapısıyla insan yaratıcının en büyük eseridir. .

F. R. Tennant da adaptasyon kavramını öne çıkartmış canlı ve cansız varlıklarda görülen âhenge dikkat çekmiştir:

O'na göre karşımızda, kaos halinde olan ve kendi başına başı boş bir evren bulunmamaktadır. Çünkü evren, veya kozmos şöyle ya da böyle anlaşılır bir durumdadır. Yani evrenin kendine göre belirli yasaları, işleyiş kuralları ve özellikleri vardır. Bunu anlamak o kadar da zor değildir.

Gaye ve nizam delili bu kadar güçlü olmasına rağmen bazı çevrelerden tepkiyle karşılaşmış ve eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden bazıları doğrudan teleolojik kanıtın iddialarına yöneltildiği gibi bazıları da bilimsel çalışmaların kasıtlı olarak dinî inançlarla karşı karşıya getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bazı filozoflar âlemdeki düzen ve güzelliği kabul etmekle birlikte bunun arkasında Tanrı'nın değil de doğanın bulunduğunu belirtmiş, bazıları ise âlemde kötülüklerin de bulunduğunu ileri sürerek Tanrı'nın varlığını reddetmeye çalışmışlardır.

Teleolojik kanıtı yapılan ve bilimsel olduğu iddia edilen itirazların başında C. R. Darwin'in (1809-1882) fikirleri bulunmaktadır. Darwin'in biyoloji ilmiyle ilgili çalışmaları bir kısım insanlar tarafından dinin yaratılış inancına karşı sanki bir alternatif görüşmüş gibi kabullenilmiş bu yolla teleolojik kanıtın sarsılacağı ve yıkılacağı varsayılmıştır. Ancak bu düşünce uzun sürmemiş, iddiaların aksine Darwin'in ateist olmadığı(55) ve eserlerinde de insanın evriminden bahsetmediği görülmüştür. Ancak Darwin'in ölümünden sonra bilimsel var sayım niteliğinde olan fikirleri bazı arkadaşlarınca geliştirilmiş ve ideolojik olarak dinin aleyhinde kullanılmıştır.

Darwin'e göre bugünkü canlı yapılar doğal bir süreç içerisinde basit bir organizmadan gelmişlerdir. Canlı hücreler de nesilden nesile genetik değişime uğramaktadırlar. O'na göre değişimin arkasında da birtakım doğal gereksinimler yatmaktadır. Canlı varlık bu değişim sürecinde yaşam mücadelesi vermekte, çevresine uyum sağlamaya ve dolayısıyla ayakta kalmaya çalışmaktadır. Ne var ki bu süreç içerisinde güçlü canlıların yaşamlarını devam ettirebilme şansları, diğerlerine nazaran daha fazla olmaktadır. Buna karşılık çevreye adapte olamayan, uyum gösteremeyen zayıf canlılar ise yok olup gitmektedir.(56)

Darwin'in bu görüşü bazılarınca dinin yaratma anlayışını sarsıntıya uğratmıştır. Ancak Darwin'in canlıların oluşumuyla ilgili bilimsel çalışmalar yapması ve birtakım teoriler ileri sürmesiyle dinin yaratma, düzen ve intizam anlayışı zorunlu olarak birbiriyle çatışma durumunda değildir. Henüz canlı bir hücrenin kendi kendine oluştuğu iddiası doğrulanmadığı gibi doğada her zaman güçlü-zayıf mücadelesi de görülmemiştir.

İnsan fiziksel ve biyolojik yönü bulunan bir varlık olmanın yanında, ayrıca duygu, düşünce ve inanç yönlerine de sahip bir varlıktır. Dolayısıyla biyolojik açıklamalar yapmaya çalışan Darwin teorisi insanı ve diğer canlıları tamamen açıklamaktan yoksundur. İnsanı bütün yönleriyle açıklayamayan Darwin teorisi yaşamı da izah etmekten uzaktır. Bizler sadece birer biyolojik canlı varlık mıyız? Bütün bu varlıklar niçin vardır? Her şey

bir tesadüf müdür? Niçin doğar, büyür, yaşlanır ve ölürüz?, Çocuklarımızı niçin eğitmeye ve yetiştirmeye çalışırız. Büyükleri niçin saymaya ve hoşnut tutmaya çabalarız. Niçin birbirimizin yardımına koşar, fedakârlık eder, özveride bulunuruz?. Niçin ekmeğimizi, dertlerimizi, sırlarımızı ve imkânlarımızı paylaşır, erdemli olmaya gayret gösteririz?. Bütün bu sorular Darwinizmin penceresinden bakıldığında cevapsız kalmaktadır.

Darwinizmde dinle problemlili olan bir diğer önemli nokta da bu anlayışa göre nihâî anlamda amaçsız ve gayesiz bir hayat anlayışının kabul edilmiş olmasıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi dine göre insan amaçsız bir şekilde yaratılmış değildir. Sadece insanın değil topyekün bir şekilde âlemin yaratılmasının da amacı ve hikmeti bulunmaktadır. Şayet kâinatın içerisindeki varlıklar amaçsız ve gayesiz bir şekilde, tamamen biyolojik sâiklerle var olmuş olsalardı biz hiçbir zaman düzenden, estetikten ve sevgiden bahsedemeyecek, planlı ve programlı bir yaşam da göremeyecektik.

Darwinizmin yanı sıra nizam ve gaye deliline karşı geliştirilen bir diğer itiraz da kötülüklerin varlığından kaynaklanmıştır. Üzerinde durmamız gereken bu itiraza göre “Evren pek çok olumsuz durumları içermektedir. Çevremizde dağınıklık ve kaos mevcut olup sayısız kötülükler yaşanmaktadır. Dolayısıyla kötülükler ile dinî görüşlerin arasında çelişkiler bulunmaktadır” Bu ve benzeri düşüncelerin gerçeği yansıtmadığı ve abartılı olduğu hemen göze çarpmaktadır. Evrendeki düzen ve intizamdan, canlılar dünyasındaki güzellik, estetik ve merhametten Tanrı'nın varlığına gidemeyen ve gidilmesini de eleştiren bazı insanların olumsuz manzaralar karşısında alâlacele dini yalanlamaya çalışmaları kabul edilebilir bir durum değildir. Kaldığı bu tutum onların zayıflıklarına ve tutarsızlıklarına işaret eder.

Kötülük Problemi ve Ateizm

Kötülüklerin varlığı bazan dünyanın güzel olmadığını göstermek için bazan da Tanrı'nın var olmadığını ispatlamak için kullanılmıştır. Genelde hayatı sıkıntıyla geçen kişilerin ileri sürdüğü bu itiraz bazı dönemlerde çok etkili olmuş ve birçok insanın zihnini meşgul etmiştir. Ancak Tanrı'nın varlığına inanan insanların da bir yere kadar kabul ettiği bu problemin ateizme bir gerekçe olarak gösterilmesi mümkün değildir. Meydana gelen kötü olaylar, ateist olsun veya olmasın hemen herkesin mustarip olduğu ve istemediği olaylardır. Âlemde gerek doğal olaylar açısından ve gerekse insanlar arasındaki ilişkilerde bazan düzen bozulmakta ve arzu edilmeyen acı olaylar yaşanmaktadır. Bunların arasında da öncelikle depresyon, yangın, sel, hastalık, savaş, zulüm ve haksızlık gibi olaylar gelmektedir.

Kötülüklerin bir kısmı tabiatla ilgili olup bizim dışımızda gelişmektedir. Kaldığı ki biz bunların niçin ve nasıl oluştuğunu da hâlâ tam manasıyla bilmemekteyiz. Ancak alınan tedbirlerle bu felâketlerin zararları da en aza indirgenebilmektedir. Dolayısıyla insanın hazırlıklı olduğu takdirde büyük oranda bunlardan kaçınabilmesi mümkündür. Kötülüklerin bir kısmı ise doğrudan insanla ilgili olan hatta insanın bizzat kendinin rol oynadığı olaylardır. Dolayısıyla bunlardan Tanrı'nın yokluğunun çıkartılması mümkün değildir.

Karşılaşılan kötülüklerin çoğunluğunun insan unsurundan kaynaklandığı görülmektedir. İnsan Tanrı tarafından yaratılırken ona akıl ve irade verilmiştir. Kendine iyinin ve kötünün ne olduğu öğretilmiş ve ahlâklı olması tavsiye edilmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen gerek doğaya ve gerekse bütün canlılara (dil, din ve ırk farkı gözetmeksizin) en büyük kötülüğü yapan yine insanın kendisi olmuştur. Hemcinsini öldüren, ona zulmeden, malını çalan, çocuklarını aç bırakan, bir diğerinin kalbini yaralayan insandan başkası değildir. Dolayısıyla karşılaştığımız kötülüklerin çoğunda birinci derecede insanın kendisi rol oynamaktadır. Bunu göz ardı etmemek gerekmektedir. İslâm'a göre canlılara en çok zulmeden ve kötülük yapan kişilerin âhîret gününde en ağır cezalara çarptırılacak olmaları da bunun kanıtıdır.

Tanrı'nın kendine vermiş olduğu doğayı güzelce paylaşmak ve herkesin istifadesine sunmak yerine onu tahrip eden ve yaşanmaz kılan da yine insanın kendi olmuştur. Bunları görmek için olağan üstü bir yeteneğe sahip olmaya gerek yoktur. Dolayısıyla bütün bunlar karşısında kötülüklerin altında yatan etmenleri daha iyi görebilmemiz ve olayları olduğu şekliyle değerlendirmemiz gerekmektedir. Sonuç itibariyle kötülükler karşısında sorgulanması gereken öncelikle insanın kendisidir. Bazı ateistlerin yaptığı gibi olup bitenden Tanrı'yı sorumlu tutmak insanın kendi sorumsuzluğunun bir örneğidir.

Tanrı'nın varlığına inananlar, insan faktörünün yanında, âlemde cereyan eden kötülüklerin varlığıyla, Tanrı anlayışını uzlaştıran birtakım tezler de ileri sürmüşlerdir. Bu tezlerin en başta geleni, tahmin edilebileceği gibi, iyinin daha çok kötünün ise daha az olduğu görüşüdür. Yani bir anlamda âlemde kötülüğün hâkim olmadığı aksine dünyanın iyiliklerle dolu olduğu inancıdır. Bu iyilikler insanın yaratılışından (doğuşundan) itibaren başlamakta gökyüzündeki gezegenlerin işleyişine kadar devam etmektedir. Denizin altındaki varlıklardan, gökyüzünde uçan kuşlara kadar uzanmaktadır. Kötülükler ise bazı gerekçelerle bu düzenin aksaması, duraklaması veya kesilmesidir. Dolayısıyla kötülüklerin kendi başına bir varlığı bulunmamaktadır.

İnsan güzel bir şekilde yaratılmış ona pek çok zenginlik verilmiş ayrıca doğasına merhamet, şefkat, iyilik, sevgi ve aşk gibi hasletler işlenmiştir. Dolayısıyla O yaratılışından kötü bir varlık değildir. Bir çocuğun çevresinden etkilenmeden önce yalan söylememesi, hırsızlık yapmaması, doğruyu konuşması, kötü söz söylememesi gibi hususlar, bunun en güzel kanıtıdır.

Başlangıçta tertemiz olan denizleri ve atmosferi kirleten insanın kendisi olmuştur. Ormanları yok eden ve yakan, doğaya zenginlik katan binbir çeşit hayvanı çeşitli gerekçelerle katleden ve ortadan kaldıran, bütün canlıların yaşamına olanak tanıyan atmosferi kirleten, yaşam için kaçınılmaz olan birtakım âlet ve gereci, teknolojiyi, kasıtlı olarak canlıların zararına kullanan, bırakınız savunmasız zavallı hayvancıkları, kendi neslini dahi acımasızca yok eden yine insanın kendisi olmuştur.

Bütün bu olup bitenlerden sonra ateistlerin günah keçisi araması gülünç olacaktır. Kaldı ki bu bozguncululuğun bir bedelinin olmamasını ya da eninde sonunda hesap gününün gelmeyeceğini düşünmek zor olacaktır. Yaşam ne bir tiyatro oyunu ne de bir rüyadır. Çekilen acı ve ıstıraplarda dramatik bir filmin parçaları değildir. Dolayısıyla varlığımız ve

topyekün yaşamın kendisi, ciddiye alınması ve ilerde hesabının verileceğinin düşünülmesi gereken bir gerçektir.

Tanrı varlığını ve güzelliğini, bir çocuğun tebessümünden, bir akvaryumun rengarenkliğinden, uçan bir kuşun civıltısından, bir çiçeğin kokusundan ya da dolunayın göz kamaştırıcı parlaklığından hissettirmektedir. Dolayısıyla topyekün bir şekilde bakıldığında âlemdeki düzen ve intizamı görmemek mümkün değildir. Bütün bunların karşısında karamsar olmak, âlemde bir kaosun varlığından söz etmek her şeyden önce insanın kendi aklına karşı yapacağı bir saygısızlık olacaktır. Zaten bu kadarını göremeyen bir insanın Tanrı'ya inanmasını beklemek de yersiz olacaktır.

Kötülüklerin varlığıyla ilgili diğer bir teze göre ise kötülükler iyiliğin elde edilmesi, bilinmesi ve takdiri için var kılınmıştır. Doğrusu her şeyin tamamen iyi olduğu bir dünyada, iyiliğin "iyi" olarak bilinmesi ve kıymetinin anlaşılması, mümkün olmayacaktır. Ayrıca yardım severlik, şefkat, sempati, kahramanlık, affetme duygusu ve faziletli olmak gibi hasletler kendi başlarına ortaya çıkabilecek durumlar değildir. Zaman zaman görülen acılar ve ıstıraplar da bu tür hasletlerin oluşması için zemin hazırlamaktadırlar.(57)

Yukarıda ifade edildiği gibi kötülüklerin oluşmasında insanların büyük rolü vardır. Bunun nedeni de insanın özgür irade sahibi olması ve bu iradesini zaman zaman kötüye kullanma ihtimalinin bulunmasıdır. Tanrı insana .i.özgür irade vermiş olup bu iradenin kullanımına da müdahale etmemektedir. Gerçi insana özgür irade verilirken ona iyiliği ve güzelliği araması tavsiye edilmiş buna karşın kötülükten iradesiyle kaçınması tavsiye edilmiştir. Ancak iyiyi elde etmesi için kendine özgür irade verilen insanın bu süreçte yanlış karar verme ihtimali de vardır. Çünkü insanın özgürce davranması doğal olarak hata yapma ve kötülüğe neden olma ihtimalini de içermektedir.(58)

İnsan bazan hata yapmakta ve birtakım olumsuz olaylara neden olmaktadır. Dolayısıyla Tanrı'nın insanlara zulmettiği ve kasten onların başına kötülükler verdiği inancı yanlıştır. İslâmiyet'e göre Tanrı öç almayı bekleyen ve insanların acı çekmesinden zevk alan bir varlık değildir. Öç almak, acı çektirmek ya da insanların mağduriyetinden zevk almak kâinatın yaratıcısının işi değildir. Bu tür şeyler olsa olsa gözü dönmüş, hırslı, kana susayan, çocukları öldürecek kadar vahşileşen zalimlerin işi olabilir. Tanrı, daima iyiliği istemektedir. Öyle olsaydı bizleri ve kâinatı yaratmazdı. Yine O kötülüklerin de bir an önce iyiyeye dönüştürülmesini ve insanların mutlu olmalarını dilemektedir. Acı çeksin veya çekmesin bütün insanlar Tanrı'nın kullarıdır. Var olmalarının temelinde de kötülük ve acı değil, iyilik ve sevgi bulunmak-tadır.

Sonuçta dünyada karşılaşılan fizikî kötülüklere karşı insan çalışıp tedbirini almalı, moral kötülüklere karşı da faziletli ve erdemli bir kişiliğe sahip olarak iyiliği hâkim kılmak için uğraşmalıdır. Zaten İslâm'a göre insanın Tanrı katındaki değeri de iyilikler uğrundaki gayretleri ve kötülüğü berteraf etmedeki çabalarıyla açığa çıkacaktır.

Kötülüklerin varlığını ateizme gerekçe olarak kabul etmeyen teistler onları dinle uzlaştırma ya da izah etme yoluna gitmişlerdir. Bunlara göre çekilen acı ve ıstıraplar hiç de anlamsız değildir. Tam tersine bunlar din için hayâti bir önem taşımaktadır. Meselâ gerçek ve samimi olan inançlar trajedi karşısında açığa çıkmaktadır. Böyle zamanlarda insanlar

yaşamın ağırlığını ve ciddiyetini hissetmekte ve tembelliği bir kenara bırakarak davranışlarına çeki düzen vermektedirler. Doğrusu sıkıntılı anlarda inançların kontrol edildiği ve ölçüldüğü bilinmektedir.(59)

Bazı dindarlara göre inançta samimiyet çok önemlidir. İnsanların Tanrı'ya olan inançlarında içten olup olmadıkları normal zamanlarda bilinmemektedir. Böyle zamanlarda insanlar durumlarının farkına varmakta ve seviyelerini ölçmektedirler. Ancak bu durum en azından İslâmiyet'e göre Tanrı'nın sevgisini kazanmanın yolunun belâlardan, acılardan ve trajik durumlardan geçtiği anlamına gelmez. Tanrı inancı böyle durumlarda elbetteki insanlara yardımcı olmakta, onların dayanmalarına ve ayakta durmalarına olanak sağlamaktadır. Ancak acı ve ıstıraplar karşısında böyle bir direnmenin Tanrı'nın katındaki değeriyle, O'nun sevgisini kazanmak için hiçbir gerekçe yokken acı çekmeye çalışmanın ya da tehlikelere atılmanın ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. İslâm peygamberi en küçük bir canlıya dahi eziyeti yasaklamış ve onların öldürülmelerinden rahatsız olmuşken, insanın dinî gerekçelerle acı çekmesine veya çektirilmesine nasıl izin verebilir?

Kötülüklerin varlığı konusunda karşımıza kader meselesi de çıkmaktadır. Ancak bu konu çoğu zaman yanlış anlaşılmış veya anlatılmıştır. Tarihin bazı dönemlerinde Tanrı'nın varlığına inanan bazı insanlar acı ve ıstırapla karşılaştıklarında ümitsizliğe kapılarak bu dünyanın geçiçi olduğunu düşünmüş ve sadece cennette mutluluğun elde edilebileceğine kanaat getirmişlerdir. Dolayısıyla bu tür insanlar bazan kötülüklerle mücadelede pasif kalmış ve kendi kabuklarına çekilmiş, olup bitenlere de seyirci kalarak yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Halbuki din (İslâmiyet) ve Tanrı inancı, inanan insanların kötülükler karşısında yılmalarını, miskinleşmelerini, güçsüzleşmelerini, hastalıklı bir biçimde yaşamalarını, başkalarına bağımlı olmalarını, dünyadan el etek çekmelerini yasaklamıştır.

Karşılaştığımız kötü olaylar kendi şartlarında değerlendirilmeli ve öylece yorumlanmalıdır. Aslında bu gibi olaylar Tanrı'nın varlığını, var olması gerektiğini bir kat daha güçlendirmekte ve evrenin Tanrı'sız olamayacağı düşüncesini de pekiştirmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi kötülüklerin ortaya çıkışı belirli bir düzenin bozulmasından veya aksamasından kaynaklanmaktadır. Ancak Tanrı olmasaydı zaten belirli bir düzenden, iyilikten veya güzellikten de söz edilemeyecekti. Böyle bir durumda da kötülük diye bir problem olmayacaktı. Sonuç olarak herkes için üzücü olan kötülüklerin varlığından hareketle inançsızlığa düşmek yerine evrene ve hayatımıza hâkim olan iyilikler ve güzelliklerden hareket ederek Tanrı'nın varlığına gitmek daha akılcı olacaktır.(60)

d. Psikolojik Delil (Dinî Tecrübe Kanıtı)

İnsanın ahlâkî ve psikolojik yapıları Tanrı'nın varlığı için önemli kanıtlardır. İnsan sadece fiziksel ve biyolojik fonksiyonları bulunan bir varlık değildir. Yine o sadece beyni bulunan bilgisayar gibi bir makine de değildir. Yaratıcı ona aklın ve beş duyunun yanında düşünce, tasvir, rüya, tahayyül, sezgi, ilham vb. birtakım özellikler de vermiştir. Bunun yanında o kalp, gönül, vicdan vb. gibi mânevî güçlerle donatılmıştır. İnsan bu güçler sayesinde aşk, sevgi, iyilik, acıma, şefkat veya ülfet gibi iç zenginliklere sahip olmuştur. Sahip olunan bu zenginlikler de insana yüce bir güç tarafından verilmiştir. Aksi takdirde insanın böyle bir zenginliğe sahip olması mümkün değildir.

Sadece insanlarda değil, bütün canlılarda var olan aşk ve sevginin, sadakat ve vefa duygusunun arkasında (kaynağında) Tanrı'nın sevgisi yatmaktadır. Zaten aşk ve sevgi dolu olan Tanrı, insanın karakterine bu hasletleri işlemiştir. İnsanın bunları başka yerden (doğadan) alması mümkün değildir.

İçimizdeki ulvî ve ahlâkî duyguların da bir kaynağı olmalıdır. Bu kaynak da Tanrı'nın bizzat kendisidir. Meselâ canlı varlıklardaki anne şefkatinin karşısında duygulanmayan bir kişi düşünülemez. Böyle bir şefkatin karşısında Tanrı'yı hatırlamayan bir kişinin de vicdanından söz edilemez. Ne yazık ki insan Tanrı'nın kendine verdiği bu güzel hasletleri bazan unutmakta, ihmal etmekte ya da yerlerine kin ve nefreti koymaktadır. Mevcut aşk ve sevgi düzenini bozarak bir başkasına karşı insafsızca muamele de bulunabilmektedir. Ancak her şeye rağmen bu noktada dahi birçok insan kendini bırakmamakta, yaşama küsmemekte, inancını yitirmemekte ve ayakta kalabilmektedir. Bütün bunların kaynağında da Tanrı inancının yattığı muhakkaktır.

İnsanı Tanrı'nın varlığına götüren bir diğer kanıt da yaşamış olduğu psikolojik durumlardır. Bu durumların büyük çoğunluğu da temelde mistik olan dinî tecrübelerdir. Dinî tecrübeler pek çok insan için din açısından hayatî derecede önemli görülmektedir. Bu kişiler için din sadece aklî bir faaliyet olmayıp yaşanması gereken derunî bir tecrübedir de. Bu tecrübeler sayesinde insan inancını pekiştirmekte ve Tanrı'nın varlığından emin olmaktadır.

Ancak dinî tecrübe kanıtı psikolojik boyutu olan ve sübjektif yönü ağır basan bir kanıttır. Bir anlamda kişiye özgü olup dışarıdan test imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kanıt sayesinde bir başkasına Tanrı'nın varlığını ispatlama imkânı bulunmamaktadır. Ancak aynı şekilde bir başkasının da bu tecrübeyi yalanlama şansı yoktur. Çünkü bir insanın dışarıdan böyle bir olayın geçmediğini iddia etmesi için o tecrübeyi yaşayan insanın iç dünyasına vâkîf olması gerekmektedir. Böyle bir durum henüz söz konusu değildir. Dolayısıyla burada tecrübeyi yaşayan kişinin ifadesi önemli olmaktadır. Milyonlarca insan böyle bir tecrübeyi yaşadığını, sezerek, hissederek, etkilenerek Tanrı'nın varlığına şâhid olduklarını iddia etmektedirler. Dolayısıyla dikkate alınmaları kaçınılmazdır.

Buraya kadar görülen kanıtların özünde Tanrı inancının akla ve mantığa uygunluğu yatmaktadır. Ancak görüldüğü gibi inanmak da sadece zihnî bir faaliyet değildir. Aklî yönüyle birlikte dinin psikolojik boyutu da bulunmaktadır. Zaten duygu yönü bulunmayan bir inançtan da söz edilemez. Öyle olsaydı o inanç sadece teorik bir kabul olarak kalırdı. Halbuki pek çok insan kendi iç dünyasında birtakım duyguları yaşamakta, zaman zaman da bunlardan etkilenmektedirler. Bazan da bir olay karşısında, bir şok anında, mutlu veya mutsuz bir zamanında Tanrı'nın varlığını hissettiklerini hatta onunla beraber olduklarını söylemektedirler. İnsanlar yaşamış oldukları bu tecrübelerle Tanrı'nın varlığından emin olmakta, onu benliklerinde, şuurlarında ve kalplerinde hissetmekte, huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşamaktadırlar. Yine bu kişilerin büyük bir çoğunluğu günlük yaşamın meşguliyetinden kendini arındırmakta, hırslarına ve tutkularına engel olmaya çalışmaktadırlar. Dünyevî menfaatler için insanlarla mücadele etmemeye, kalp kırmamaya, kimseyi ezmeye gayret göstermekte, tevazuu kendilerine ilke edinerek kibirden ve kabalıktan da uzak durmaktadırlar. Bu yönleriyle dinî tecrübe kanıtına ve dolayısıyla

inancın psikolojik yönüne ağırlık veren kişiler diğer insanlardan ayrılmakta ve kendilerine özgü bir yaşam biçimine girmekte-dirler.

Pek çok ortak yönü bulunmasına rağmen dinî tecrübe kavramı Batı'da ve İslâm dünyasında aynı şeyleri ifade etmemiştir. Bu kavram Batı'da, insanların Tanrı (İsa), Hz. Meryem, diğer aziz ve azizelerle, uyanık veya uykuda (rüyada) iken karşılaşmak, onlarla konuşmak ve birlikte olmaktır. Hıristiyan dünyasında çoğunlukla insanların dindarlığı da bu şekilde başlamaktadır. İslâm dünyasında ise, dinî tecrübe kavramı, inancın kalple yaşanan ve insana mutluluk veren duygu boyutu anlamına gelmektedir. Yani dinin aşkla ve sevgiyle yaşanması olayıdır. Tanrı'nın yüce bir varlık ve yüce bir yaratıcı olarak düşünülmesi, var olan her şeye de muhabbetle ve onun eseri gözüyle bakılması demektir. Bu durumu yaşantılarında gerçekleştiren ve yazdıkları şiirlerle en güzel örneklerini verenlerin arasında Yûnus Emre, Mevlâna (ö.1273) ve Ahmed Yesevî (1083-1166)(61) gibi ünlü düşünürler bulunmaktadır. Dolayısıyla dinî tecrübe insanın inandığı şeyle derunî bir hal içerisine girip o işten ve inandığı varlığın dostluğundan zevk almasıdır.

Başta Gazzâlî olmak üzere İslâm düşünürleri genelde imanın taklît, ilim ve zevk olmak üzere üç boyutu bulunduğundan bahsederler. Bunlara göre inanç esaslarının daha işin başında iken kabul edilmesine taklît denmektedir. İlim ise bu inançlarla ilgili bazı delillere ulaşmak, bilerek ve şuurunda olarak Tanrı'ya inanmaktır. Zevk ise inancın sadece bilgi düzeyinde kalmayıp yaşanması, ondan zevk alınması durumudur. Özellikle sûfiler bu son noktayı kendilerine hedef kabul etmiş ve insanları da o yöne gitmeleri için teşvik etmişlerdir. Batı dünyasında Bergson (1859-1941) başta olmak üzere pek çok düşünür inancın duygu yönüne büyük önem vermiş, bu konuda aklın yetersiz kaldığını söyleyerek kalbin ve derunî yaşamın öneminden bahsetmişlerdir.(62)

Ateistlerin dinî tecrübe konusunda söyleyecekleri fazla bir şey bulunmamaktadır. Doğrusu bu noktada eleştiri getirmeleri de zordur. Çünkü bir insanın içinde olup bitenleri dışarıdan tahmin etmek ve neler cereyan ettiğini konuşmak mümkün değildir. Onların yapabilecekleri tek şey böyle bir tecrübeyi yaşayanları dinlemek ve onları anlamaya çalışmaktır. Ya da olumsuz bir tavır sergileyerek her şeyi baştan reddetmekten ibaret olacaktır. Ne yazık ki çoğunlukla da böyle olmuştur.

Ancak yüzyılımızda Tanrı'ya inanmasa da dinî tecrübeyi yaşayan insanı anlamaya çalışan ve onun neler hissettiğini öğrenmek isteyen düşünürler de çıkmıştır. Bu kişiler için önemli olan şey tecrübe olarak anlatılan şeylerin doğru olup olmadıkları değil, inancın o insanların üzerindeki etkileri ve icra ettiği fonksiyonlarıdır. Bu açıdan bakıldığında Tanrı inancının kişinin derunî yaşamında nasıl bir rol oynadığını görmek ve anlamak daha kolay olacaktır.

e. Ahlâk Delili

Rasyonel ve psikolojik yönleriyle Tanrı'nın varlığına giden insan, bir başka yönüyle de aynı neticeye varabilmiş ve bu inancını ispatlayabilmiştir. O yön de insanın ahlâkî bir varlık olmasıdır. Bu özelliği sayesinde insan "iyilik" "güzellik", "doğruluk", "adalet" ve "hakkaniyet" gibi kavramlara sahip olmuş, pratikte de bunları tesis etmeye çalışmıştır.

Bütün yetenek ve vasıflarıyla Tanrı'nın varlığına gitmeye muktedir olan insanın ahlâkî yönüyle bundan uzak kalması düşünülemezdi. İçimizdeki vicdan, merhamet, sadakat, şefkat, vefa ve acıma duygusu da diğerleriyle birlikte Tanrı'nın kalbimize yerleştirdiği ve doğamıza nakşettiği işaretler olmuştur. Yeri ve zamanı geldiğinde bu değerler uğruna insanların varlığını, canını ve malını dahi tehlikeye atması, pek çok şeyden vazgeçmesi ondaki Tanrı inancının gösterge-sidir.

İnsan sadece biyolojik ihtiyaçları için yaşamaz. Yani hayat sadece yemek ve içmekten ibaret değildir. Tam tersine biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçların karşılanması insan için amaç olmayıp birer araçtır. Bunlar birtakım ulvî amaçlara ulaşabilmesi için insana yardımcı olan ve ayakta tutan şeylerdir. Doğrusu insan gibi bir varlığın da sadece yemek ve içmek gibi bir amaçla varolmuş olması düşünülemez. Öyle olsaydı ortada çözülmesi gereken çok ciddi mantıkî problemler olurdu. Nitekim ormanda yaşayan ve günlük ihtiyaçlarını karşılayarak hayatını devam ettiren ve günü geldiğinde ortadan kaybolan canlı varlıkların durumunda bir anormallik görmemekteyiz. Hatta onların yaşamlarında dahi (kendi şartlarında) ahlâkî bir düzenin varlığını görmekte en zor zamanlarında dahi hemcinslerine sadakatte kusur işlemediklerini müşahade etmekteyiz. Dolayısıyla insandaki ahlâkî değerlerin varlığı o değerlerin bir kaynağı olarak Tanrı'nın varlığına büyük bir işarettir.(63)

Bir kısım düşünürler insanın ahlâkî yapısından hareketle Tanrı'nın varlığına giderken O'nu aynı zamanda ahlâkî yaşamın garantisi olarak görmüşlerdir. Meselâ ünlü Alman düşünürü Kant insanın mutlu olması gereken bir varlık olduğunu bunun da ahlâklı olmakla elde edilebileceğini söylemiştir. Kant'a göre böyle olduğu takdirde insanoğlu ulaşabildiği en yüksek iyiyi de elde etmiş olacaktır. Ancak Kant'a göre mevcut şartlarda (maddi dünyada) ahlâkla mutluluğun bir araya gelmesi çok zordur. İçerisinde yaşadığımız dünya ve fizikî çevrede pek çok engeller bulunmaktadır. Dolayısıyla bunun mevcut dünyamızda gerçekleşmesi imkânsızdır.

Kant'a göre insanın ahlâklı olarak mutluluğu yakalayabil-mesi ve mükemmel bir varlık olması için iki unsur gerekmektedir. Birincisi onun ölümsüz olması lâzımdır. Çünkü insanın şu anki yaşamı çok kısadır ve sorunlarla doludur. Sonuçta insan sonsuz bir yaşama sahip olmalıdır. İkincisi ve en önemlisi ise bunları kendine sağlayacak yüce bir gücün varlığı gerekmektedir. Bütün bunları düşünmenin yolu da evreni ahlâk kanunlarına göre idare eden mutlak bir varlığın tasavvurundan geçecektir.

Yine Kant'a göre ahlâkî ilkeler sadece ilke olarak kalmamalıdır. Onlar pratiğe dökülerek uygulanmalıdır. Bu ilkeler yaşama geçirildiği takdirde anlamlı olacaklardır. Bunun garantisi de ölümsüzlüğü bize kazandıracak olan Tanrı'nın varlığıdır. Görüldüğü gibi rasyonel ve geleneksel kanıtları eleştiren ve inancın akılla temellendirilemeyeceğini söyleyen Kant sonuçta başka bir yolla (ahlâk kanıtıyla) Tanrı'ya gitmiş ve O'nun varlığının gerekliliğine işaret etmiştir.(64)

1. Modern Ön Yargılar

Modern dönemin ateist düşünürleri dini bir fenomen olarak ele almış indirgemeci bir yaklaşımla onu tanımlamaya çalışmışlardır. Özünde inançlar kümesi olan dini, bilimsel bir obje gibi ele alarak tek bir ilkedan hareketle izah etme yoluna gitmişlerdir. Doğal olarak Tanrı inancını da şuradan veya buradan kaynaklanmıştır diyerek reddetmişlerdir. Ancak bunu yaparken de pek çok şeyi gözden kaçırmışlardır. Çünkü daha işin başında onlar inancın mahiyetini yanlış anlamışlardır. Çoğunlukla dar bir çerçeve çizerek dini de o çerçeveye oturtmaya çalışmışlardır. Halbuki tek bir ilkenin ya da dar bir çerçevenin dini ve Tanrı inancını bütün boyutlarıyla izah etmesi mümkün değildir.

Modern dönemde felsefeci, dini sadece teorik bir problem olarak ele almış tartışmaya çalışmış, psikolog onu sadece duyguyla alâkalı bir şey olarak görmüş birtakım tahlillere girişmiş, sosyolog ise onu toplumsal bir olay gibi düşünmüş fonksiyonunu yorumlamaya çalışmıştır. Yine ekonomistler de dini, iktisadî bir yaşamın gölgesinde görmeye çalışmış, antropolog ise neredeyse onu dünyanın geri kalmış yörelerindeki (ilkel) insanların davranışlarında aramaya koyulmuştur. Çağımızın başında bu ve bunun gibi dar çerçeve içerisinde din tanımlanmaya ve güya çürütülmeye çalışılmış ancak sığ kalındığının farkına varılmamıştır. Ne yazık ki modern dönemdeki ateistlerin hemen hemen çoğunda bu sıkıntılar görülmüştür. Nitekim pek çok insan bu durumun farkına varmış daha sonra fikirlerinde değişiklik yapmıştır.

Elbetteki yukarıda sözü edilen hatalı davranışın karşısında çok güçlü itirazlar yükselmiş ve yapılan yanlışlıklar dile getirilmiştir. Batı dünyası kendi bünyesindeki zaafılar nedeniyle güçlü ateistlerin ortaya çıkışına sebebiyet vermişse de her şeye rağmen onlara karşı esaslı cevaplar vermek gücünü göstermiştir. Nitekim XX. yüzyılın başında rüzgâr gibi esen ve ortalığı kasıp kavuran pozitivist hareket asrımızın ikinci yarısında hızını kaybetmiş ve pek çok ateist için tatlı bir nostaljiye dönüşmüştür. Bir anlamda pozitivismi ve ateizmi doğuran Batı elde ettiği tecrübeler sayesinde onları dizginlemeyi de bilmiştir. Batı da dizginlenen pozitivism ve bu bölümde bizimde ele alacağımız fikirler ne yazık ki dünyanın gelişmekte olan ya da az gelişmiş bölgelerinde hâlâ yaşamını sürdürmeye devam etmektedir. Bunun nedenlerinden biri de Batı'da sadece bilimsel bir var sayım olan ve rahatlıkla eleştirilebilen fikirlerin bu bölgelerde birer ideoloji haline gelmesi ve insanlara (sorgulanmasına da fırsat verilmeden) empoze edilmeye çalışılmış olmasıdır.

Modern dönemde ateistlerden gelen eleştiriler karşısında bir gerçek daha ortaya çıkmış bulunmaktadır. O da gerek dinin ve gerekse insan yaşamının bir teoriyle ya da bir tek açıklamayla izah edilemeyecek kadar basit ve dar olmadığıdır. Yani insanın ve inancın kompleks bir yapı arzettiğidir. Bu özellikleri dikkate almadan yapılacak her türlü açıklama eksik kalacaktır. Nitekim bu hatayı işleyen teoriler de zamanla tarih sahnesinden silinmeye mahkûm olmuşlardır.

İnsanı ve din fenomenini bütün olarak ele almayan, onu parçacı bir tutumla değerlendiren sadece ateistler olmamıştır. Bazı dindarlar ve mezhepler arasında da benzeri tutum ve davranışlar görülmektedir. Onlar da inanmalarına rağmen dini kendi noktalarından hareketle bazan dar bir şekilde tarif etmişlerdir. "Din budur" diye ortaya koydukları şeyler bazan inanan insanların tepkisini dahi almıştır. Onların bu yanlış tutumu da ateistleri daha büyük bir yanlışla sürüklemiş, o kişilerde söz konusu tariflerin çürütülmesiyle dinin de yok edilebileceği duygusunu ortaya çıkartmıştır. Halbuki din ne o

kişinin tarifine sığacak kadar dardır. Ne de ateistin, o kişinin görüşünü eleştirmesiyle yok olacak kadar basit ve sıradan bir şeydir. Dolayısıyla modern dönem ateizmini değerlendirirken bu noktanın kesinlikle gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Bu girişten sonra çeşitli açılardan dini eleştiren ve çağımızda oldukça etkili olan ateist düşünürleri ele almakta yarar görmekteyiz. Bu düşünürler sırasıyla Comte, Feuerbach, Marx, Freud, Nietzsche ve Sartre'dır. Doğrusu yüzyılımızda ateist denilince hemen akla gelen kişiler de bunlardır. Ancak bu düşünürlerin fikirleri yanında, yaşamları dahi bir bütünlük arzlemeyip karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla çocukluk, gençlik ve olgunluk dönemlerinde ya da ömürlerinin son yıllarında nasıl bir kişiliğe ve yaşama sahip oldukları daima göz önünde bulundurulmalıdır. Yine çevrelerinin, aldıkları eğitimlerin, gördüklerinin ya da tecrübe ettikleri şeylerin fikirleri üzerinde çok önemli olduğu da unutulmamalıdır. Çünkü sonuç itibarıyla onlar da bizim gibi insanlardır. Her insan gibi onların da güçlü ya da zayıf yönleri olabilmekte, olaylar karşısında etkilenen ya da tepki veren bünyeleri bulunabilmektedir. Dolayısıyla onların fikirlerini ve var sayımlarını kişiliklerinden ve çevrelerinden bağımsız olarak genel geçer birer hakikatmiş gibi savunmanın bir anlamı olmayacaktır. Kaldı ki onları peşinen reddetmekte anlamsız bir tavidir. Önemli olan şey ön yargılardan arınmış bir şekilde, aklın gösterdiği doğrular çerçevesinde ve insanlık tecrübesini de göz önünde bulundurarak bu kişilerin düşüncelerini değerlendirmektir. Nitekim kendileri de bu süreci yaşamış, inişli çıkışlı bir grafik izlemiş ve taraftarları da zaman zaman öz eleştiri de bulunmuşlardır.

Kendini ateist gören insanların çoğunluğu inançsızlıklarını bu düşünürlerin fikirleriyle desteklemeye ve temellendirmeye çalışmışlardır. Yine pek çok ateist dinle ilgili eleştirisini bu kişilerin fikirlerinden hareketle ortaya koymaya gayret göstermiştir. İşin daha çarpıcı olan yönü bu düşünürlerin dünyasından olmayan ve aynı kültürde yaşamayan kişilerin dahi onların fikirlerini sahiplenmesi ve savunmasıdır. Halbuki kendine hitap eden bir şey bulunmadığı gibi kendi kültüründe de o düşünürlerin takılacağı bir problem bulunmamaktadır. Durum böyle olunca eleştiri yapamadan ya tamamen kabullenmek ya da peşinen reddetmekle karşı karşıya kalınacaktır. Dolayısıyla ateizm konusunda öncelikle bu düşünürlerin tanınması ve fikirlerinin bilinmesi gerekmektedir. Elbetteki dünyadaki ilk ateistler bunlar değildir, sonuncusu da olmayacaklardır. Ancak günümüz dünyasında kitleler üzerinde en çok etkili olan ve ateizmi teoriden çıkartıp pratik yaşama dönüştürenlerin bu kişiler olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla büyük bir önemi haizdirler.

Ateistler sayesinde Batı dünyasındaki dinî inançlar (hıristiyanlık-kilise öğretileri) büyük yara almış ve kendi kabuğuna çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak bugün aynı şeyin devam ettiği söylenemez. Bırakınız İslâm dünyasını, bugün Batı dünyasında insanların çoğunlukla bir şekilde dine inandıkları, en azından karşı çıkmadıkları görülmektedir. Hatta bireysel olarak ateist olan kişilerin dahi bazan kültürel açıdan dine (hıristiyanlık) sahip çıktığı ya da politik gerekçelerle o dinin menfaatlerini savunduğu bilinmektedir.

Batı dünyasında bazı ateistlerin de kendi içlerinde ne kadar tutarlı olup olmadıkları ayrı bir tartışma konusu olmaktadır. Ancak burada önemli olan bir konu da şudur. Ülkemizde ya da gelişmekte olan diğer bölgelerde bazı çevrelerce Batı dünyasının dinsiz olduğu ve Tanrı'ya inanmadığı söylenmektedir. Bunu söyleyenlerin arasında da birbirinden farklı iki kesim bulunmaktadır. Birincisi Batılı olmayı amaçlayan, kendi

kültüründen ve dininden uzaklaşan hatta kendi insanından utanan ve değişim isteyen kişilerdir. Bunlar kısaca Batı'da cereyan eden reform ve Rönesans hareketlerinin, dinsizlikle sonuçlandığını ve bizlerinde gelişmesi için bu yolu takip etmemiz gerektiğini söylemeye çalışmaktadırlar. Ancak bu kişilerin kendi dinsizliklerini yaymak için Batı'yı öyle takdim etmek istedikleri gözden kaçmamaktadır. İkincisi ise kendisinden başka herkesi din dışı kabul eden katı muhafazakâr (gelenekselci) kişilerdir. Bunlarda kendi zaaflarını ve problemlerini unutturmak için hedef saptırmakta ve ayırım yapmadan eleştiri oklarını karşı tarafa göndermektedirler. Her iki kesimin de yanlıcı oldukları aşikardır. Dolayısıyla Tanrı inancı ile ilgili tartışmalarda bu durumun gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

1. Comte'un Pozitivizmi

Son asırlarda ateizme kapı aralayan ve bu nedenle din için en büyük tehlike oluşturan akımlardan birisi pozitivizm olmuştur. Bu akım pek çok insanın dinden kopmasına neden olduğu gibi taraftarlarını da dinle mücadele etmeye teşvik etmiştir. Nitekim bu zihniyeti benimseyen kişiler çoğunlukla inandıkları şeylerin doğru olup olmadığına bakmaksızın, insanlara pozitivizmi telkin etmiş (bir anlamda bilim adına dinsizliği önermiş) dinî inançları da ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu akımın uzun bir süre insanlar üzerinde çok etkili olduğu açıktır. Ancak etkisi ve gücü sadece şartlanmış ve bir şekilde dinden uzaklaşmış insanların ötesine geçmemiştir. Bütün iddiaların aksine günümüzde dinin ve Tanrı inancının bulunması, eskiden olduğunun aksine daha güçlü bir şekilde yaşaması bu akımın gündemden düştüğü, tarihteki yerini almaya yüz tuttuğunu göstermektedir. Çünkü bir fikrin değeri o fikrin tutarlı ve doğru olup olmadığıyla yakından alakalıdır. Halbuki pozitivizmin dinle ilgili iddiaları yanlışlanmış, inançsızlıkla ilgili beklentileri de boşa çıkmıştır.

Pozitivizm sözcüğü sadece bir ekol olarak felsefede değil, bilim, sanat, edebiyat ve hukukta da belirli bir düşünce biçimini ifade etmek için kullanılmıştır.(65) Bu kavram bilimi tek geçerli bir bilgi türü olarak gören aynı zamanda mevcut olguları deney yoluyla bilinebilen ve üzerinde inceleme yapılabilecek tek obje olarak kabul eden bir anlayışın ismidir. Pozitivizm terimini ilk defa kullanan da Saint Simon (1760-1825) olmuştur. Saint Simon ve arkadaşları toplumu yeniden yapılandırmak için metafiziğin dışarıda kalacağı bilimsel bir bilgi ve bilimsel bir yöntem arayışına girmişlerdir.

Fransız filozofu Auguste Comte (1798-1857), Simon'un fikirlerini devam ettirmiş, bilimde deneye önem vermiş, deneyle elde edilemeyen bilgileri de (metafiziği ve teolojiyi) hayal mahsulü olarak görmüştür. Comte evrimci bir yaklaşımla insan zihninin de üç aşamadan geçtiğini ve zaman içerisinde olgunlaştığını belirtmiştir. İnsanlık tarihini teolojik, metafiziksel ve pozitivist olmak üzere sırasıyla üç döneme ayırmıştır:

Comte'a göre birinci dönem olan teolojik evrede, insanlık doğada cereyan eden hadiseleri Tanrı ve ruh gibi doğa üstü nedenlerle açıklamıştır. İkinci dönem olan metafiziksel evrede ise insanlık doğada olup biten şeylerin arkasında Tanrı gibi doğa üstü güçler aramak yerine doğanın kendine yönelmiş olayların nedenlerini soyut bir biçimde de olsa yine doğada aramıştır. Hayal yerine aklını kullanmış, cevher ve arazlardan bahsetmeye başlamıştır. Üçüncü dönem olan pozitif evrede ise, Comte'a göre, insanlık teolojiyi ve metafiziksel muhakemeleri bir kenara bırakmış, deneyle doğayı anlamaya çalışmıştır. Olayların arkasındaki sebepler için doğa üstü ya da metafiziksel gerekçeler

aramak yerine gözlemde bulunarak ya da deney yaparak dünyanın kanunlarını keşfetmeye koyulmuştur. Comte'a göre yetişkin insanın yapacağı ve pozitif (fiziksel) bilimin takip ettiği yol budur. Yine bu evre Tanrı inancının ortadan kalkacağı bir dönem olacaktır.(66)

Görüldüğü gibi Comte üç hal yasasıyla aynı zamanda bir tarih felsefesi kurmuş, insanlığın gelişimini de tarihi evrimin bir sonucu olarak görmüştür. Ancak Comte'un yanlış olduğu ortadadır. Pek çok düşünür gibi O da içinde yaşadığı kültürdeki dinî krizleri, sosyal çalkantıları, kilisenin nüfuzunu kaybetmesini ve bilim karşısındaki yenilgisini polemik konusu yapmış, dinin ya da yaratıcı Tanrı fikrinin yok olacağını ümit etmiştir. Ne var ki akli ve bilimi ön plana çıkardığını zanneden bu kişiler hayal dünyasında yaşamış ve duygularının esiri olmuşlardır. Her insan gibi bir süre sonra yüce yaratıcının koyduğu yasalar çerçevesinde ömürlerini tamamlamış ve ölüp gitmişlerdir. Ancak kâinatın ve canlılar dünyasının bütün ihtişamı ve güzelliği ile ayakta olduğu, doğan her çocuğun da yine bütün mâsumiyetiyle beraber Tanrı'ya yönelmeye devam ettiği herkesin mâlumudur.

Yukarıda ifade edildiği gibi Comte'un fikirleri bazı çevrelerde etkili olmuş ancak çok ciddi eleştirilerle de karşılaşmıştır. Bu eleştirilere göre Comte'un fikirlerinin tarihen ne kadar doğru olup olmadığı bir tarafa, dünyanın ve insanlığın mevcut durumu dahi onun yanlışlığını ortaya koymuştur. Nitekim günümüzde din olgusu ve Tanrı inancı bütün çeşitliliği ve zenginliği ile yaşamını sürdürmekte ve milyarlarca insan inanmaya devam etmektedir. Ortadan kalkacağını söylediği din (Hıristiyanlık-Katoliklik) hâlâ hayatini ve faaliyetlerini sürdürmektedir. Dolayısıyla günümüze kadar yaşamış olsaydı gördüğü manzara karşısında Comte'un dahi hayal kırıklığına uğrayacağı muhakkak idi. Aslında dinin ortadan kalkacağını söyleyen Comte daha kendi hayatında, bu düşüncesine aykırı şeyler yapmış ömrünün sonlarına doğru bir tür insanlık dini kurmayı denemiştir.

Comte bütün tutarsızlıklarına rağmen kendinde insanlık tarihini üç evreye ayırma hakkını görmüş ve bu tarihleri de insanlığın olgunlaşma seyri olarak ifade etmiştir. İnsanı ilk var olduğu günde olgun bir varlık olarak görmemiş, olgunlaşmasını da dinden uzaklaşmasına bağlamıştır. Ancak yüzyılımızdaki pek çok ateisti de etkileyen bu düşüncelerin ne kadar gerçeğe aykırı olduğu daha ilk bakışta anlaşılacaktır. Nitekim yüzyılımızda dinden uzaklaşan ya da bir şekilde onunla savaşan toplulukların ne duruma geldikleri ve neler yapabildikleri, dünyamızı ne şekilde cehenneme çevirdikleri gayet iyi bilinmektedir.

Comte teolojik, metafizik ve pozitivist evreler dediği şeylerin insanlığın ortak tecrübesi olduğunu görememiştir. Nitekim tarih kitaplarında belirtildiği gibi çok eski yıllarda dahi yüksek medeniyetler kurulmuş, bilimsel çalışmalar, felsefî eserler ortaya konmuştur. Bunların bir kısmı günümüze kadar gelebilmiş çoğunluğu ise maalesef kaybolup gitmiştir. Ancak ortada bir gerçek vardır. O da insanın yaratıldığı ilk günden beri şu anda bizlerin de sahip olduğu yeteneklere, özelliklere ve düşünce gücüne sahip olduğudur. Aynı şekilde bizden binlerce yıl sonra dünyaya gelecek olanların da bizden farklı olmayacağıdır. Böyle olmasaydı tarihi, tarihî eserleri, ziyaret edildiği eski tapınakları, sarayları, anıtları, piramitleri, arkeolojik kalıntıları, okuduğumuz yazıtları, kitâbeleri bulamayacaktık. Ayrıca insanlığın elde ettiği bilimsel seviyenin de temellerini yıkılmış olacaktık. Çünkü yüzyılların birikimi olmasaydı son iki asırda hızlanan ve gittikçe ilerleyen bilimsel ilerlemeler de

görülmecekti. Birazcık arkeoloji kültürü olan ve medeniyet tarihi okuyan bir kimse her halde Comte'un söz konusu iddiaları karşısında şaşkınlığını gizleyemeyecektir.

2. Feuerbach'ın Antropolojik Ateizmi

Modern dönemde özellikle XIX. yüzyılda Comte'un pozitivist görüşleri yanında Tanrı inancı için bir diğer tehlike de antropolojiden, sosyolojiden ve psikolojiden hareketle ileri sürülen fikirler olmuştur. Bu fikirlerin bir kısmı oldukça etkili olmuş diğer bir kısmı ise doğrudan dini hedeflemediği için sadece insanlar üzerinde inançla ilgili bir şüphe uyandırma işlevini yerine getirmiştir.

Bu fikirlerden en etkili ve özellikle Hıristiyan dünyası için büyük tehlike oluşturan Feuerbach (1804-1872) adlı maddeci düşünürün görüşleri olmuştur.

Feuerbach yaşamının ilk yıllarında Tanrı'ya inandığı halde daha sonraları Hıristiyanlığı eleştirerek dinden kopmuş bir filozoftur. Kilisenin Tanrı kavramına şiddetle karşı çıkmış buna karşın düşüncesinde insana büyük yer vermiştir. Büyük bir ihtimalle de Hıristiyanlığın Tanrı imajının etkisinde kalarak Tanrı kavramıyla insan doğası arasında bir ilişki kurmuş ve bu ilişkinin sonucu olarak insan zihnindeki Tanrı kavramının yapaylığından söz etmiştir.

Feuerbach'a göre Tanrı kavramı insanın kendi doğasını dışarıya yansıtması sonucu oluşmuştur. O'na göre insanın Tanrı'nın varlığına inanması, bir anlamda kendi benliğini yalanlaması, özüne yabancılaşması ve fakirleşmesi anlamına gelecektir. Çünkü bu durumda insan kendi değerlerini bir başkasına vermektedir. Feuerbach'a göre esas olan insanın kendisi ve kendi varlığıdır.(67)

Feuerbach'ın aksine pek çok filozof Tanrı inancının insanın doğasında bulunduğunu ve bunu doğuştan getirdiğini iddia etmiştir. Meselâ Descartes (1596-1650) insanın özünde mükemmel bir Tanrı fikrinin bulunduğunu ve doğuştan getirdiği bu fikrin insanın doğasına Tanrı tarafından yerleştirildiğini söylemişti. İnsanda yerleşik olan bu fikir ona göre Tanrı'nın var olduğuna dair en güzel bir işaret idi. Feuerbach ise insanda Tanrı inancının doğuştan geldiğini kabul etmemiş ve Tanrı kavramının insanın zihninde sonradan oluştuğunu ileri sürmüştür.

Bilindiği gibi kilise, Tanrı'dan söz ederken O'nu baba, oğul ve kutsal ruh biçiminde ifade etmiş, İsa'yı da müslümanların inandığı gibi peygamber (bir insan) olarak değil de, insanlaşmış (bedenleşmiş) bir Tanrı olarak dile getirmiştir. İşte bu noktada Feuerbach gibi Batı'da yetişen ateistlerin büyük bir kısmı Tanrı kavramı ile insan doğası arasında doğrudan bir ilişki kurmuş ve bu ilişkiyi çeşitli şekillerde yorumlayarak dinî inançları sarsmayı düşünmüşlerdir. Meselâ Feuerbach baba ve oğul gibi insan figürleriyle sembolize edilen Tanrı kavramını yine insanın (Hıristiyanlar) kendilerinin ortaya çıkardığını iddia etmiştir. Bir şekilde o enkarnasyonu (bedenleşmiş Tanrı) hedeflemiş ve onu yıkmaya çalışmıştır. Dolayısıyla onun eleştirileri doğrudan kilise öğretilerini ilgilendirmektedir. Kilise öğretilerinin yıkılması da belki kilise için hüzünlü olabilecektir. Ancak bu sonuç kilise dışındaki milyonlarca insanın içtenlikle bağlandığı ve her an onun yüceliğini düşündüğü yaratıcı Tanrı kavramına olumsuz bir durum getirme gücünde değildir.

Feuerbach'ın fikirleri hıristiyan bir dünyada ateistler için anlamlı olabilir. Ancak aynı tenkitlerin dünyanın diğer bölgelerinde de benzeri etkiyi göstermesi zor olacaktır. Meselâ Feuerbach'a göre insan kendi niteliklerini Tanrı'ya atfederek bir anlamda kendi varlığını yüceltiyordu. Belki İsa'nın tanrılaştırılmasında bu eleştirinin gerçeklik payı bulunabilirdi. Ancak İslâm dinine baktığımızda Tanrı'nın nitelikleriyle, insanın özellikleri arasında bir uçurum bulunmaktadır.

İslâm'a göre insanî olan her şey ilâhî olanın dışında kalmakta, ilâhî olan her şey de insanın çok uzağında bulunmaktadır. Zaten ilâhî olan bir şeyin insanlaştırılması veya insanî olan şeyin ilâhlaştırılması da mümkün değildir. Her şey yerli yerindedir. Görüldüğü gibi İslâm dininde Tanrı (Yaratıcı) ile insan (yaratıklar) arasındaki çizgi oldukça kalın ve belirgindir. Başka dinlerde ya da kültürlerde olduğu gibi yarı ilâhî veya yarı insanî olan bir kişiden ya da nesneden de söz edilmez. Nitekim Hz. Muhammed dahi kendinin herkes gibi bir insan olduğunu, onlar gibi yiyip içtiğini, yatıp kalktığını, geçimini sağlamak için çalıştığını, bazan sevindiğini bazan da hüznlendiğini kısacası acı ve tatlı yönleriyle yaşamın içinde olduğunu ifade etmiş, peygamberliğinden dolayı insanların kendisinden çekinmelerini ve korkmalarını da uygun bulmamıştır. Elbetteki O'na müslümanlar tarafından övgüler düzülmüş ve methiyeler yazılmıştır. Ancak bütün bunlar da O'nun Tanrı katındaki değerine ve insanlar için güzel bir örnek olarak değerli şahsiyetine işaret etmekten başka bir şey değildir. Dolayısıyla İslâm dininde ne Tanrılaştırılmış varlıklar, ne günahsız azizler, ne ruhban sınıfı ve ne de kilise gibi tanrısal kurumlar mevcuttur.

İslâm dinine göre insan Tanrı'yı kendi biçiminde göremez, O'nu kendisi gibi düşünemez. Çünkü insan biçiminde olan veya nitelikleri insana benzeyen bir varlık Tanrı olamaz. Yine aynı müslüman kişi kendini de tanrılaştıramaz. Bir insan olarak o ne olduğunun farkındadır. Diğer bir deyişle o Tanrı'yı insanlaştırmadığı gibi insanı da kutsallaştırma teşebbüsünde bulunmaz. Dolayısıyla Tanrı'nın insan düşüncesi tarafından ortaya konduğu biçimindeki bir itiraz İslâm dinini bağlamaz. Hıristiyanların Tanrı'yı tanımlarken O'nu baba ve oğul gibi terimlerle adlandırmaları Feuerbach'a böyle bir eleştiri imkânını tanımış olabilir. Ancak bu eleştiriler İslâm dini için bir anlam ifade etmemektedir.

Doğadaki paganlara, figürlere, sembollere, tabulara, fetişlere tapınma ve bazı insanlarda kutsallık görme eğiliminin İslâm dininde şiddetli tepkiyle karşılaştığı âşikârdır. Nitekim bu tür eğilimlerin bazan inkârcılıkla eş anlamlı tutulması da böyle bir dinin yaşandığı toplumlarda antropolojik (insan biçimli) Tanrı anlayışının ortaya çıkamayacağını göstermektedir. Kaldı ki hıristiyanların ortaya koymuş olduğu Tanrı imajı sadece ateistlerin değil müslümanların ve yahudilerin de tepkisini almaktadır. Dolayısıyla Batı dünyasında hıristiyanlığın ve kilise öğretilerinin eleştirilmesi etraflıca incelenmeli bunlar başka kültürlerle (meselâ İslâm dünyasına) taşınırken âzami derecede dikkatli olunmalıdır. Aksi takdirde kilisenin günahını onun gibi düşünmeyen bir başka sisteme çıkartmak haksızlık olacaktır.

Aslında modern dönemde ateizm konusu ele alınırken bütünüyle hıristiyanlık ve hıristiyanlığa duyulan tepkiler işlenmelidir. Çünkü bizim de burada fikirlerini ele aldığımız meşhur düşünürler batı dünyasında ortaya çıkmış ve bir şekilde kilise bağına bağlılığını yaşamış

olan Batı kültürünün problemlerini tartışmışlardır. Dolayısıyla bu noktanın da daima hatırlanması gerekecektir.

Feuerbach'ın hıristiyanlığa yönelttiği eleştiriler diğer ateistlere de ilham kaynağı olmuş onların çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Bunların başında da Karl Marx gelmektedir. Marx'ın dinle ilgili olumsuz fikirleri sadece teoride kalmamış ideolojik bir devrim hareketine dönüşmüş bu süreçte de binlerce insanın yaşamını etkilemiştir. Aslında Marx'ın doğrudan dinle problemi olan bir filozof olup olmadığı da tartışmalıdır. Çünkü bir yönüyle o toplumu yeniden yapılandırmayı düşünen bir sosyolog ya da ekonomik görüşleri olan bir devrimcidir. Dolayısıyla onun karmaşık kişiliği unutulmamalıdır.

3. Karl Marx'ın Sosyopolitik Ateizmi

Burada Marx'ın bütün fikirlerinin ele alınma imkânı yoktur. Kaldı ki onun görüşlerini bir tek açıdan ele almak yerine Marxizm adı altında bir dünya görüşü olarak kabul etmek daha doğru olur. Bu durumda dinle ilgili eleştirilerinin yanında tarih, toplum ve ekonomi anlayışının da mutlaka göz önünde bulundurulması gerekir. Dolayısıyla Marx'ın din eleştirisi O'nun dünya görüşünün bir parçası olarak önem kazanmaktadır. Bir anlamda ateist olmak Marxist olmanın getirdiği ve gerektirdiği bir durum olmaktadır.

Marx'ın dünya görüşü sanayileşmeyle birlikte Batı'da görülen toplumsal çarpıklıklara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kısacası Batı'nın kendi bünyesinde oluşturduğu kapitalist sisteme karşı bir reaksiyondur. Dolayısıyla Marx'ı anlamak için son iki asırdaki Batı toplumunun yapısı iyice gözden geçirilmeli ve onun görüşleri de bu çerçevede değerlendirilmeye tâbî tutulmalıdır.

Marx, pozitivizmi kuran Comte gibi toplumsal yapıyla ilgilenmiş, gördüğü problemler karşısında siyasî ve ekonomik yapıyı yeniden düzenlemek istemiştir. Toplumlarda üretim araç ve gereçlerini ellerinde bulunduranların (burjuva), çalışanları (işçiler-proleterya) daima ezdiğini tesbit etmiş, eşitliğin ve adaletsizliğin ortadan kaldırılması için bu duruma bir son verilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun en kısa yolu da şekli ne olursa olsun bir işçi iktidarıyla gerçekleşecektir. Bunun içinde Marksistlere göre şiddet dahil her şey yapılmalıdır.

Marx'a göre üretim gücünün burjuvazinin elinden alınması görüldüğü kadar kolay değildir. Çünkü onların ellerinde çok güçlü silahlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi de dindir (Hıristiyanlık). Dolayısıyla toplumda insanların ezilmesi ve sömürülmesi için bir araç olarak kullanılan dinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Çünkü din bir tür uyuşturucu görevini yapmaktadır.(68) Din ortadan kaldırılırken de, insana en yüce değerini kendisi olduğu öğretilmeli ve böylece özgürlüğe kavuşması sağlanmalıdır.

Marx dine uyuşturucu rolü verirken, insanlık tecrübesini bir tek teoriyle izah etmeye kalkışmış insanın bütün ideallerini, kişiliğini, inancını, davranışlarını, karakterini onun maddî yapısına indirgemıştır. Tarihe de bu gözle bakmış ve olup biten her şeyin arkasında da maddî (ekonomik) gerekçeleri aramıştır. Zaten ona göre tarih bütünüyle sınıf ve çıkar çatışmalarıyla doludur.

İfade ettiğimiz gerekçelerden dolayı din Marxizm tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiş ve her fırsatta çürütülmeye çalışılmıştır. Hatta bu eleştiriler ve saldırılar felsefi düzeyde kalmamış, ideolojik alana çekilerek dinle savaşıma yolunu gidilmiştir. Yani bir anlamda her yol denenerek dinsizliğin yayılmasına gayret gösterilmiştir. Bu süreçte de materyalist düşünürlerin fikirleri ön plana çıkarılmış ve maddecilik hâkim kılınmak istenmiştir. Ancak bu gayretlere rağmen başarılı olunamamış ve Marxizm kalıcı olamamıştır. Birtakım politik başarılar elde edilmiş ancak bireylerin vicdanında ve gönlünde Tanrı inancı sökülüp atılamamıştır.

Marx'ın görüşleri bazı ülkelerde ideolojik olarak savunulmuş toplumsal yaşama geçirilmek istenmiş ve politik bir propaganda aracı haline gelmiştir. Engels ve Lenin'in görüşleriyle birlikte Marx'ın fikirleri kendine ateizmi ve materyalizmi ilke kabul eden sosyalizmin temel ilham kaynağı olmuştur. Sosyalizmin hâkim olduğu pek çok yerde de ateizm "bilimsel ateizm" adıyla ideolojik bir kabul haline gelmiş ve insanlara dayatılmıştır. Çalışmamızın son bölümlerinde bu konuya genişçe yer ayıracağız.

Marx'ın ateizm anlayışına proleteryan ateizm de denmek-tedir. Çünkü Marxizme göre Tanrı'nın varlığını iddia etmek burjuvayı gözetmek ve onlar için çalışmak anlamına gelecektir. Tanrı'nın yok olduğunu söylemek ise Proletarya tarafında yer almak ve onların lehinde çalışmak olacaktır.(69)

Görüldüğü gibi Marxizm'de insanlığın ya da insanlık tarihinin bir tek teoriyle açıklanabilecek kadar sığ olmadığı açıktır. Ne var ki Marxizm bazı doğruları dile getirmekle birlikte insan için faciayla sonuçlanan pek çok duruma sebebiyet vermiş, unutulmaz acıların yaşanmasına neden olmuştur.

Marxizm'in neyi getirdiği ve neyi götürdüğü daima tartışma konusu olmuştur. Ayrıca neyi ön plana çıkardığı ve neyi ihmal ettiği de devamlı surette tartışılmalıdır. Elbette bu konulara kişilerin yaklaşımı farklı olmuş ve farklı fikirler ileri sürülmüştür. Ancak eskiden Marxist olan ve Marxizm'in yayılması için ömrünü harcayan düşünürlerin yaşadıkları onca tecrübeden sonra söylemiş oldukları şeyler bizim için daha önem arz etmektedir. Nitekim bunların büyük çoğunluğu da Marxizm'in darlığından, insan unsurunu ihmal ettiğinden, tarihe yanlış baktığından ve dini yanlış anladığından söz etmiştir. Zaten gelinen nokta da bu eleştirilerin ne kadar haklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu değerlendirmelere ilâve olarak şunları söylemekte yarar görmekteyim.

Dini ve Tanrı inancını ortadan kaldırmayı hedefleyen Marxizm'in kendisi de zaman içerisinde bir din haline gelmiş, taraftarlarınca kutsallaştırılıp yayılmaya çalışılmıştır. Nitekim Marxist ideoloji ve bu ideolojinin önde gelenleri de tanrılaştırılmıştır. İnsanlar da kutsallaştırılan değerlere karşı boyun eğmeye zorlanmıştır. Bir din haline gelen Marxizm tıpkı diğer dinler gibi kurallar ve yaptırımlar koymuştur. Marxist dünya görüşü ve bu çerçevede ileri sürülen dinsizlik, sorgulanmasına dahi izin verilmeden fetiş (put) durumuna getirilmiştir. Aykırı görüşlere karşı gerek toplum ve gerekse birey üzerinde yargılama ve koğuşturma uygulanmıştır. Kişinin doğal hakkı olan inanç ve mülkiyet özgürlüğü, özgürlük adına insanların elinden alınmıştır.

Marxizm'in toplumsal yapıyı "burjuva" ve "proletarya" gibi ayırma tâbi tutması belki kapitalist toplumlar için doğru olabilecektir. Ancak ideal bir İslâm toplumunun kapitalist bir toplum olmayacağı herkesin mâlumudur. Kaldı ki bu ayırım insanlık tecrübesine de uygun değildir. Marx'ın iddiasının aksine bütün toplumlarda benzeri yapılanma görülmemiştir. Yani bünyelerinde sınıf çatışması olmayan, böyle bir oluşuma imkân tanımayan, gerek toplumun ve gerekse bireyin hakkının korunduğu (müslüman) topluluklar da olmuştur.

Marxizm'den önce de insanlık var olmuş, ezilenler hakları korunmuş ve sömürüye karşı çıkmıştır. Ayrıca binlerce yıllık insanlık tarihinde Marxizm yok iken ezilen, mağdur olan ve bir şekilde ıstırap çeken insanların yardımına en başta din koşmuş burjuvaya (!), zalimlere, krallara ve sultanlara karşı onların haklarını savunmuş acılarını dindirmiştir. Günümüzün olağan üstü zor şartlarında dahi pek çok insan için din bir moral ve motivasyon kaynağı olmaya devam etmektedir.

Marx dini (Hıristiyanlık) burjuvaziye hizmet ediyor olarak görmüş ve bu görüşünü de genellemiş idi. Doğrusu Marxizm'in bu tesbitini doğru çıkartacak bazı unsurlara XIX. ve XX. yüzyıl Batı toplumunda rastlanmış olabilir. Belki kiliseyle idareci sınıfın birlikte çalışması Marx'ı böyle bir noktaya getirmiş olabilir. Ancak her zaman ifade edildiği gibi Batı ve Batı kültürü insanlık için genel geçer bir örnek değildir. Dolayısıyla onların belirli dönemlerindeki toplumsal ve kültürel yapılarını ve bu süreçte karşılaştıkları buhran ve sıkıntılarını evrensel olarak kabul etmek de mümkün değildir.

Halbuki din (İslâmiyet) daha ilk gününden itibaren haksızlığa ve adaletsizliğe uğrayanların yanında yer almış, küçümsenen, ezilen, horlanan ve bir şekilde ayrımcılığa mâruz kalan insanların can simidi olmuştur. Bu durum Peygamber'in şahsında açıkça görüldüğü gibi ilerleyen yıllarda onun mirasçıları olan âlimlerin (özellikle hukukçular) tutumlarında da müşahede edilmiştir. İslâm hukuk tarihi, yöneticilerle (devlet adamları) fukahanın (hukukçular) tartışmalarıyla doludur. İstisnaları bulunsa da pek çok din âlimi çeşitli gerekçelerle devlet yönetiminde görev almayı reddetmiş, idarecilerin yanında bulunmamış, hapse atılmak (hatta kırbaçlanmak) pahasına dahi olsa yönetimin keyfi uygulamalarına onay vermemiştir. Onlar en zor anlarda dahi bireyin haklarını savunmuş, hukuku devletin bir gücü olarak değil, toplumun ve bireyin mutluluğu için idareye karşı bir kalkan olarak görmüşlerdir. İdareciler ve gücü elinde bulunduranlar ise dinî değerlerden dolayı kendilerine çekidüzen vermiş, halka karşı yumuşak davranmış ve onların haklarını gözetmişlerdir. Sonuç itibarıyla Batı'da kilise ve ruhbanlık devletle beraber halkın üzerinde hâkim bir unsur olurken, İslâm dünyasında âlim ve hukukçular yönetime karşı, halkın ve bireyin yanında yer almış, onların sığınağı olmuştur. Dolayısıyla aradaki farkı iyi görmek ve ona göre konuşmak gerekmektedir.

Marx'ın tarih anlayışında da çok ciddi kusurlar bulunmaktadır. Bu ekolden etkilenen kişiler İslâm tarihi için de bu bakış açısını genellenmiş ve koskoca bir geçmişî karalamışlardır. İslâm tarihinde cereyan eden olayları kendi şartları içerisinde anlamak ve anlatmak yerine, dışarıdan bir yaklaşımla kendi gözlükleriyle görmeye çalışmış ve bu çerçevede subjektif değerlendirmelerde bulunmuşlardır. İslâm tarihinde görülen ve başta Peygamber'in kişiliğinde ortaya çıkan erdemli ve bilge tutumlar görmezlikten gelinmiştir. Günlük yaşamdaki en basit ilişkiler, insanlar arasındaki olağan problemler, kişilerin

alışkanlıkları, karakterleri ve inançları Marxist bir açıdan değerlendirilmiş, yaşamın tabii akışı içerisinde cereyan eden her şey Marxizm'in tarih anlayışına sığdırılmaya çalışılmıştır. İslâm tarihi özellikle Hz. Peygamber dönemi bilinçli bir biçimde göz ardı edilmiş buna karşın daha sonraki zamanlarda nadiren de olsa insan unsurundan dolayı ortaya çıkan ve günümüzde de karşılaşılan olumsuzluklar, çatışmalar ve bağnazlıklar abartılmış ve koskoca bir medeniyet karalanmaya çalışılmıştır.

Marxist tarih anlayışıyla hareket edenler İslâmiyet'in Tanrı inancını, peygamber anlayışını, insan sevgisini, Kutsal Kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde çarpıtarak karalamaya çalışmışlardır. Dinin sadece sosyal bir hadise olduğu kabulünden hareketle-ki bunun ne kadar yanlış olduğu ortadadır-İslâmiyet de materyalist ve pozitivist bir yaklaşımla tanımlanmaya çalışılmış, evrenselliği, aşkınlığı (vahiy boyutu) ve ahlak anlayışı gölgelenmiş, putperestliğe ve zulme karşıtlığı, eşitliğin ve adaletin yanında yer alışı ise görmezlikten gelinmiştir.

Hz. Peygamber'in insanlara yönelik bilgece tavsiyeleri ve haysiyetli yaşamı; zenginliğin ve şöhretin her şey olmadığına dair uyarıları; ırkçılık ve kabilecilikle ilgili yasaklamaları; köleliğe ve cinsiyet ayırımına şiddetli itirazı, haksızlık yapacak kişinin kızı dahi olsa cezalandıracağı gibi ilkeleri bir tarafa bırakılmış, yokolması için mücadele ettiği birtakım kötü niteliklerle haksız ve saygısız bir biçimde itham edilmiştir. Hz. Peygambere bunlar yapılırken geçmişte veya günümüzde dünyanın değişik bölgelerinde zaman zaman aralarında çocukların, kadınların, yaşlıların ve hasta insanların bulunduğu binlerce insanın ölümüne, aç kalmasına, yurtlarından sürülmesine ve acı çekmesine neden olan kişiler kahraman olarak ilân edilmiş, ideolojik nedenlerle, göklere çıkarılmıştır.

İslâmiyet diğer dinler gibi bünyesinde birtakım inanç konularını içermektedir. Bunlara inanmak veya inanmamak insanların tasarrufunda olan bir iştir. Bu noktada zorlama, baskı ve dayatma gibi yöntemler İslâm'a göre zaten insanın ve inancın doğasına aykırıdır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi yüzyılımızda görülen ve kendine bilimsellik atfedilen birtakım ideolojiler İslâmiyet'in Tanrı, peygamber ve ahiret inancını çarpıtmış, değişik bir şekilde açıklama hakkını kendilerinde görmüşlerdir. O'nu dünyanın bazı yörelerinde görülen animist, totemist ve fetişist inançlarla bir tutmuş hatta Batı'da dejenere olmuş dinî kurumlarla kıyaslamaktan kaçınmamışlardır. Bütün bunlar yapılan şeylerin bilimle, ahlâkla, felsefeyle ve objektiflikle bağdaşmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Marx'ın fikirleri asrımızda büyük yankı uyandırmış pek çok insanın duygu dünyasını altüst etmiştir. Özellikle gelişmekte olan ya da geri kalmış bölgelerde maddî sıkıntılar içerisinde yaşayan pek çok insana cazip gelmiş onları tatlı hayallere sevk etmiştir. Ancak Marx'ın görüşleri pek çok fikir gibi doğrusu ve yanlışıyla günümüzde etkinliğini ve cazibezisini yitirmiştir. Arkasında yılgınlık, hayal kırıklığı, üzüntü, hatta gözyaşı bırakarak kendi kabuğuna çekilmiştir.

Marx'ın yanında dine karşı amansız eleştiriler yönelten düşünürlerden birisi de Freud'dur. Onunla birlikte ateizm hızını artırmış ve Batı'da yaygınlaşmıştır. Freud'la birlikte tartışmalar psikoloji sahasında yoğunlaşmış insanın ruhî yapısıyla Tanrı inancı arasındaki ilişkiler masaya yatırılmıştır. Batı dünyasında dine (Hıristiyanlık) karşı itiraz noktaları çoğalmış ve saldırılar şiddetlenmiştir.

4. Freud'ün Psikanalitik Ateizmi

Modern dönemde başta Freud olmak üzere bazı ruh bilimciler insanın psikolojik yapısından hareketle Tanrı inancını çürütmeye çalışmışlardır. Aslında psikoloji ilminin Tanrı inancını çürütme ya da yanıtlama gibi bir görevinin bulunmaması gerekirdi. Ne varki söz konusu bilim adamları bu bilim dalının yöntemlerini kullanarak Tanrı inancını yok etmeyi düşünmüşler ve bilim adına ideolojik bir tavır sergilemişlerdir.(70)

Freud ve onun gibi düşünenler her ne kadar insanın ruhî yapısıyla ilgili birtakım yararlı tesbitler de bulunmuşlarsa da Tanrı inancı konusunda ön yargılı davranmış ve hatalı sonuçlara varmışlardır. Söz konusu bilim adamları tarafsız bir şekilde hasta insanların ruhî yapılarını tahlil etmek ve onlara yardımcı olmak yerine sahalarının dışına çıkarak dinî konularda birtakım yanlış hükümlere varmışlardır. Daha ilginç olanı ise bu yanlış hükümlerini sağlıklı olmayan insanların psikolojik durumları üzerine bina etmiş olmalarıdır.

Hastaları üzerinde ortaya çıkan psikolojik rahatsızlıkları araştıran Freud, bu rahatsızlıkların kaynağında toplumun, mevcut kanunların, ailenin ve dinin baskısı olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre kişinin arzu ve istekleri bu baskılar sonucunda bastırılmış ve şuur altına itilmiştir. Şuur altına itilen ve tatmin edilmeyen bu arzu ve istekler de insan bünyesinde birtakım rahatsızlıklara yol açmış ve onları anormal davranışlara sevk etmiştir.

Freud Tanrı inancının temelini çocukla babası arasında yaşanan psikolojik ilişkide aramıştır. O'na göre çocuktaki korunma duygusu, yaşamı boyunca devam etmiş karşılaşılan zorluklar da böyle bir korunma ihtiyacını çocuğun zihnine yerleştirmiştir. Dolayısıyla Tanrı fikri insanın, çocukluk döneminde karşı karşıya kalmış olduğu zorluk ve felâketler karşısında geliştirdiği zihinsel bir savunma sisteminden kaynaklanmıştır.(71) Yani insanın çocukluk devresinde yaşamış olduğu birtakım korkuları, tedirginlikleri ve suçluluk duygusu Tanrı inancının ortaya çıkmasında önemli etmenler olmuştur.

Görüldüğü gibi bizim bu çalışmada üzerinde önemle durduğumuz ve her fırsatta yinelediğimiz yaratıcı Tanrı kavramı ile Freud'ün ortaya koyduğu Tanrı kavramı arasında büyük uçurumlar bulunmaktadır. Yani Freud bir anlamda dindarların zihnindeki Tanrı'yı anlamak ve onun kişi üzerindeki yansımalarını tahlil etmek yerine, Yunan mitolojisini, ilkel kabile inançlarını, sağlıksız çevrede büyüyen ve ruhî bunalım geçiren hastaların zihin yapılarını ölçü almış ve onları genellemiştir. Buradan hareketle de bilim adına Tanrı inancının sırrını çözdüğünü zannetmiştir. Ancak Freud'ün çok ciddi bir şekilde yanıldığı görülmektedir.

Bir insan olarak Freud'ün kokain bağımlısı olmanın yanında, duygusal ve bunalımlı bir kişiliğe sahip olması(72) fikirlerinin doğruluğu hakkında da çevresindekileri ciddi tereddütlere sevk etmiştir. Ünlü filozof ve psikologların da içerisinde bulunduğu pek çok kişinin onu eleştirmesi, yine bunun yanında milyonlarca zeki ve sağlıklı insanın hâlâ Tanrı'nın varlığına inanması ve inanmaya da devam etmesi konunun o kadar basit olmadığını göstermektedir.

Freud'ün Tanrı'ya inanma ile çocukluk devresi arasında kurmuş olduğu ilişkinin tersine çevrilmesi ve ateizmin aleyhinde kullanılması da mümkündür. Meselâ inançsızlık da insanın çocukluğunda getirmiş olduğu bir ruh halinin tekrarı olarak görülebilir. Çünkü bir çocuğun babasını kıskanması, ondan korkması, babasının baskısına dayanamadığı için bir an önce ondan kurtulmaya çalışması da şuur altında Tanrı'yı (otorite) reddetmeye, inançsızlığa götürebilir. Doğrusu aile içi problemlerden dolayı sıkıntılı çocukluk devresi geçirenlerin sinirlenmeye, isyankârlığa, suç işlemeye ve inançsızlığa daha yakın oldukları açıkça görülmektedir.

Freud dinle ilgili değerlendirmelerinde totem, tabu ve fetiş gibi kavramları gündeme getirmiştir. Ancak bu tür kavramlar Afrika'daki bazı yerel inançlar için söz konusu olup ilâhî dinle (İslâmiyet) ilgili değildir. Meselâ totem, ilkel kabilelerde kutsal sayılan kişi, hayvan, ağaç gibi nesnelere verilen addır. Tabu ise kutsal sayılan nesnelere var olduğu düşünülen dokunulmazlıktır ki dokunulduğunda zarar verecek bir şeydir. Fetiş ise doğa üstü güce sahip olduğu düşünülen ve tapınılan put anlamına gelmektedir.

Halbuki İslâmiyet daha ilk günlerinde kendine en büyük hedef olarak putperestliği, ilkel inançları, hurafeciliği ve büyücülüğü seçmiş ve olanca gücüyle bunların hâkim olduğu Arap geleneğini yıkmaya çalışmıştır. Kısaca Tanrı'dan başka hiçbir şeyin kutsal olamayacağını ve tapılmaya lâayık olmadığını belirtmiş ve her fırsatta kutsal sayılan putların güçsüzlüğünden ve aczinden bahsetmiştir. Aslında bu İslâmiyet'in insanlığa sunmuş olduğu bir tür aydınlanma ve modernleşme hareketi anlamına da gelmektedir. Bir şekilde bilimsel zihniyetin temelini kurmaktır. Pozitif bilime yapılmış ve yapılabilecek en büyük katkı olmuştur. Nitekim ilk müslümanların kısa bir sürede başarılı olmalarının ve bir medeniyet kurmalarının temelinde de Kur'ân'ın sağlamış olduğu bu zihnî berraklık yatmaktadır. Bütün bunlar ortada iken hâlâ bazı ateistlerin İslâmiyet'in Tanrı inancıyla ilkel inançlar arasında ilişki kurması bilgisizlikten başka ne olabilir?.

Bazı ateist ruh bilimciler inancın psikolojik yapısını incelerken birtakım doğruları da saptırmışlardır. Meselâ Tanrı inancını insanların mutluluğu ile izah etmişler güya inancın onları avuttuğunu düşünmüşlerdir. Ancak canı pahasına dahi olsa Tanrı inancından vazgeçmeyen kişileri görmezlikten gelmişlerdir. İnsanlar Tanrı kavramını zihinlerinin bir köşesinde süs eşyası gibi tutarak zaman zaman zevk almak ya da canları sıkıldığında onu dertlerine ortak etmek için buldurmazlar. Yine Tanrı inancı insanların mutlu günlerinde unuttukları, dertli günlerinde ise birtakım gösterişsel törenlerine âlet edecekleri bir olgu da değildir. Tanrı'nın varlığına inanan kişi, inancını yaşamı boyunca hissetmekte ve yaşam biçimini o inanca göre şekillendirmektedir. Hayata da öyle bakmaktadır. Böyle bir inanç da bünyesinde hem sevgiyi, tutkuyu, heyecanı ve hem de birtakım riskleri ve tedirginlikleri barındırmaktadır.

Ateistlerin iddia ettiği gibi insanlar sadece mutlu olmak için Tanrı'ya inanıyor değildirler. Çünkü Tanrı'ya sadece psikolojik açıdan mutlu olmak için inanılmaz. Tanrı inancı bünyesinde pratik ve pragmatik amaçlar gütmemelidir. Mutluluk ve iç huzuru elbetteki Tanrı inancının insanlara sağlamış olduğu en büyük avantajlardan birisidir. Ayrıca ortada bir gerçek durmaktadır. Tanrı inancı olan kişilerin ruh yapıları diğerlerine göre daha sağlıklı ve daha istikrarlıdır. Yaşanan gerginliklere karşı psikolojik dirençleri güçlü olduğu için yıkılmamaktadırlar. Tanrı inancı, yaşamının sevinçli ve kederli bütün

dönemlerinde insanı ayakta tutmakta ve insanın dengesini kaybetmesine engel olmaktadır. Onun erdemli bir yaşam sürmesine zemin hazırlamakta yaşlılık ve hastalık gibi dönemlerinde, ölüm korkusu karşısında ona destek çıkmaktadır. Dolayısıyla böyle bir inanç kişinin bunalıma düşmesine, kendini yalnız hissetmesine, çılgınlık yapmasına, çevresiyle uyumsuzluğa düşmesine, yersiz korkulara kapılmasına ve ilkel saplantılara düşmesine izin vermemek-tedir. Ruh bilimciler inancın bu yönünü görmekte gecikmemişler ve Tanrı inancının insan üzerindeki psikolojik etkilerini dile getirmişlerdir.

5. Nietzsche ve Sartre'in Varoluşçu Ateizmi

Modern dönemde ateizmin yayılmasında ve taraftar bulmasında rol oynayan iki önemli düşünür daha vardır. Bunlar Nietzsche ve Sartre'dir. Kendi kültürlerine karşı isyankâr bir ruh yapısına sahip olan bu düşünürler birtakım duygusal, moral ve varoluşsal gerekçelerle Tanrı'yı reddetmiş, geleneksel (dinî ve ahlâkî) bütün değerleri yıkarak insanın özgürlüğüne dikkat çekmeye çalışmışlardır.

Söz konusu düşünürler özellikle hıristiyanlığın Tanrı anlayışına ve bu anlayış üzerine kurulan ahlâkî yapıya karşı amansız bir mücadele vermiş ve inançsız yaşamayı ilke edinmişlerdir. Bu düşünürlere göre hıristiyan ahlâkı da insanı küçültmüş ve özgürlüğünü kaybettirmiştir. Her iki düşünürü de bunalımlı bir dünyanın ortaya çıkardığı bunalımlı insanlar olarak nitelemek mümkündür.(73)

“Tanrı öldü O’nu biz öldürdük” diyen Nietzsche bu ifadesiyle Tanrısız bir yaşam istediğini açığa vurmuştur. Tanrı'nın ölmesi de ona göre insan zihnindeki Tanrı kavramının yok edilmesi ve çıkarılıp atılması anlamına gelmektedir.(74) Bu durumda insan, Nietzsche'ye göre, özgürlüğünü ve onurunu yeniden kazanacak ve kendi özünü yine kendisi belirlemiş olacaktır.

Nietzsche'den büyük çapta etkilenen Sartre da insanın özgürlüğü için Tanrı'nın yok olması gerektiğini öne sürmüştür. Ona göre Tanrı varsa özgürlük yok demektir. Bu durumda insan kendi özünü oluşturma imkân ve gücünden yoksun kalacaktır. Ona göre Tanrı var olmadığı için herhangi bir mutlak değerden de bahsedilemez. Dolayısıyla insan kendi değerlerini ve kendi dünya görüşünü yine kendisi yaratmak durumundadır. Dolayısıyla O dünyada kendi başına olup, yalnız kalmıştır.(75) Bu nedenle o özgürlüğe mahkûmdur. Özgürlük içerisinde de kendi özünü oluşturmak ve belirlemek zorundadır.

Gerek Nietzsche ve gerekse Sartre'in fikirleri sadece Batı'da değil dünyanın değişik yerlerinde büyük bir heyecan uyandırmıştır. Pek çok düşünüre cazip gelmiş ümitsizliğe, karamsarlığa ve bunalıma düşmüş insanların tesellisi olmuştur. Ancak her iki düşünürün iddiaları Tanrı'nın varlığını çürütmekten ziyade onun ahlâkî açıdan var olmaması gerektiği gibi bir ön kabulle yola çıkılarak ileri sürülmüş haykırma ya da şikâyet türü şeylerdir. Muhatapları da hıristiyanlığın baskısından bunalmış, sıkıntıya düşmüş ve arayış içerisindeki insanlar olmuştur.(76) Ortaya koydukları şeyler de sıradan insanların benimseyebileceği düşünceler olmaktan ziyade, uçlarda gezen ve aykırı davranan kişilerin hoşuna gidecek olan düşüncelerdir.

Ayrıca Nietzsche ve Sartre'in düşüncelerini doğrudan İslâmiyet'e yöneltilmiş bir eleştiri olarak da düşünmemek gerekir. Çünkü her iki düşünürün de reddettiği Tanrı İslâmiyet'in Tanrı'sı değildir. Görünen o ki bu düşünürler daha ziyade hıristiyanlık'la hesaplaşmaktadırlar. Bu kişiler Tanrı'nın (İsa) trajik bir biçimde çarmıha gerildiği, insanların günahkâr doğduğu ve kiliseye gidip vaftiz olmadıkça aklanamadığı, insanların günah işlediğinde (Ortaçağ'da görüldüğü gibi) acımasızca ateşe atıldığı, ölümden sonra da cehennemle korkutulduğu bir kültürde yetişmişlerdir. Yıllar süren din savaşlarının ve kilise baskısının altında ezilen bir toplumun fikrî özgürlüğünü seslendirmişlerdir.(77) Dolayısıyla böyle düşünürleri kendi şartları içerisinde anlamak ve değerlendirmek gerekmektedir. Projelerini ve ideallerini de evrensel bir norm olarak düşünmemek gerekmektedir.

Söz konusu düşünürlerin fikirleri önemli olmakla birlikte onları dine (İslâmiyet) karşı geliştirilmiş teorik itirazlar olarak görmek mümkün değildir. Bu kişilerin gözünde Tanrı, Tanrı olmaktan çıkmış başka bir hüviyete bürünmüştür. Dolayısıyla ne bu kişileri ikna etmek ne de zihinlerindeki kavramları kabullenmek mümkündür. Yapılabilecek en iyi şey onları kendi hallerine bırakmak ve zaman içerisinde yanılmış olduklarını görmeyi beklemek olacaktır. Bu kişiler ahlâk (özgürlük) ve erdemlilik adına Tanrı'yı inkâr etmişlerdir. Halbuki İslâmiyet'e göre Tanrı inancıyla birlikte ahlâklı ve erdemli olmanın yolları sonuna kadar açılmıştır.

Gerek Kur'ân'a ve gerekse Peygamber'in yaşamına bakıldığında insanlara daima ahlâklı, rasyonel ve kişilikli bir şahsiyete sahip olmalarının tavsiye edildiği görülecektir. Nitekim Tanrı insanı böyle bir yetenekte yaratmış ve ahlâklı olma imkânlarını önümüze sunmuştur. Hangi şartta olursa olsun erdemli yaşamının ön koşulu bulunmamaktadır. Yani dini, dili, ırkı, sosyal statüsü, maddî durumu, sağlığı, huzuru, ne olursa olsun herkesin uyması gereken birtakım insanî ve ahlâkî normlar bulunmaktadır. İnsan olumsuz şartlarda dahi bu özelliğini korumalıdır. Dinin istediği budur. Dolayısıyla ateistlerin iddiasının aksine dinin (İslâmiyet) ahlâk konusunda olumsuz bir rolü bulunmamaktadır. Dini bu durumla itham etmekte dinî bilgisizliğin ve ideolojik bir tavrın sonucudur.

İster Batı'da olsun ister Doğu'da Tanrı'ya inandığı halde bazı insanların ahlâka aykırı tavır sergilemeleri o kişilerin eksikliğidir. Bu durumdan Tanrı'yı sorumlu tutmak mümkün değildir. Ahlâksızlığın kol gezdiği bir toplum yaşamına veya insanların zararına olan şeylere Tanrı'nın onay vermesi mümkün değildir. Dolayısıyla bazı ekonomik ve sosyal sıkıntılardan dolayı insanların ahlâksız olmaları veya içine düştükleri sıkıntıdan kurtulmak için Tanrı'yı reddetmeleri anlaşılır değildir. Bu noktada ateistlerin ileri sürdüğü özgürlük ideali de sorumsuzluk, kuralsızlık, dağınıklık ve kaos istemiyle eş anlamlı olacaktır.

İnsanın çoğu zaman duygusal bir varlık olduğu âşikârdır. Bu duygusallığın inanç, ahlâk ve bilim konularına da yansıdığı ve dolayısıyla yanıltıcı olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bu yüzden birtakım hissi gerekçeler üzerine inançsızlığı inşa etmek, kişilerden ve bazı kurumlardan dolayı Tanrı inancına karşı çıkmak doğru olmayacaktır. Kaldı ki böyle bir tavır insana mutluluk kazandırmayacak, mevcut problemlerini de çözmeyecektir. Nitekim inançsızlığın yaygın olduğu yerlerde insanların gerek ruhen ve gerekse sosyal açıdan mutlu olduklarını söylemek zordur. Kaldı ki o insanların pek çoğu da artık inançsızlıkla ilgili hayal kırıklığını ve ümitsizliğini gizlememektedir. Nitekim

kendilerini inkârcı ideolojinin etkisinden kurtaranların pek çoğu Tanrı sevgisinin ön plana çıktığı yeni bir yaşam biçimine yönelmiş ve dünyaya daha değişik bakmaya başlamışlardır.

İslâm peygamberi görevinin birinci derecede ahlâkı kemale erdirmek olduğunu belirtmiştir.(78) İnsanları Tanrı inancına çağırırken onlara ön koşul olarak moral değerlere bağlılığı, iyi bir insan olmayı ve kötü alışkanlıkların bırakılmasını telkin etmiştir. Bütün bunlara rağmen bazı insanların din adı altında uygunsuz davranışlarına, ikiyüzlü, menfaatperest, ya da çıkar dolu eylemlerine rastlanmaktadır. Elbetteki bunlar o insanların kişisel zaaflarıyla ilgilidir. Dolayısıyla insan unsurundan kaynaklanan olumsuzlukların Tanrı'dan kaynaklandığını düşünmek ve dini eleştirmek büyük bir haksızlıktır.

1. Bilimsel (Materyalist) Ateizm Dayatması

Özünde felsefi bir problem olan ateizm çağımızda ideolojik bir kabul olarak görülmüş ve bazı siyasî (Komünist) partilerin propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde Marxist ve Leninist dünya görüşünün ayrılmaz bir parçası olarak görülmüş ve "bilimsel ateizm" adıyla takdim edilip, eğitim ve öğretimde zorunlu bir ders olarak okutulmuştur. Bütün insanların ateist olması amaçlanmış, hatta bu da yeterli görülmeyerek, herkesin aktif olarak dinî inançlarla mücadele etmesi gerektiği belirtilmiştir.

Materyalizmin mutlak doğru olarak kabul edildiği bu ülkelerde ateizmin bilimsel (materyalistik) temellere dayandığı söylenmiş, toplumsal bir hadise olarak görülen dinin de ortadan kalkması için yoğun mücadele verilmiştir. Bu çerçevede bütün dinî inançlar, kurumlar, ibadetler, törenler, alışkanlıklar, âdet ve gelenekler şiddetle reddedilmiş ve yasaklanmıştır. Bu yönüyle kendini Batı'daki ateizmden ayırmış, onları burjuva ateizmi diye nitelemiş, kavramlarını ve üslûbunu eleştirmiştir.

Bilimsel ateizm kendini idealizmin karşıtı olan materyalist bir dünya görüşü olarak takdim etmiştir. Bunun yanında kendini teorik ve pratik açılarından inançsızlığı yaymanın yöntemi, yani bir anlamda ateistik eğitim sistemi olarak görmüştür.

Daha önce ifade edildiği gibi materyalizm maddenin tek gerçek varlık olduğunu ileri sürmüş ve onun dışında ki Tanrı, ruh, metafizik gibi gerçeklikleri reddetmiştir. Sahip olduğumuz bilinç, düşünce, algı gibi özelliklerin maddenin birer tezahürü olduğunu ileri sürmüş, mânevî bir alanın varlığını tanımamıştır. Özellikle Marx'ın ve Engels'in öncülüğünü yaptığı diyalektik materyalizm evrenin kendi başına var olduğunu, bir yaratıcısı bulunmadığını, Tanrı'ya ya da insan zihnine bağımlı olmadığını vurgulamış, şuurun da maddeden sonra geldiğini ileri sürmüştür.(79)

Bilimsel ateizm yukarıda özetlenen ilkelerinden dolayı kendini bütün dinî düşünce, duygu ve davranışların bir eleştirisi olarak görmüştür. Ayrıca kendinde din olgusunu açıklama, çürütme ve ortadan kaldırma hakkını bulmuş ve bunu da insanlara dikte ettirmeye çalışmıştır. Dinin kaynağının toplumdaki sosyal ve ekonomik yapı olduğunu belirtmiş, onu kültür, ahlâk, hukuk, politika, estetik gibi sosyal şuur (kavrayış) biçimlerinden biri olarak değerlendirmiştir.

Tanrısız bir dünya görüşüne sahip olan ve bilimsel ateizmin temeli olan materyalizm idealizmle olan kavgasını genellemiş, bütüncül bir yaklaşımla kendi ilkelerinin doğru, başta idealizm olmak üzere metafiziğe yer veren diğer görüşlerin yanlış olduğunu iddia etmiştir. Bu süreçte de doğal olarak kendi yanlışlarını veya başkalarının doğrularını görebilme objektifliğini yitirmiştir. Yaşamda ve insanlık tarihinde olup biten her şeyi de kendi gözlüğüyle görmeye çalışmış, olup bitenleri materyalist bir anlayışla yorumlamaya çalışmıştır.

Maddenin varlığını ezeli gören ve var olan her şeyin ondan kaynaklandığını iddia eden materyalizme elbetteki büyük eleştiriler yöneltilmiştir. Tarih boyunca çok ciddi tenkitlerle karşılaşmış, açıklamakta zorluk çektiği pek çok soruya muhatap kalmıştır. Meselâ şekilsiz bir maddeden bugünkü evrenin nasıl meydana geldiğini izah edememiş, insanın yaşamıyla, psikolojisiyle, inançlarıyla, etik değerleriyle, düşünce gücü ve arzularıyla ilgili olarak sistemli bir felsefe üretememiştir. Evrenin ve insan yaşamının varlığıyla ilgili büyük çıkmazlara düşmüş, belirsizlik içerisinde kendini bulmuştur.(80)

Maddenin nasıl ortaya çıktığı, insanı ne şekilde oluşturduğu, nasıl canlandırdığı ve düşünce sahibi ahlâkî bir varlık kıldığı, hâlâ materyalizm tarafından cevaplandırılmış değildir. Bu konuda ileri sürülen ve bilimsellik atfedilen var sayımlarda tatminkâr değildir. Her türlü laboratuvar şartlarında dahi canlı bir hücrenin kendiliğinden oluşamaması, oluşmasının imkânsız oluşu, materyalizmin daha işin başında tıkanmasına yol açmış, materyalist düşünürleri varlıkla ilgili zorlama türünden açıklamalara sevk etmiştir.

İnsan düşünce ve zekâsının maddeye indirgenmesi de materyalizmin diğer bir çıkmazı olmuştur. Ayrıca beynin işlevinin ve kişinin ruhsal yapısının olduğu kadar, insanın inançlarıyla, ahlâkî değerlerinin de artık sadece maddî yapıyla açıklanamayacağı herkesçe kabul edilen bir durum olmuştur.

Bilimsel ateizm kendine Marx, Lenin ve Engels'in görüşlerini esas almış onların dinle ilgili temelsiz, suçlayıcı ve yıkıcı fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Bu çerçevede ön yargılı ve haksız yakıştırmalarda bulunmuş ve ideolojik bir tutum sergilemiştir. Bir yandan dini tenkit ederken kaba davranmayı, boş konuşmayı ve dindarların duygularını tahkir etmeyi hoş görmeyen bilimsel ateizmin taraftarları, diğer yandan da yakışıksız ifadelerle dinin sahte ve hayalî olduğunu, gerçek dünyayla bir ilgisinin bulunmadığını belirterek gerçek yüzlerini ortaya koymuşlardır. Bunun yanında daha da ileriye giderek dinin cahillik, çaresizlik, evrenin kanunlarını bilmezlik, efsane ve temelsiz inançlar olduğunu iddia etmiş, toplumsal gelişmenin, medeniyetin ve kişisel özgürlüğün düşmanı olduğu yalanını yaymaya çalışmıştır.

Aklı, mantığı ve vicdanı olan sağlıklı herhangi bir insanın söyleyemeyeceği bu tür şeyler ne yazık ki yıllarca bilim adına propaganda edilmiş, okullarda ezberletilmiş ve halk yığınlarına zorla kabul ettirilmiştir. Birçok okumuş insan tarafından da bu var sayımlar körü körüne taklit edilmiş ve ideolojik amaçlar uğruna doğruluğu düşünülmeden savunulmuştur.

2. Bilimsel Ateizm Çarpıtması ve İslâmın Evrenselliği

Bilimsel (materyalist) ateizm İslâmiyet'le ilgili temelsiz pek çok fikir beyan etmiş ve tarihî olayları bilimsellik adına çarpıtmıştır. Bütün olumsuzluklarına rağmen Marxist dünya görüşünü aklamak ve haklı çıkarmak için Peygamberlerin dile getirdiği ve Hz. Muhammed'in de insanlara aktardığı tevhid (tek Tanrı) anlayışı karalanmış, kurulan medeniyetler de birtakım saçma açıklamalarla kötü gösterilmeye çalışılmıştır.

Materyalist ateistler İslâmiyet'i, merkezinde tevhid inancının bulunduğu ilâhî bir din olarak anlamamış onu birtakım maddî gerekçelerle açıklamaya çalışmışlardır. Öncelikle İslâmiyet'in ortaya çıkmasında ve yayılmasında Arap kabileleri arasındaki sosyal ve ekonomik münasebetleri öne çıkarmışlardır. İslâm dininin inançlarını açıklarken de Mekke toplumunun yapısını, bölgenin coğrafi özelliklerini ve iklim şartlarını gündeme getirmişlerdir. Daha kötüsü bunları yaparken, İslâmiyet'in yıkmaya çalıştığı eski putperest toplumun sömürü, kölelik, mal hırsı, kabilecilik, büyüçülük, kan davası, fetişizm gibi alışkanlıklarını İslâm'a mal etmeye çalışmışlardır. Ne yazık ki bu tavır günümüzde de benzeri çevrelerce sürdürülmektedir. İslâmiyet'i bazı ülke, millet, toplum, grup ya da kişinin şahsında değerlendirerek onların kendilerine has olan özelliklerine indirgemekte ve haksız yere itham etmeye çalışmaktadırlar. İslâmiyet'in gerçek modeli Peygamber olduğu halde O'nun tavır, söz ve fiillerini dikkate almamakta, buna karşın tarihte cereyan eden ve hiçbir zaman Peygamber'in onaylamayacağı siyasî, coğrafi ve ticârî kavgaları İslâmın kendisi olarak takdim etmeye çalışmaktadırlar.

Marxist ateistler Hz. Muhammed'in haber verdiği şeyleri anlamak istememişlerdir. Ona birtakım iftiralarda bulunarak, onun çevresinden ve eski dinlerden etkilendiğini iddia etmişlerdir. Bununla da kalmamışlar İslâmiyet'in gelişmeye, düşünceye ve tartışmaya karşı olduğu yalanını yaymışlar ve her fırsatta sıradan inançların arkasında dahi çarpıtılacak bir unsur aramışlardır.

Aslında bilimsel (materyalist) ateizmin dini kavrayışı ve tek Tanrı inancını yorumlayışı pek çok bilimsel hatayı içermektedir. Bırakınız dini çürütmeyi ve iddialarını yanlışlamayı, onu anlamakta ve tasvir etmekte dahi büyük zaafiyetler göstermiştir. Bunun böyle olması da doğaldır. Çünkü onlar kendi gözlükleriyle olaylara bakmış, gördüklerini hatta görünmediği halde din adına hayal ettikleri ve görmek istedikleri şeyleri insanlara göstermeye çalışmışlardır. Kısacası onların din dediği şey din olmadığı gibi İslâm dedikleri şey de gerçek İslâmiyet değildir.

Meselâ ateistler, İslâm dininin çerçevesini Mekke toplumunun sosyal ve ekonomik yapısının belirlediğini iddia etmişlerdir. Onlar Tanrı varlığına inanmadıkları için İslâmiyet'in ilâhî kaynaklı olamayacağını ve Mekke toplumunun bu dini ortaya çıkardığını dile getirmişlerdir. Halbuki Hz. Peygamber'e baktığımızda O'nun şahsiyetinde Mekke toplumunun ve o toplumda yaşayan sıradan bir insanın önceliklerinin belirleyici olmadığını görmekteyiz. Yine İslâmiyet'in ilkeleri de Mekke toplumunun düşünceleri ve hayalleri olmak yerine, onların mevcut değerlerini alt üst eden kökünden kazıyan inançlar olmuştur. Dolayısıyla birazcık tarih bilgisi dahi Marxistler'in iddialarının ne kadar yanlış

ve ön yargılı olduğunu ortaya koyacaktır. Ancak Marxistler'in tarihe kendi gözlükleriyle baktıklarını bildiğimiz için de bunun kolayca kabul edilebileceğini zannetmiyoruz.

Hız. Peygamber kendine kırk yaşında vahiy gelinceye kadar mütevazî bir yaşam sürmüş, o dönemdeki insanların hayalini kurdukları aristokratların (birçok câriye ve devesi bulunan zengin kabile liderlerinin) yaşamına özenmemiş, yaşamının büyük bir bölümünü tek bir kadınla geçirmiş, paganizme iltifat etmemiş, büyücülüğe inanmamış ve çevresindeki kadınlara, yaşlılara, kız çocuklarına ve kölelere (hizmetçilere) kötü muamele edilmesine karşı çıkmıştır. Şimdi o dönemdeki ekonomik yapının belirleyici olduğunu bir an için doğru kabul etsek bile bunun ortaya çıkmadığını, tersine Hız. Peygamber'in her türlü rahatlığı, lüksü ve zenginliği reddetme pahasına dahi olsa zorluklara katlanarak mesajını devam ettirdiğini görmekteyiz.

Hız. Peygamber'in çevresinden ve eski dinlerden etkilendiği de söylenmiştir. Elbetteki Kur'ân'da önceki peygamberlerin haber verdiği dinî ve ahlâkî değerler yer almaktadır. Ancak bu durum Hız. Peygamber'in mesajlarını Tanrı'dan değil de çevresindeki kültürden almış olduğunu göstermez. Gerek Kur'ân'a ve gerekse Hız. Peygamber'in düşüncelerine baktığımızda o dönemde hâkim olan inançlardan bir eser görmemekteyiz. Meselâ Hız. Peygamber'in çevresinde putperestlik vardı. Halbuki iddiaların aksine o putperestliğe karşı mücadele etmişti. Görüştüğü kimseler arasında hıristiyanlar ve yahudiler de vardı. Ancak o hıristiyanların teslis (üçleme) anlayışıyla, ruhbanlıkla, İsa'yı Tanrı'nın oğlu olarak görmeleriyle ve enkarnasyonla ciddi bir şekilde ihtilâfa düşmüş ve onları kabul etmemiştir. Yine Hız. Peygamber yahudilerin o günkü mevcut Tanrı anlayışlarını da reddetmiş idi. Halbuki ateistlere göre Peygamber'in onlardan etkilenmesi gerekirdi. Ancak böyle bir etkilenme doğru olmuş olsaydı, Hız. Peygamber'in sözlerinde de mevcut inançların (teslîs, enkarnasyon, vaftiz, aslî suç vb.) izlerinin bulunması gerekirdi. Ancak Hız. Peygamber Tanrı'dan bahsetmesine rağmen karşılaşmış olduğu hıristiyanların yorumlarını benimsememiş aslına uymadığı gerekçesiyle onları reddetmiştir. Sonuçta böyle bir şeyin olmadığı ve Hız. Peygamber'in de kendi kafasından herhangi bir şeyi uydurmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Yine ateistlere göre İslâm dini Hız. Peygamber'in içerisinde yetiştiği toplumun yapısıyla ilgili idi. Ancak Kur'ân'a ve Hız. Peygamber'in sözlerine baktığımızda bunun böyle olmadığını görmekteyiz. Onlar İslâmiyet'in sonradan ortaya çıkmış bir din olmadığını ve bir geleneğin devamı olduğunu belirtmişlerdir. Bu da tevhidi (monoteist) bir gelenek olup Hız. Âdem'den Hız. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin insanlara anlattığı tek Tanrılı dinin ta kendisidir.

Hız. Mûsâ, Hız. İsa veya Hız. Muhammed başta olma üzere tarihteki hiçbir peygamber kendi başına yeni bir din getirmemiş veya böyle bir iddia da bulunmamıştır. Hepsî de tek Tanrı'nın varlığını insanlara haber veren ve ondan başka tapılacak, kutsanacak ya da ilâhlaştırılacak herhangi bir varlığın bulunmadığını öğreten dinin elçileri olmuşlardır. Yine bu peygamberlerin hiçbirisi de insanlardan kendilerini kutsamalarını veya kendilerine tapınmalarını istememiş gerçek Tanrı'nın sadece yaratıcı Allah olduğunu öğretmişlerdir. Durum böyle olunca evrende niçin birden fazla din (yahudilik, hıristiyanlık, İslâmiyet) var gibi sorular ya da acaba hangisi doğru ya da yanlış gibi düşünceler de kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktır.

Ne var ki bu tevhidî gelenek bazan ilgili peygamberlerin adıyla zikredilmiş ve bir diğeri gelinceye kadar onların ismiyle anılmaya başlanmış veya zaman içerisinde bir peygamberin ismiyle anılmakla birlikte insanlar tarafından özünden koparılmış ve geleneğin biraz dışına çıkarıldığı için farklı bir din olarak gözükmuştür. Özünde bir olan fakat günümüzde inanç esasları farklı yorumlanan bütün ilâhî dinler kaynak itibariyle bir olup aynı Tanrı'nın göndermiş olduğu dinlerdir. Bu dinlerin en sonuncusu da tek Tanrı anlayışını günümüze kadar en iyi şekilde muhafaza eden İslâmiyet olmuştur.

İslâmiyet kendini diğeri peygamberlerin anlattıklarından ayrı görmemiş, Hz. Âdem ve Hz. İbrâhim'den beri gelen tevhidî geleneğe sahip çıktığını ve bu noktada diğeriyle aynı olduğunu ifade etmiştir. İslâmiyet'in hıristiyanlık'la ihtilâflı olmasının nedeni ise hıristiyanların İsa'yı tanrılaştırma ve tevhidî geleneğe aykırı davranmaları olmuştur.

İslâmiyet'le diğeri dinler arasındaki benzerliklerin nedeni, yukarıda ifade edildiği gibi, hepsinin aynı Tanrı'nın ve aynı geleneğin bir uzantısı olmasıdır. Her üçünün arasındaki ortak özellikler de temelde aynı Tanrı tarafından gönderilen üç ayrı peygamberin haber vermiş olduğu benzeri inançlar sayesinde olmuştur. Peygamberler kendilerini aynı halkanın devamı olarak görmüş ve birbirlerini destekleyici şeyler söylemişlerdir. Ancak tarih içerisinde taraftarları ihtilâfa düşmüş ve birbirinden ayrılmış olsa da bütün peygamberler kendi aralarında bir birlik olduğunu ve aynı Tanrı'nın habercisi olduklarını belirtmişlerdir. Bu açıdan Hz. Muhammed de peygamberler dizisinin en son halkasını oluşturmuş ve tabiatıyla bütün insanları inançsızları, putperestleri, milli Tanrı anlayışına sahip yahudilerle teslîse inanan hıristiyanları, tek Tanrı inancına çağırmıştır. Bu durumda kendisinden önceki peygamberlerin mesajlarını tekrarlamaktan, putperestliği, ahlâksızlığı, şirki ve zulmü ortadan kaldırmaya çalışmasın-dan daha tabii ne olabilir.

Tanrı inancının temel kaynağını yukarıdaki gibi tek Tanrı (monoteist) geleneği ile beraber anlarsak bu durumda peygamberlerin içerisinde yetişmiş olduğu sosyal yapının ve ekonomik koşulların ikinci planda kaldığını daha rahat görürüz. Mevcut sosyal yapının peygamberleri ortaya çıkarması ve onları etkilemesi bir tarafa, peygamberler o toplumu yeniden yapılandırmak ve değiştirmek için gelmiş-lerdir.

Peygamberlerin içerisinde çıktığı toplumların pek çoğunun ahlâksızlıkta, küfürde, zulümde ve sapıklıkta aşırı gidenler olduğunu görmekteyiz. Doğrusu peygamberlerin geliş nedenleri de bu tür olumsuz durumların ortadan kaldırılması ve insanlara yol gösterilmesidir. Bütün peygamberler ikna yoluyla insanları, şirkten, putperestlikten, paganizmden, sapıklıktan ve kötü alışkanlıklardan vazgeçirmeye çalışmış, onları Tanrı'ya inanmaya, sevgiye ve güzelliğe davet etmişlerdir. Onlar kendi zamanlarında bile pek çok engel, iftira ve inkârla karşılaşmış, yaşamlarını tehlikeye sokacak çirkin saldırılara mâruz kalmışlardır. Dolayısıyla bu insanların çağrılarının ve verdikleri mesajların altında aklî, ahlâkî ve bilimsel etmenleri görmek yerine, ideolojik saplantı ve ön yargıların gerekçelerini bulmaya çalışmak doğru olmayacaktır. Gerçeği yansıtmayan ve tarihi gerçeklerden uzak olan içi boş slogan laflarla İslâmiyet'i izah etmek de insanlığa ve bilimselliğe sığmayacaktır.

Her şeye rağmen Tanrı'ya ve onun elçilerine inanmamak insanın kendi vereceği bir karardır. Ancak bir insanın Tanrı'ya inanmaması ve dini reddetmesi ona inanmadığı şey

hakkında tutarsız, saçma sapan şeyler söyleme hakkını vermediği gibi hakaret ve küfür hakkını hiç vermez. Yine bir şeyin fikrî olarak çürütülmesiyle, o şeyin ideolojik olarak karalanması da birbirinden farklı şeylerdir. Ne yazık ki pek çok materyalist ikincisini yapmış ve kendi ilkeleriyle çelişerek, yanılığa düşmüşlerdir.

Sosyalizmi kendine yaşam biçimi olarak kabul eden Marxist ateizm düşman olarak gördüğü kapitalist sistemi eleştirirken feodal yapı, burjuva hâkimiyeti, emeğin sömürülmesi gibi kavramları ve kendince birtakım sloganları kullanmıştır. İlkelerini haklı çıkarmak için de karşı tarafı şiddetli bir şekilde kötölemiştir. Bunun doğru ya da yanlış olduğu bir tarafa konuyla ilgili göze çarpan bir nokta bulunmaktadır. O da şudur: Bu ideolojik tartışmanın ve çatışmanın sınırları her iki anlayışla sınırlı kalmamış din de bu tartışmadan önemli ölçüde nasibini almıştır. Batı'da hıristiyanlık Doğu'da İslâmiyet olumsuz bir şekilde bu çatışmalardan etkilenmiştir.

Marxist ateistler kapitalizme karşı yönelttikleri eleştirilerin benzerini İslâm'a da yöneltmişlerdir. Sanki İslâmiyet kapitalist bir sistemi öngörüymüş ya da toplum yapısı içerisinde hıristiyanlığın konumundaymış gibi. Halbuki İslâmiyet ne XIX. yüzyıl Avrupa toplumunun inandığı hıristiyanlık'tır ne de Batı kültürünün ortaya çıkardığı kapitalizmdir. Yine İslâm sosyalizm de değildir. Öyle olması da mümkün değildir. Dolayısıyla Marxist ateistlerin İslâm dinine ve o dinin oluşturduğu medeniyete kendi pencerelerinden bakmaları ve orada kendi önyargılarını görmeleri yanlış olmuştur.

Marxist ateizm insanlara en doğal hakları olan düşünce (inanç), mülkiyet ve teşebbüs özgürlüğünü tanımamış buna karşın dinin özgürlüğe, gelişmeye ve sosyal huzura engel olduğu yalanını ileri sürmüşlerdir. Nitekim bu tutarsız iddialar günümüzde de benzeri çevrelerce sık sık tekrarlanmaktadır. Aslında bu konunun tartışılması dahi söz konusu iddiaların ciddiye alındığı anlamına gelecektir. Ancak şunları söylemekte de yarar vardır: Materyalist ya da Marxist bir ateizm anlayışında insanların özgürlüğüne önem verildiği doğrudur. Ancak bu özgürlüğün de sadece materyalist bir ateist olma özgürlüğü (ya da zorunluluğu) olduğu açıkça ortadadır. Materyalist bir ateizmin hâkim olduğu yerlerde insanların bırakınız dinsizliği reddetmeyi, ateizmi eleştirme özgürlükleri dahi bulunmamaktadır. Hatta böyle yerlerde Marxist olmayan bir ateiste dahi itibar edilmemektedir. Dolayısıyla materyalist bir ortamda, diğer bir deyişle bilimsel ateizmin hâkim olduğu yerlerde, Tanrı'ya inanma, O'na tapınma, inancını ifade etme, dinî törenlere katılma, yaşamını dinî değerlere göre şekillendirme ya da günlük hayatta dinî motiflere yer verme gibi özgürlüklerin bulunmasını beklemek de hayal olacaktır.

Özgürlüğü ön plana çıkaran bilimsel ateizmin hâkim olduğu ortamlarda insanın en doğal hakkı olan aile mahremiyetine dahi saygı duyulmamış, kişinin istediği ismi kullanmasına, arzu ettiği biçimde giyinmesine ve istediği şekilde çocuklarını eğitmesine dahi müdahale edilmiştir. İnsanlara özgürlüğü vaad eden Marxist ateistler ataları müslüman olan toplumların değerlerine iyi gözle bakmamış, her fırsatta, onların tarihî, millî ve kültürel kimliklerinden soyutlanmasına çalışmışlardır. Öyle ki, aile toplantılarında, nikâh, evlilik, doğum, cenaze gibi törenlerde dahi dinî motiflere yer verilmesine tahammül edememişlerdir. Ancak ne kadar hazindir ki bu tür insanlar her türlü çelişkilerine rağmen özgürlükten bahsedebilmiş ve bunu da toplumun mutluluğu için yaptıklarını söylemişlerdir. Elbetteki böyle katı bir ateizm denemesi her türlü dayatmaya ve zorlamaya

rağmen devam edememiş günümüzde de gücünü yitirmiştir. Tabii ki bu durum birtakım çevrelerce (bazı Marxist ateistler) bir türlü kabullenilmemiş ve teorik olarak hâlâ böyle bir dünya görüşünün geçerli olduğu savunulabilmiştir. “Acaba yanlış mı yaptık?” ya da “Bu iş böyle gitmez” diyen entellektüel Marxistler dahi Ortaçağ’daki kilisenin tutumuna benzer bir şekilde kendi çevrelerinden afaroz edilmişlerdir.

Toplumsal ahlâkı ve kültürel değerleri ayaklar altına alan kapitalist sistemin gücü devam ettikçe elbetteki sosyalizmin teorisyenleri de boş durmayacaktır. Ne yazık ki çağımızda toplumların büyük çoğunluğu her türlü olumsuzluklarına rağmen her iki ekonomik sistemden birini tercih etmek durumunda kalmışlardır. Her iki sistem de birbirinin panzehiri olmaya devam edecektir. Buna benzer bir ikilem de düşünce tarihinde görülmüş orada da idealizm ve materyalizm karşıtlığı oluşmuştur. Ancak şu bir gerçek ki yüce bir değer olarak din (İslâmiyet), kapitalizm ve sosyalizm gibi dünya sistemlerin ya da idealizm ve materyalizm gibi fikrî karşıtlıkların ötesindedir. Din ne bu akımların muhatabıdır, ne de herhangi bir tarafın olumsuzluklarını savunacak veya bir diğeri adına ötekini eleştirecek konumdadır. Dinin kendine özgü hayat anlayışı ve yine kendine özgü değerleri mevcuttur.

G) ATEİZM VE İSLÂM GERÇEĞİ

Buraya kadar görüldüğü gibi ateistler çeşitli gerekçelerle Tanrı’nın varlığını reddetmiş ve her türlü dinî inanca karşı çıkmışlardır. Elbetteki İslâmiyet de ilâhî bir din olarak böyle bir tutum karşısında sessiz kalmamış, insanları yaratıcının varlığına inanmaya çağırmış, onlara her fırsatta inançsızlığın, paganizmin ve putperestliğin beyhude olduğunu anlatmıştır.

Daha önce de ifade edildiği gibi ortada bir tek ateizm anlayışı bulunmamaktadır. Dolayısıyla İslâmiyet’e karşı ateistlerin reaksiyonları da farklı olmaktadır. Bazı ateistler sadece teorik açıdan Tanrı inancını reddetmiş buna karşın inanan bir insanla tartışmaya girmemiştir. Bir kısmı ise reddetmekle birlikte teorik ve pratik açıdan dini eleştirmiş ve her fırsatta inançlarla mücadele etmiştir. İslâmiyet’in bu iki yaklaşımla çok ciddi ihtilâfi olmakla birlikte sonuç itibarıyla onları iknaya çalıştığı ikna olmazlarsa kendi kanaatleriyle başbaşa bıraktığı da bir gerçektir. Ancak üçüncü bir yaklaşım daha vardır. O da ateizm adı altında bütün dinî ve ahlâkî değerlere savaş açan, toplumdaki Tanrı inancını ve bu inancı hatırlatan her şeyi yok etmeye çalışan bunun için de gerektiğinde zora başvuran politik ve ideolojik tavırlardır. Nitekim bu tür ateistler değişik kılıflarla da olsa tarih boyunca var olmuş, inançsız ve ahlâksız bir yapı kurmak için olanca güçleriyle Tanrı inancıyla ve Tanrı’ya inananlarla mücadele etmişlerdir.

İslâmiyet’in tepki gösterdiği, kınadığı ve kendisiyle mücadeleyi zorunlu gördüğü ateistik anlayış bu üçüncü yaklaşımdır. Bu tür (ideolojik) ateistler sadece inandığı için insanları mağdur etmeyi, yurtlarından sürmeyi, haklarını kısıtlamayı, gerektiğinde öldürmeyi göze almış, kanlarını dökmüş, canlarına ve mallarına kastetmiş, iffetlerine dil uzatmıştır. İnanan insanların bireysel hak ve özgürlüklerini ellerinden almış günlük yaşamlarında, eğitimlerinde ve eğlencelerinde dinî ve ahlâkî değerlere yer verilmesine karşı çıkmış, kısacası özel yaşamlarına dahi müdahale etmişlerdir. Ne yazık ki bu tür bir

inkârcılık zaman zaman zulüm, işkence, baskı ve tecavüzle özdeşleşmiştir. Özellikle peygamberlerin ve ilk müslümanların mâruz kaldığı bu tür tavırlara günümüz dünyasında da sık sık rastlanmaktadır. Ateist olmasına rağmen bazı insanların (filozoflar) dahi şiddetle karşı çıktığı bu tür tutumlara İslâm da gereken tepkiyi göstermiştir. Hatta onları inançsız olmaktan ziyade gayri insanî ve gayri ahlâkî tutum ve davranışları yüzünden eleştirmiş, bir an önce bu alışkanlıklarına son vermelerini tavsiye etmiştir. Kur'ân'da da bu durumun sayısız örnekleri mevcuttur.

Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in yaşamına bakıldığında öncelikli amacın insanlar arasında tevhid inancının tesisi olduğu görülecektir. Ancak bunun da insanlara dayatma biçiminde sunulmadığı ve isteğe bağlı olarak ortaya konduğu açıktır. Nitekim bu konuda gerek Kur'ân ve gerekse peygamber tamamen iknâî bir yöntemi tercih etmiş ve onları kâinatın ihtişamını anlatarak Tanrı'ya çağırılmışlardır. Durum böyle olunca İslâm dininde inanç özgürlüğünün çok geniş bir biçimde görüleceği kesindir. Ancak bununla birlikte İslâmiyet'in tâviz vermediği ve kesinlikle rızâ göstermediği konular da bulunmaktadır. Bunlardan biri putperestliktir. Yani ne olduğu belli olmayan birtakım nesnelere kutsal sayılması ve onlara ilâhlık atfedilmesi dolayısıyla insan onurunun ayaklar altına alınmasıdır. Bir diğeri de insanlar arasında görülen zulüm, katliam, soykırım, tecavüz, işkence, haksızlık, ayrımcılık ve sömürü gibi insanlık dışı fiillerdir. Şimdi İslâm'ın önem verdiği öncelikli konular bunlar olunca, onun ateizmle ilişkisi de kolaylıkla anlaşılacaktır.

Yukarıda ifade edildiği gibi ateizm sadece bir inanç konusu olarak kalıp gayri insanî ve gayri ahlâkî tavırlara bürünmez ise fikrî plandaki mücadelenin ötesinde İslâm'ın onunla pratikte çatışması söz konusu olmayacaktır. Hele günümüz şartlarında inansın ya da inanmasın pek çok farklı insanın birlikte yaşadığı toplumlarda karşılıklı anlayışın ve hoşgörünün varlığı kaçınılmazdır. Ancak yüzyılımızda görüldüğü gibi ateizm bazan ideolojik bir tavır alır, bir bakış açısı olmaktan öteye geçerek insanlık dışı uygulamalara basamak olursa İslâmiyet'in ona sessiz kalması düşünülemez. Dolayısıyla bu önemli noktayı gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Kur'ân sadece inançsızlardan ya da gayri müslimlerden değil, müslüman olan herhangi bir insandan gelebilecek benzeri tutum ve davranışlara da şiddetle karşı çıkmış her yerde adaletin, eşitliğin, erdemin ve sevginin yaygınlaşmasını talep etmiştir. Zaten onu anlamlı kılan, farklı dilde, dinde, renkte ve coğrafyadaki binlerce insanın, özellikle ezilmiş, sömürülmüş, yurtlarından sürülmüş, hor görülmüş ve haksızlığa uğramış kişilerin gönlünde yer almasını sağlayan şey de İslâm'ın bu evrensel değerleri olmuştur.

İslâmiyet gerek Kur'ân-ı Kerim ve gerekse Hz. Peygamber aracılığı ile Tanrı'nın varlığını gösterir pek çok kanıt ileri sürmüş ve bunlarla ilgili çeşitli örnekler sunmuştur. Nitekim burada ele alınan kanıtların hepsi çeşitli şekillerde de olsa kutsal kitaplarda zikredilmiştir. Özellikle âlem (kozmozolojik) deliliyle, gaye ve nizam (teleolojik) deliline sıkça başvurulmuş, bir anlamda insanın kâinat üzerinde düşünmesi amaçlanmıştır. Evrende olup bitenlerle ilgili örnekler sergilenmiş bütün bunların nasıl var olduğuyla ilgili olarak insanların tefekküre dalması ve ibret alması istenmiştir.

İslâmiyet'e ateistlerden gelen eleştirilere Kur'an'da cevaplar vardır. Hz. Peygamber de inanmayanlarla diyalogu kesmemiş onlarla konuşmaya ve tartışmaya devam etmiştir.

Onlara özellikle Tanrı'nın varlığı konusu başta olmak üzere yaşamın, evrenin, varlığımızın ve bütün kâinatın gerçek olduğunu ve çevremizdeki hiçbir şeyin de tesadüf olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Yine İslâmiyet insanın ölümlü bir varlık olduğunu, ancak iyilikleri, erdemi ve inancıyla Tanrı katında ölümsüzlüğü hak edebileceğini belirtmiş bunun içinde iman ve ahlâkın üzerinde önemle durmuştur.

2. Ateizmin İslâm'a Yaklaşımı

İslâmiyet'in inançsızlara karşı olan tutumu yanında bir de ateistlerin İslâm'a karşı tutumları vardır. Burada da genelde iki yaklaşım söz konusu olmuştur. Birincisi tamamen felsefi kaygılardan hareketle ortaya konan ve düşünce ürünü olan eleştirilerdir. Bu tür eleştirilerde belli bir seviye ve entelektüel bir tavır görülmektedir. Bu eleştiriler tamamen düşünce seviyesinde kalmakta pratikte yıkıcılığa ve ahlâksızlığa dönüşmemektedir. Çünkü bu tür ateistlerde din veya Tanrı inancı tamamıyla teorik bir tartışma konusu olup dünyaya bakış açısıyla ilgili zihni bir problemin unsurlarıdır. Buna karşın günlük yaşamda, ahlâk ve estetik gibi konularda çatışma mevzuu değildir.

Ateizmin ikinci yaklaşımında ise birincisinden oldukça farklı olan ideolojik eleştiriler ön plana çıkmıştır. Bu eleştirilerin temelinde de teorik kaygılardan ziyade ideolojik ön yargılar ve saplantılar görülmektedir. Öyle ki bu çerçevede fikirler dile getirilirken, özellikle üslûp açısından, inanan insanları incitici ve onlara hakaret edici öğelere sıkça rastlanmaktadır. Şüphesiz ki İslâmiyet'in bunlara karşı sessiz kalması beklenemez. Hatta meşru ölçüler içerisinde bunlarla mücadele etmesi de kaçınılmazdır.

Yukardaki iki yaklaşımın dışında bir de dinle (İslamla) barışık olan ancak inançlarını kabul etmeyen ateistler vardır. Bunların bir kısmı İslâmiyeti içerisinde yaşadıkları kültürün bir parçası olarak görmüş bu nedenle saygı duyduklarını ifade etmişlerdir. Bir kısmı da inanmasa bile İslâmiyet'in Tanrı inancını inanmaya ve kabul etmeye yakın bulmuş, bunun yanında Hz. Muhammed'e olan sempatisini de gizlememiştir.

İslâmı, kültürün bir parçası olarak gören ve inanmadığı halde dindarlardan rahatsız olmayan ateistler sosyal ilişkilerinde ve iş hayatlarında da çevresiyle barışık bir tutum içerisinde bulunmuşlardır. Hiçbir zaman da karşısındakiyle mücadele etmeyi ya da onlara müdahaleyi aklından geçirmemiştir.

Bazı ateistler de dinler arasında mukayese yapmış ve inanmasalar da İslâm'ın diğerlerinden farklı olduğunu itiraf etmişlerdir. Bu duruma Batı kültüründe oldukça sık rastlanmaktadır. Hıristiyanlığın paradokslarından, dramatik hikayelerinden ve kilisenin hiç de insancıl olmayan tarihi geçmişinden bunalan bazı kişiler çareyi ya ateizmde ya da başka bir inanca geçmekte görmektedirler. Bu nokta da İslâmiyet kilisenin kutsal şarabı karşısında bardaktaki içme suyu kadar saf görünmektedir. Ne var ki o kişilere temiz suyu bulanık gösteren içerden (Kilise bağınazlığı) ve dışardan (ideolojik propagandalar) pek çok unsur bulunmak-tadır.

3. Ateizm Karşısında İslâm

Ateistlerin çarpıtmalarına rağmen İslâmiyet bütün sadeliği ve yeniliğiyle beraber açık ortadadır. Kendisine ateistlerce (özellikle materyalistler) atfedilen olumsuz niteliklerin çok uzağında, çağımız insanına bir umut olma özelliğini muhafaza etmektedir.

İnsanlığa hitap eden din (İslâmiyet) ateistlerin düşündüğünün aksine ne bir ideoloji, ne sadece ekonomik ve politik bir yapı, ne de felsefî bir dünya görüşüdür. O evreni ve canlıları kucaklayan, bütün insanları insan olmak bakımından hoşgörülle karşılayan, onları dili, rengi, kültürü, sosyal statüsü, ekonomik durumu, cinsiyeti, nesebi ya da geçmişiyle yargılamayan tek Tanrı inancını savunan, putperestliği yıkan ve yeryüzünde adaleti amaçlayan engin bir inanç sistemi ve hayat düzenidir. Büyüklüğü ve kucaklayıcılığı içerisinde yaşamın her alanıyla ilgili olarak bizlere temel ilkeler sunan, hayatî konularda çözüm yolları öneren evrensel bir değerler sistemidir. Canlılara şefkatle yaklaşılmasını isteyen, insanlar arasında iyiliği ve dürüstlüğü tavsiye eden ve maddi âlemin geçici olduğunu düşündüren bir yaşam tarzıdır. Bu anlamda İslâmiyet herhangi bir teorisyenin zihnine sığacak kadar dar olmadığı gibi, bütün varlığa, tarihe, toplumsal yapıya ve insanlığa idelojilerin yaptığı gibi tek bir ilkeyle yaklaşacak kadar da sığ bir bakış değildir.

Sosyal alanda toplum ve fert dengesini gözeten İslâmiyet, hem ferdin hem de toplumun haklarını koruyan, toplumsal düzenin yanında bireysel hakların da savunucusu olan ilâhî bir dindir. İslâm birtakım ideolojiler gibi toplumla fert arasında uçurum oluşmasına imkân tanımamış, birini diğerine feda etmemiştir. Hukukta adalet ve eşitlik ilkesini esas almış bütün insanların bunlara her koşulda riayet etmelerini tavsiye etmiştir.

İslâmiyet çalışmayı, ticareti, dürüst yollarla para kazanmayı teşvik etmiş, aldatmayı, yalanı, sömürüyü ve borçluyu ezmeyi ise şiddetle yasaklamıştır. Bilimde araştırmayı ve tecrübeyi teşvik etmiş, hurafelerin, bâtil inançların ve kâhinliğin şiddetle karşısında yer almıştır. Yönetimde danışmaya ve seçime önem vermiş, idarecileri de halkın hizmetçisi olarak görmüştür. Halkına zulmeden yöneticilere, krallara, sultanlara, diktatörlere lânet okumuş, onları müşfik ve merhametli olmaya çağırarak yönetimde yaşlı, yoksul, kimsesiz ve zayıfların kollanmasını tavsiye etmiştir.

İslâmiyet her türlü egoizmi ve ırkçılığı reddetmiş, bu amaçla öldürmeyi ve zulmetmeyi reddetmiş, bir başkasının canına, malına, ailesine, inancına ve özel yaşamına müdahale edilmesini de yasaklamıştır. Müslümanlara, müslüman olmayanların inançlarına da saygı göstermelerini ve kesinlikle bir başkasının inancına kötü söz söylememesini tavsiye etmiş, kimseye de inanç konusunda baskı yapılmamasını öğütlemiştir.

İslâmiyet günlük ibadetin temiz olan her yerde yapılabileceğini belirtmiş, bu iş için herhangi bir mekân şartını koşmamıştır. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi belli şekil ve zamanlarda yapılması zorunlu olan ibadetlerde dahi insan vücudunun ve psikolojisinin yapısını göz önünde bulundurmuş, hastalık, bilgisizlik, tehlikelidurum, çocukluk, yaşlılık, unutkanlık vb. durumlarda kimseyi sorumlu tutmamıştır.

İslâmiyet inancın kul (insan) ile Tanrı arasındaki bir mesele olduğunu belirtmiş bu konuda olumlu ya da olumsuz dış müdahaleyi yasaklamıştır. Âlimlere büyük önem vermesine rağmen, onlar dahil olmak üzere kimsenin Tanrı adına söz söyleyemeyeceğini ve insanlara dayatma yapamayacağını ifade etmiş, hıristiyanlıkta görüldüğü gibi ruhban sınıfına da (klerikal yapılanma) imkân tanımamıştır.

İslâm ibadetlerde dahi insanla Tanrı arasına kimsenin giremeyeceğini belirtmiş, insanlar arasında hiçbir kimsenin bir diğerini cennete ya da cehenneme gönderme yetkisinin bulunmadığını ifade etmiştir. Din âlimi dahi olsa kimsenin din adına affetme ya da ceza verme durumunda olmadığını söylemiştir.

İslâmiyet ibadetlere büyük önem vermekle birlikte insanların bunların eksikliğinden dolayı ümitsizliğe ya da karamsarlığa kapılmalarını da iyi görmemiş bir an önce bu tür insanların kendilerini toparlamalarını tavsiye etmiştir. İslâmiyet çeşitli gerekçelerden dolayı alkol, uyuşturucu ve kumar gibi alışkanlıklara kapılanların da kendilerini bırakıp, dinden uzaklaşmamalarını istemiş, zor olsa bile bu tür alışkanlıkların tadrîcen sona erdirilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. İslâmiyet ümitsizliği de yasaklamıştır. Geçmiş ve yaptıkları ne olursa olsun bir insanın Tanrı'ya dönebileceğini ve yaşamın her safhasının da bu iş için güzel bir fırsat olduğunu ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi İslâmiyet gerek bireysel, gerek toplumsal ve gerekse evrensel açılardan mutluluğun temini yönünde ilkeler ortaya koymuş, niçin var olduğu ve nereye gidileceğine dair getirmiş olduğu açıklamalarla insanlara bir vizyon sunmuştur.

Ateizmin ise insanlara bir vizyon sunması ve varlık alemiyle ilgili tatmin edici açıklamalar getirmesi bugüne kadar mümkün olmamıştır. Sadece niçin var olduğumuzla alâkalı olarak değil ayrıca nasıl var olduğumuz ve nereye gideceğimizle ilgili olarak da ateizmin sunacağı bir şey bulunmamaktadır. Doğrusu ateizmden böyle bir izah beklemenin de anlamı yoktur. Çünkü kendisi reaksiyoner bir tavidir. Sistemli ve ahenkli bir dünya görüşü ortaya koymak yerine dine ve Tanrı inancına karşı eleştirel bir tutum takınmakla yetinmiştir. Ortaya yeni bir şey koyamadığı gibi insanların ufkunu açacak, onlara ümit verecek ve geleceği aydınlatacak bir sistem de sunmamıştır.

Yukarıdaki durum ideolojik ateizm için de söz konusudur. Orada dahi her türlü dayatmaya ve fikrî doğmatizme rağmen tıkanma olmuş ve insanların yeni arayışlara girdiği gözlenmiştir. Hâlâ bir kısım insanların teorik olarak ideolojik ateizmden vazgeçmemiş oldukları gözlenirse de sonuç itibarıyla onların da özeleştiri de buldukları bilinmektedir.

Her şeye rağmen İslâmiyet bütün sadeleştiği ve çekiciliği ile insanlığın önünde durmaktadır. Geleneğin ve değişik kültürlerin her türlü olumsuzluğuna rağmen İslâmiyet'in öz kaynakları (Kur'an ve Hz. Peygamber'in dinle ilgili sözleri) bizlere tarihi kaynaklarca ulaştırılmıştır. Görünen o ki geleneğin bizlere sunduğu İslâmla kaynakların bizlere anlattığı İslâm arasında da azımsanmayacak ve küçümsenmeyecek farklılıklar bulunmaktadır.

Özünde barış, kardeşlik, erdemlilik, temizlik, insan severlik ve hoşgörü olan İslâm ne yazık ki günümüzde, olduğundan farklı bir şekilde sunulmuştur. Bütün insanlığa hitap ettiği halde özellikle Ortadoğudaki bazı toplumların gelenek ve kültürleriyle özdeşleştirilen İslâm, kendine en fazla ihtiyaç duyulduğu bir asırda kenarda kalmış ve modernitenin ihtiyaç duyduğu manevi boşluğu doldurmasına müsade edilmemiştir. Bilgisiz ve kaba insanlar yüzünden de bazı çevrelerce kendisinden nefret edilen ve uzaklaşılacak İslâm dini her türlü hurafeden, paganizmden, fetişizmden, büyücülükten, miskinlikten ve bilim düşmanlığından uzak olduğu halde gerici bir din gibi takdim edilmiş ve karalanmıştır.

Geleneğin (özellikle son bir buçuk iki asırdır) bizlere sunduğu İslâm karşısında bazı ateistlerin itirazları da doğrusu anlamsız değildir. Her halükârda onların da insan unsurundan kaynaklanan birtakım olumsuzlukları görmeleri ve dinden uzaklaşmaları ihtimal dahilindedir. Nitekim günümüzde de böyle olaylara sıkça rastlanmaktadır. Ancak bunun sorumlusu ne dindir (İslâmdır), ne yaşamı bizlere bahşeden Tanrı, ne de "Birbirinizi sevin. Sevmedikçe iman etmiş olmazsınız..." diyen Hz. Peygamber'dir.(81)

SONSÖZ

Tanrı'nın varlığı meselesi insanlığın ortak bir problemidir. Dini, dili, ırkı, rengi, coğrafyası ve kültürü ne olursa olsun hemen hemen bütün insanların bir şekilde ilgilendiği ve üzerinde durduğu bir konudur. Reddedenlerin dahi zihinlerinden bir türlü çıkaramadıkları ve hakkında fikir yürüttükleri önemli bir konudur.

İnsanların büyük bir kısmı Tanrı'nın varlığına inanmış ve varlığıyla ilgili çok güçlü kanıtlar ileri sürmüşlerdir. Bazı insanlar ise böyle bir varlığa inanmamış ve lehinde getirilen kanıtları da reddetmişlerdir. Bu problem söz konusu taraflar arasında çok ciddi tartışmalara neden olmuş ve uzun münakaşalara yol açmıştır. Sadece felsefe ve teoloji kitaplarında değil, ayrıca edebî eserlerde, yazılan romanlarda ve şiirlerde de bu konuya genişçe yer verilmiştir.

Tanrı'nın varlığına inananlar bu inancın felsefi, ilmî, teolojik, mistik ve moral temelleri olduğunu ifade etmiş ve bunları da tek tek açıklamışlardır. Ateizme yol açan gerekçelerin ise hiçbir bilimsel, rasyonel ve etik değeri bulunmadığını ifade etmişlerdir.

İnsanı Tanrı'ya götüren yolların sayısı oldukça fazladır. İnançsızlığa götüren yolların sayısı ise mâkul, mantıklı ve vicdanlı olduğu takdirde yok denecek kadar azdır. Olanların temelinde ise bizâtihi ateizmin kendi gücü değil, din adına sergilenen bilgisizlik, tutarsızlık, iki yüzlülük ve gayri insani tavırlar yatmaktadır.

Bir insanın ateist olması teorik açıdan mümkün olmakla birlikte, gerçekleşmesi çok zor olan bir durumdur. Buradaki zorluktan kasıt da basit bir muhakeme neticesinde, bir insanın kendisini ateist olarak görmesi değildir. Çünkü ateizm sadece sözel bir tercihin sonucu olarak ortaya çıkacak bir durum değildir. Kastedilen şey ateizm adına göze alınan felsefi ve mantıkî tutarsızlıklarla, moral, varoluşsal ve psikolojik çıkmazlardır.

XX. yüzyılda ateizm adına ortaya pek çok şey konmuş, konuşulmuş, yazılmış ve çizilmiştir. Elbette bunların içerisinde çok ciddi problemleri gündeme getiren ve tartışan değerli fikirler bulunmaktadır. Nitekim bunlara herhangi bir felsefe (özellikle din felsefesi) eserinde rastlamak ve onları keyifle okumak mümkündür. Ancak yüzyılımızda ateizm adına yapılan şeylerin çoğunluğu ne yazık ki tutarlı ve insafli fikrî tartışmalar olmak yerine, birer ateizm retoriği haline gelen ideolojik söylemler olmuştur. Yakından bakıldığında ortaya çıkan şeylerin daha ziyade ideolojik bilim, ideolojik felsefe ve ideolojik ateizm olduğu görülmüştür. Bu söylemlerin temelinde de pozitivist ya da materyalist esintiler bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada görüldüğü gibi Tanrı'nın varlığı

meselesi herhangi bir ideolojinin dar çerçevesine sığmayacak kadar geniş olan ve insan hayatının bütün yönlerini kucaklayan hayatî bir problemdir.

Bir insanın Tanrı'nın varlığını reddetmesi esasen o kişinin kendi iradesine ve aklı muhakemesine bağlı olan bir şeydir. Nitekim böyle davranan pek çok insan da görülmüştür. Ancak bir insanın mutlak surette inançsız olması veya hiçbir surette aklına Tanrı'nın varlığını getirmemesi mümkün değildir. Bunun imkânsızlığıyla ilgili pek çok kanıt bulunmaktadır. Geleneksel dinlerin Tanrı anlayışlarını reddeden pek çok kişide dahi benzeri kavramlara rastlanmaktadır. İnançsız olduğunu söyleyenlerin büyük bir kısmında da, materyalistler dahil olmak üzere, zihinlerinde Tanrı işlevini yerine getiren ancak mahiyet itibariyle farklı olan değerler görülmektedir. Dolayısıyla mutlak bir ateizmden söz etmek imkânsızdır.

Günümüze kadar teorik açıdan Tanrı'nın varlığını eleştirmek amacıyla pek çok itiraz dile getirilmiştir. Özellikle çağımızda bu itirazlara bilimsellik, rasyonellik ve mantıksallık süsü verilmiştir. Ancak burada da ifade edildiği gibi bu nitelikler inansın ya da inanmasın kimsenin tekelinde bulunmayan durumlardır. Ayrıca bağımsız olarak düşünüldüğünde bir şeyin bilimsel, rasyonel ya da mantıksal olmasıyla o şeyin öyle olmadığı konusyla ilgili elde genel geçer kesin ölçütler de bulunmamaktadır. Çünkü bu terimler elastikî olduğundan değişik biçimlerde de kullanılmaları mümkündür. Dolayısıyla bu kavramların ateizm adına kullanılması tamamıyla yanıltıcı ve çarpıtıcı bir durum olup birtakım zayıf iddiaları güçlü kılmaya ve ayakta tutmaya yönelik beyhude çabalardır.

Ateistler bütün uğraşlarına rağmen Tanrı'nın varlığı aleyhinde güçlü kanıtlar ortaya koyamamışlardır. Buna karşın Tanrı'nın varlığı konusunda pek çok kanıt ileri sürülmüştür. Bu kanıtlar da ateistlerin "Tanrı yoktur" şeklindeki iddialarını tek tek çürütmektedir. Bunlar arasında da varlık (ontolojik), âlem (kozmojik), nizam ve gaye (teleolojik), mistik tecrübe ve ahlâk kanıtları bulunmaktadır. Aslında kimileri için bu kanıtların dile getirilmesine dahi gerek yoktur. Çünkü Tanrı'nın varlığı insan için kanıtlanmaya gereksinim duymayacak kadar açık ve seçik bir konudur. Dolayısıyla ateistin inkârı şaşılacak bir şeydir.

Ateistlerin kanıtları eleştirmekten başka bir seçenekleri olmamıştır. Bunun yanında kendi bakış açılarını destekler ikna edici görüşler de ortaya koyamamışlardır. Koymaları da mümkün gözükmemektedir. Doğrusu teorik açıdan kanıtları eleştirmek de zorunlu olarak ateizm anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla bu kanıtların fikrî eleştirisinin inançsızlıkla sonuçlanmayacağı ortadadır. Kaldı ki bu eleştirileri yapanların çoğunluğu da ateist değildir. Ateistler sadece yapılan felsefî eleştirileri kendi çıkarları için kullanmaktadır. Tanrı'ya inandığı halde kanıtların birini ya da bazılarını beğenmeyen veya muhtevasına karşı çıkan düşünürler de olmuştur. Bunlar da herhangi bir kanıtın özünü ve ana fikrini çürütmeyip sadece mantığı üzerindeki tartışmalardan öteye geçememektedir.

Felsefî tartışmalarda kendine güçlü bir zemin bulamayan ateizm kendine çağımızdaki bazı bilimsel var sayımların içerisinde yer aramaya çalışmıştır. Henüz kanıtlanamayan ve kanıtlanması da mümkün olmayan bu teorilerin etkisi ve gücü ise günümüzde oldukça zayıflamış, yaygınlığı da sona ermiştir. Bunların arasında Comte'un pozitivist; Feuerbach'ın antropolojik; Marx'ın sosyopolitik; Freud'ün psikanalitik ve Nietzsche ile

Sartre'in varoluşçu ateizmi bulunmaktadır. Bu teorilerle ilgili sayısız çalışma yapılmış lehinde ve aleyhinde de bir o kadar görüş ortaya konmuştur.

Yukarıdaki teorileri ortaya atanlar ya da onların sempatanları düşüncelerini genellemiş ve onları her şartta geçerli doğrularmış gibi savunmuşlardır. İddialarını yanlışlayan sayısız örnek bulunduğu halde fikirlerinden vazgeçmemişlerdir. Sonuç itibarıyla dini ve Tanrı inancını anlamakta yetersiz kalmış ve kendi bakış açılarına göre onları yorumlamışlardır.

Doğrusu burada kısmen değinilen söz konusu teorilerin doğru yönlerinin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Bütün fikirlerde olduğu gibi bu düşünürlerin fikirlerinde de kendi koşullarıyla ilgili az ya da çok doğruluk payları bulunmaktadır. Elbette ciddiye alınabilecek ve üzerinde düşünülmesi gereken unsurlar olacaktır. Ancak bunun yanında yanlışlarının da görülmesi ve aynı dürüstlikle ifade edilmesi gerekmektedir. Ne yazık ki bazı çevrelerde bu dürüstlüğün gösterilmediği, hatta ideolojik kaygılardan ötürü bunların kutsallaştırıldığı da bilinmektedir.

Söz konusu teoriler genelde hıristiyanlığın ve bu dinin oluşturduğu Batı kültürünün neden olduğu tepkisel hareketlerdir. XX. yüzyılın ilk yarısında dünyanın her tarafını etkileyen bu hareketler aslında Batı kültürünün kendi iç hesaplaşmasıdır. Bu kültürün çeşitli vasıtalarla yaygınlaşma-sıyla birlikte bu var sayımlar da bir dönem geniş kabul görmüştür. Ancak bugün için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla onları savunurken ya da eleştirirken bu noktanın unutulmaması gerekmektedir.

Felsefi tartışmaların yanında ateizm bazan ideolojik biçimlere sokulmuş ve bazı sosyalist yönetimlerin resmî politikası haline getirilmiştir. Bilindiği gibi Marx, Lenin ve Engels'in fikirlerinden hareketle sosyalist ülkelerde bilinçli bir din karşıtlığı politikası izlenmiştir. Kendine materyalizmi temel alan bu anlayış, dini toplumsal bir olay olarak görmüş ve ortadan kaldırılması için gereken neyse onun yapılmasına karar vermiştir. Marxist ve materyalist esaslar üzerine kurulduğu için de kendini bilimsel ateizm olarak adlandıran bu yaklaşım günümüzde büyük oranda zayıflamışsa da bazı yerlerde yönetimlerin gücüyle hayatiyetini devam ettirmektedir.

Özünde teorik bir problem olan ve tamamıyla insanın kendi iradesini ve vicdanını ilgilendiren ateizm ideolojik bir düşünce haline getirilince felsefi özelliğini kaybetmiş ve politik bir malzeme haline dönüşmüştür. Dünyaya ideolojik bir gözle bakan anlayışlar insanlık tarihi başta olmak üzere toplum hayatını ve dinî inancı elbetteki kendi ön kabullerine göre yorumlamışlardır. Dine ve Tanrı inancına yaklaşırken gördüklerini değil de görmek istediklerine önem vermişlerdir. Zihinlerindeki ilkeleri ve ön kabulleri doğrulamak ve kanıtlamak için her türlü yolu ve propaganda aracını denemişler bunda kısmen de başarılı olmuşlardır. Ancak bu tür tavırların kalıcı olmadığını görmek mümkündür.

Ateizmi ilke edinen ideolojiler kiliseyi aratmayacak derecede dogmatik, statik ve dayatmacı tavır sergilemişlerdir. Dolayısıyla dinle ilgili eleştirilerinde karşı tarafa teistlere cevap verme ya da yanlış anlamayı düzeltme şansı vermemişlerdir. Bu ideolojilerin

etkisinde kalan insanların da kendilerine öğretilen ve gerçek olduğu söylenen şeylerin dışına çıkmalarını beklemek aşırı bir iyimserlik olacaktır.

Kendilerini ilmî, felsefî ve özgür düşünceli diye tanımlayan ideolojiler insanlık tarihinin en doğma, en katı ve en yasakçı ekolleri haline gelmişlerdir. Bireylerin yaşamlarına, düşüncelerine, inançlarına, kısacası özgürlüklerine dahi ipotek koymuşlardır. Din dahil olmak üzere karşısındaki kurumları ya da fikrî akımları birer ideoloji olarak görme yanlışlığına düşmüşlerdir. Halbuki din ne bir ideoloji ne ekonomik bir sistem ne de felsefî bir ekoldür. Böyle olmadığı gibi herhangi bir ideolojinin ya da ekolün muhatabı da değildir.

İdeolojileri fikrî açıdan çürütmeye çalışmak bir tarafa onları eleştirmek dahi çok zordur. Çünkü bu ideolojiler XX. yüzyılın çağdaş dinleri haline getirilmiştir. Bu yüzden onların iddialarına cevap vermek sanıldığı kadar kolay değildir. Kendi içlerinde dahi en küçük yoruma ya da yeniden uyarlamaya karşı şiddetli tepki göstermektedirler. İddialarına karşılık ne denirse densin veya ne anlatılırsa anlatılsın onlar kabul etmeyeceklerdir. Çünkü onların kendi doğruları vardır, ve bu doğrular hiçbir surette tartışılacak ya da eleştirilebilecek şeyler değildir.

İster felsefî anlamda isterse ideolojik biçimde ateizmin gelecekte de devam etmesi ihtimal dahilindedir. Ancak kesin olan bir şey varsa o da yakın geçmişte olduğu gibi gelecekte de ateizmin bilimsellik, rasyonellik ya da özgürlük kılıfına bürünemeyeceğidir. İnsan ateizmden bağımsız olarak bilimin, rasyonelitenin ya da özgürlüğün ne olduğunu acı tecrübeler sonucunda öğrenmiş durumdadır. Büyük bir ihtimalle de bugüne kadar elde ettiği birikim ve kazanımını bir kenara bırakmayacak ve benzeri aldatmacalara kanmayacaktır.

KAYNAKÇA

Affifi, A. E., Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi, çev. Mehmet Dağ, Ankara 1975.

Akgün, Mehmet, Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri, Ankara 1988.

Alston, William P., "Teleological Argument for the Existence of God", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, London 1972.

Aydın, Hüseyin, Metafizikçi Olarak Nietzsche, Bursa 1984.

Aydın, Mehmet, "Allah'ın Varlığına İnanmanın Aklîliği" İslamî Araştırmalar, II, Ekim 1986.

——— Din Felsefesi, İzmir 1987.

——— Kant'ta ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlâk İlişkisi, Ankara 1991.

Ayer, A. J., Language, Truth and logic, London 1990.

- Bedevî, Abdurrahman, *Min Tarihi'l İlhâd fi'l-İslâm*, Beyrut 1980.
- Berman, David, *A History of Atheism in Britain*, London 1988.
- Bernard, Lightman, *The Origins of Agnosticism, Victorian Unbelief and The Limits of Knowledge*, London 1987.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara 1996.
- Buckley, Michael J., *At The Origins of Modern Atheism*, USA. 1987.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil el-, *Sahihu'l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1981.
- Collins, James, *God İn Modern Philosophy*, London 1960.
- Cottingham, John, *The Rationalists*, Oxford 1988.
- Debray-Ritzen, Pierre, *Freud Skolastiği*, çev. A. Fikret Gökdemir-A. Çetin Ertürk, Ankara 1991.
- Descartes, *A Discourse on Method*, London 1949.
- Duralı, Teoman, *Biyoloji Felsefesi*, Ankara, 1992.
- Edwards, P., "Atheism", *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. Paul Edwards, New York 1972.
- Edwards, Paul, "Common Consent Arguments for the Existence of God" *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. Paul Edwards, New York 1972.
- Feuerbach, Ludwig, *The Essence of Christianity*, ing. çev. Marian Evans, London 1843.
- Flew A, "Divine Omnipotence and Human Freedom", *New Essays in Philosophical Theology*, ed. Antony Flew ve Alasdair MacIntyre, London 1958.
- *God, Freedom and İmmortality*, New York 1984.
- Freud, Sigmund, *Psikanalize Giriş*, Çev. Günsel Koptagel-İlal, İstanbul 1984.
- *The Future of an İllusion*, İng. çev. W.D. Roson-Scott, London 1934.
- *Totem and Taboo*, London 1983.
- Gaskin, J.C.A., *The Quest for Eternity*, UK 1984, s. 71-3.
- Geach, Peter, "The Meaning of God", *Religion and Philosophy*, ed. Martin Warner, Cambridge 1922.
- Gilson, Etienne *Ateizmin Çıkmazı*, çev. Veysel Uysal, İstanbul 1991.

Goudge, T. A. "Charles Robert Darwin", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, London 1972.

Gürsoy, Kenan, J. P. Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler, Ankara 1987.

Hick, John , Philosophy of Religion, USA 1963.

Hook, Sidney, From Hegel to Marx, USA 1962.

Hume, David, Dialogues Concerning Natural Religion, ed. R.H.Popkin, USA 1988.

Küng, Hans Does God Exist?, London 1991.

Lange, Friedrich Albert, Materyalizmin tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi, Çev. Ahmet Arslan, İzmir, 1982.

MacIntyre, Alasdair, "Pantheism", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, New York 1972.

——— "Sigmund Freud", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, New York 1972.

Mackie, J.L., "Evil and Omnipotence", The Problem of Evil, Ed. Marilyn McCord Adams-Robert Merrihew Adams, Oxford 1990.

——— The Miracle of Theism, Oxford 1982.

Magee, Bryan, Yeni Düşün Adamları, ed. Mete Tunçay, Ankara 1985.

Mâlik b. Enes, el-Muvatta' I-II, İstanbul 1981.

Masterson, Patrick, Atheism and Alienation, London 1971.

McPherson, Thomas, "Religion as The Inexpressible", New Essays in Philosophical Theology, ed. Antony Flew- Alasdair MacIntyre, London 1955.

Mossner, Ernest Campell, "Deism", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, New York 1972.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Sahihu Müslim, I-III, İstanbul 1981.

Nielsen, Kai, Philosophy and Atheism, New York 1985.

Owen, H.P., "Theism", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, New York 1972.

Paley, William, 'Natural Theology', The Existence of God, ed. John Hick, New York 1973.

Passmore, J., A Hundred Years of Philosophy, UK 1975.

Russell, Bertrand, "Am I Atheist or an Agnostic", Bertrand Russell On God and Religion, ed. Seckel AI, New York 1986.

Sartre, Jean-Paul, Existentialism and Human Emotions, İng. çev. B. Frechtman, New York 1957.

Sena, Cemil, Tanrı Anlayışı, İstanbul 1978.

Smith, George, Atheism The Case Against God, New York 1989.

St. Anselm, "Proslogion", Philosophers on Religion, ed. Patrick Sherry, London 1987.

Sutherland, Stewert, Atheism and The Rejection of God, Oxford 1977.

Taylan, Necip İslâm Düşüncesinde Din Felsefeleri, İstanbul 1994.

Topaloğlu, Aydın, Çağdaş İngiliz Felsefesinde Ateizm Problemi, (basılmamış doktora tezi) 9 Eylül Uni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1996.

Topaloğlu, Bekir "Allah" mad., T.D.V. İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1989.

Tucker, Robert, Philosophy and Myth in Karl Marx, London 1971.

Ural, Şafak, Pozitivist Felsefe, İstanbul 1986

Voltaire, Philosophical Dictionary, İng. çev. ve ed. Theodore Besterman, UK 1971.

Wisdom, John, "Gods", Logic and Language, ed. A.G.N. Flew, Oxford 1951.

DİPNOTLAR

(1) John Hick, Philosophy of Religion, USA 1963, s. 4.

(2) bk. Mehmet Aydın, Din Felsefesi, İzmir 1987, s. 162.

(3) H.P.Owen, "Theism", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, Macmillan Ün, New York 1972, I, s. 97-98; Bekir Topaloğlu, "Allah" mad., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1989, II, s. 471-498.

(4) Ateizmin tanımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Aydın Topaloğlu, Çağdaş İngiliz Felsefesinde Ateizm Problemi, (yayımlanmamış doktora tezi) 9 Eylül Uni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1996, s. 2-31.

(5) George Smith, Atheism The Case Against God, New York 1989, s. 20.

(6) Stewert Sutherland, Atheism and The Rejection of God, Oxford 1977, s. 5.

(7) David Berman, A History of Atheism in Britain, London 1988, s. 2.

- (8) Nielsen, Philosophy and Atheism, New York 1985, s. 123.
- (9) A. J. Ayer, Language, Truth and logic, London 1990, s. 23, 120-1.
- (10) Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Akgün, Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri, Ankara 1988, s. 11-57.
- (11) Michael J. Buckley, At The Origins of Modern Atheism, USA 1987, s. 1-3.
- (12) Buckley, a.e., s. 4.
- (13) bk. Ernest Campell Mossner, "Deism", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, New York 1972, II, s. 326-327.
- (14) Alasdair MacIntyre, "Pantheism", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, New York 1972, VI, s. 34.
- (15) A. E. Affifi, Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi, çev. Mehmet Dağ, Ankara 1975, s. 36;
- (16) Antony Flew, God, Freedom and İmmortality, New York 1984, s. 31.
- (17) Bertrand Russell, "Am I Atheist or an Agnostic", Bertrand Russell On God and Religion, ed. Seckel Al, New York 1986, s. 85
- (18) Lightman Bernard, The Origins of Agnosticism, Victorian Unbelief and The Limits of Knowledge, The Johns, London 1987, s. 17. Agnostisizm her zaman din karşıtı bir tutum olarak ele alınmamıştır. Dindar olduğu halde agnostik olanlar da mevcuttur. Dolayısıyla bu kişileri kuşkularından dolayı agnostik olan ve ateizme yaklaşan kişilerle karıştırmamak gerekir. Bu kişiler Tanrı'nın varlığı konusunda inanç ve bilgi ayırımının yapılmasını gündeme getirmişler, Tanrı'nın akılla bilinmesiyle ona kalben inanılmasının farklı şeyler olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla günlük dille Tanrı hakkında konuşmaya da karşı çıkmışlardır. Bu kişilere göre Tanrı'ya inanmakla O'nun hakkında konuşmak ayrı şeylerdir. Bir insan inandığı halde Tanrı'yı bilemeyebilir, veya O'nun bilinemeyeceğine de inanabilir. Ancak onun varlığına inanır. Bu durumda inancında da bir eksiklik görmez bk. Thomas McPherson, "Religion as The Inexpressible", New Essays in Philosophical Theology, ed. Antony Flew- Alasdair MacIntyre, London 1955, s. 131-143.
- (19) Friedrich Albert Lange, Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi, çev. Ahmet Arslan, İzmir 1982, s. 1-29.
- (20) Peter Geach, "The Meaning of God", Religion and Philosophy, ed. Martin Warner, Cambridge 1922, s. 85-88.
- (21) Abdurrahman Bedevî, Min Tarihi'l-İlhâd fi'l-İslâm, Beyrut 1980, s. 27-28; Necip Taylan, İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri, İstanbul 1994, s. 57-63.
- (22) Geniş bilgi için bk. Taylan, a.e., s. 63-74.
- (23) Patrick Masterson, Atheism and Alienation, London 1971, s. 1.

(24) Ludwig Feuerbach, The Essence of Christianity, İng. çev. Marian Evans, London 1843, s. 5-30.

(25) Marx'ın fikirlerinin felsefi yanı olmakla birlikte daha ziyade iktisadî, politik ve tarihsel boyutları ön plandadır. Proletarya iktidarını amaçlayan Marx'a göre herhangi bir dönemde herhangi bir toplumun üretim araçları aracılığıyla ulaştığı gelişme düzeyi sınıfların formasyonunu belirlemektedir. Bu da bireylerin birbirleriyle kuracakları ilişkileri belirlemektedir. İst yapı denilen, ideoloji, din, felsefe, sanat, ahlâk ve hukuk sistemleri de bu temel üzerinde oluşmaktadır. Marx için toplum açısından en önemli olan şey hayatiyetini ne şekilde devam ettireceğidir. Bu da insanların doğayla ve birbirleriyle ilişkilerinin temeli olmaktadır. Üretim araçları toplumsal ilişkileri belirlemektedir. Üretim araçlarınının değişmesi insanların yaşam biçimlerini ve bireylerin birbirleriyle olan ilişki biçimlerini değiştirmesiyle sonuçlanacaktır. Bundan sınıfların örgütlenme biçimleri de etkilenecektir. Üretim araçları da toplumun bütününde değilde bir kesimin elinde bulunduğu için sınıf çıkarları çatışması kaçınılmaz olacaktır. Doğrusu Marx'a göre dünya tarihi de sınıf çatışmalarının tarihi olmuştur. Bu durumun devrime yani komünizme kadar sürmesi doğaldır. Ancak hiçbir sınıf üretim araçlarını elinden kolayca bırakmayacaktır. Dolayısıyla komünizmin kurulmasının tek yolu var olan düzenin zorla yıkılmasından geçecektir. Geniş bilgi için bk. Bryan Magee, Yeni Düşün Adamları, ed. Mete Tunçay, Ankara 1985, s. 37-38.

(26) Hans Küng, Does God Exist?, London 1991, s. 229; Sidney Hook, From Hegel to Marx, USA, 1962, s. 17-18.

(27) Sigmund Freud, The Future of an İllusion, İng. çev. W.D. Roson-Scott, London 1934, s. 39-55.

(28) James Collins, God Ün Modern Philosophy, London 1960, s. 263.

(29) Jean-Paul Sartre, Existentialism and Human Emotions, İng. çev. B.Frechtmann, New York 1957, s. 15.

(30) David Hume, Dialogues Concerning Natural Religion, ed. R.H.Popkin, USA 1988, s. 77.

(31) Voltaire, Philosophical Dictionary, İng. çev. ve ed. T Besterman, UK 1971, s. 49-58.

(32) Cemil Sena, Tanrı Anlayışı, İstanbul 1978, s. 586-609.

(33) Paul Edwards, "Common Consent Arguments for the Existence of God" The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, New York 1972, I, s. 152-154.

(34) Buhârî, Sahihu'l-Buhârî, I-VIII, İstanbul 1981, "Cenâiz" 93.

(35) Berman, a.g.e., s. 7-8.

(36) Bu konuda ayrıntılı bilgiler için bk. Mehmet Aydın, Din Felsefesi, 210-229.

(37) bk. John Wisdom, "Gods", Logic and Language, ed. A.G.N. Flew, Oxford 1951, s. 139; Aydın Topaloğlu a.g.e., s. 58-65.

(38) bk. Süleyman Hayri Bolay, Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, Ankara 1996, s. 6-13.

(39) bk. John Cottingham, The Rationalists, Oxford 1988, s. 175-185.

(40) Gaskin, The Quest for Eternity, UK 1984, s. 163.

(41) Mehmet Aydın, "Allah'ın Varlığına İnanmanın Aklîliği" İslamî Araştırmalar, sayı: 2, Ekim 1986, s. 12-21.

(42) Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri, Sahihu Müslim, "imân" 209-211.

(43) Aydın Topaloğlu, Çağdaş İngiliz Felsefesinde Ateizm Problemi, s. 101-108.

(44) Ontoloji kelimesi "varlık bilgisi" veya "varlık nazariyesi" anlamına gelmekte olup Yunanca "on to: varlık" ve "logos: bilgi" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

(45) St. Anselm, "Proslogion", Philosophers on Religion, ed. Patrick Sherry, London 1987, s. 43-45.

(46) Descartes, A Discourse on Method, London 1949, s. 120-126.

(47) Mehmet Aydın, a.g.e., s. 25.

(48) Tartışmalar için bk. Aydın Topaloğlu, a.e., s. 119-121.

(49) bk. Mehmet Aydın, Din Felsefesi, s. 48-66

(50) a.e., s. 53-54.

(51) a.e., 54-55.

(52) a.e., s. 56.

(53) William Paley, 'Natural Theology', The Existence of God, ed. John Hick, New York 1973, s. 99-103.

(54) William P. Alston, "Teleological Argument for the Existence of God", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, London 1972, VIII, s. 85.

(55) Darwin, Tanrı'nın varlığı konusunda agnostik olduğunu belirtmektedir. Hıristiyanlığa karşı çıkmakla birlikte Tanrı'nın varlığını inkâr etmemiştir bk. J. Passmore, A Hundred Years of Philosophy, UK 1975, s. 40; T. A. Goudge, "Charles Robert Darwin", The Encyclopedia of Philosophy, ed. Paul Edwards, London 1972, II, s. 295; Darwin'in evrim teorisiyle birlikte Tanrı'yla ilgili düşünceleri için bk. Teoman Duralı, Biyoloji Felsefesi, Ankara 1992, s. 175-187.

(56) J. Passmore, A Hundred Years of Philosophy, s. 38; Gaskin, The Quest for Eternity, s. 71-3.

(57) bk. P. Edwards, "Atheism", s. 178; Flew "Divine Omnipotence and Humen Freedom", New Essays in Philosophical Theology, ed. Antony Flew ve Alasdair MacIntyre, London 1958, s. 145; J.L. Mackie, "Evil and Omnipotence", The Problem of Evil, Ed. Marilyn McCord Adams-Robert Merrihew Adams, Oxford 1990, s. 28-33.

(58) Flew "Divine Omnipotence and Humen Freedom", s. 145-7.

(59) Mackie, The Miracle of Theism, Oxford 1982, s. 156-8.

(60) Kötülük problemiyle ilgili geniş bilgi için bk. Aydın Topaloğlu, a.g.e., 160-171.

(61) Geniş bilgi için bk. Kemal Eraslan, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

(62) bk. Mehmet Aydın, a.g.e., s. 66-70.

(63) J. Hick, Philosophy of Religion, 26-27.

(64) Konuyla ilgili geniş bilgi için. bk. Mehmet Aydın Kant'ta ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi, Ankara 1991., s. 26-45.

(65) Şafak Ural, Pozitivist Felsefe, İstanbul 1986, s. 17-18.

(66) Ural, a.e., s. 19-20.

(67) Ludwig Feuerbach, The Essence of Christianity, İng. çev. Marian Evans, London 1843, s. 5-30.

(68) Geniş bilgi için bk. Hans Küng, Does God Exist?, s. 229; Robert Tucker, Philosophy and Myth in Karl Marx, London 1971, s. 74; James Collins, God İn Modern Philosophy, s. 255.

(69) Etienne Gilson, Ateizmin Çıkması, çev. Veysel Uysal, İstanbul 1991, s. 43-49.

(70) Sigmund Freud, Psikanalize Giriş, çev. Günsel Koptagel-İlal, İstanbul 1984, s. 23-38; Alasdair MacIntyre, "Sigmund Freud", Encyclopedia of Philosophy, III, s. 250-252; Collins, a.e., s. 299.

(71) Sigmund Freud, Totem and Taboo, London 1983, s. 147-151.

(72) Pierre Debray-Ritzen, Freud Skolastiği, çev. A. Fikret Gökdemir-A. Çetin Ertürk, Ankara 1991, s. IX-XI.

(73) bk. Mehmet Aydın, Din Felsefesi, s. 176-179

(74) Collins, a.g.e., s. 263;

(75) Jean-Paul Sartre, *Existentialism and Human Emotions*, İng. çev. B. Frechtman, New York 1957, s. 15; Sartre'in ateizmi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kenan Gürsoy, J. P. Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler, Ankara 1987, s. 33-38.

(76) Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 176-178

(77) Nietzsche'nin ateizmiyle ilgili bk. Hüseyin Aydın, *Metafizikçi Olarak Nietzsche*, Bursa 1984, s. 1-15., Etienne Gilson, *Ateizmin Çıkmazı*, çev. Veysel Uysal, İstanbul 1991, s. 11-22.

(78) Mâlik b. Enes, *el-Muvatta' I-II*, İstanbul 1981, "Hüsnu'-Hulk" 8.

(79) Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Akgün, *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, s. 11-57.

(80) Geniş bilgi için bk. Süleyman Hayri Bolay, "Diyalektik" ve "Maddecilik" mad. *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, s. 92-101, 256-262.

(81) Müslim, "İmân" 93.